

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΑΜΥΝΑ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ**

**Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ ΣΤΙΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ
ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΤΟ ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2015**

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ : ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΤΕΡΓΙΟΥ

ΒΟΛΟΣ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	- 2 -
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ.....	- 5 -
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	- 6 -
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	- 8 -
1. Εισαγωγή.....	- 10 -
1.1 Γενικά	- 10 -
1.2 Αντικείμενο Έρευνας	- 11 -
1.3 Δομή Μελέτης	- 11 -
2. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση	- 13 -
2.1 Τρομοκρατία.....	- 13 -
2.2 Χρηματιστηριακή Αγορά	- 15 -
2.2.1 Τρόπος Λειτουργίας των αγορών.	- 16 -
2.3 Τρόπος σύνδεσης/ αλληλοεπηρεασμού εννοιών	- 19 -
2.4 Διάκριση -Μορφές Τρομοκρατίας.....	- 21 -
2.5 Αιτίες Πρόκλησης Τρομοκρατίας.	- 22 -
2.6 Συνέπειες – Επιπτώσεις Τρομοκρατικών Χτυπημάτων	- 23 -
2.6.1 Κατανάλωση.	- 24 -
2.6.2 Δημόσιες Δαπάνες	- 24 -
2.6.3 Εμπόριο & Εξαγωγές	- 25 -
2.6.4 Τουρισμός	- 26 -
2.6.5 Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ)	- 27 -

2.6.6 Συνέπειες – Επιπτώσεις Τρομοκρατικών Χτυπημάτων στις Αγορές	27 -
2.7 Τα κυριότερα τρομοκρατικά χτυπήματα	31 -
2.7.1 09/11 ή αλλιώς Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου (WTC).....	31 -
2.7.2 Λονδίνο 07/07/2005.....	34 -
2.7.3 Μαδρίτη 11/03/2004	35 -
2.7.4 Κωνσταντινούπολη 13/3/1999, 15 & 20/11/2003, 27/07/2008	37 -
3. Μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε.....	42 -
3.1 Δεδομένα	42 -
3.2 Μεθοδολογία	43 -
3.3 Ανάλυση και εμπειρικά αποτελέσματα	47 -
4. Ανάλυση – Μελέτη Περίπτωσης Παρισιού 11/13.....	51 -
4.1 Η Οικονομία της Γαλλίας.....	51 -
4.1.1 Ο Δείκτης CAC-40	52 -
4.2 Τρομοκρατικά χτυπήματα στη Γαλλία: Ιστορική Αναδρομή.....	54 -
4.2.1 Οι επιπτώσεις στην Οικονομία	55 -
4.3 Το τρομοκρατικό χτύπημα στο Παρίσι 11/13.	58 -
4.3.1 Τα γεγονότα	58 -
4.3.2 Συνέπειες του Χτυπήματος 11/13	59 -
4.3.2.1 Κατανάλωση	60 -
4.3.2.2 Δημόσιες Δαπάνες	61 -
4.3.2.3 Τουρισμός	62 -

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισιού στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

4.3.2.4 Τραπεζικός τομέας.....	- 63 -
4.3.2.5 CAC 40	- 63 -
5. Σύνοψη - Συμπεράσματα	- 66 -
5.1 Συμπεράσματα.....	- 66 -
5.2 Σύνοψη	- 67 -
Βιβλιογραφία	- 69 -
Ξενόγλωσση.....	- 69 -
Ελληνόγλωσση	- 70 -
Εργασίες	- 70 -
Ιστοσελίδες.....	- 72 -

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά, ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική στην Άμυνα του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Λάρισα, Ιανουάριος 2018

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Εν πρώτοις θα ήθελα να ευχαριστήσω τους διδάσκοντες καθηγητές κκ Μ. Ζουμπουλάκη, Χ. Κόλλια, Η. Κεβόρκ, Α. Στεργίου, Θ. Μεταξά και Β. Μπέλλου για τη μεταλαμπάδευση της γνώσης τους στα θέματα του αντικειμένου τους καθώς και για την καθοδήγησή τους κατά τη διάρκεια του ΠΜΣ.

Κυρίως θέλω να ευχαριστήσω τη σύζυγό μου Δήμητρα Τζίμου η οποία αποτέλεσε για ακόμη μία φορά την έμπνευση, την κινητήριο δύναμη, την αρωγό και τη σύντροφο σε όλη αυτή την απαιτητική περίοδο. Επιπλέον ευχαριστώ το φίλο, συμμαθητή και κουμπάρο μου Δρ. Χριστόφορο Καλλονιάτη για την παρότρυνση και τις πολύτιμες οδηγίες- κατευθύνσεις του.

Τέλος θέλω να εκφράσω τον απεριόριστο σεβασμό και ευγνωμοσύνη στους γονείς μου και ιδιαίτερα στον πατέρα μου Γιώργο ο οποίος έφυγε από κοντά μας λίγες εβδομάδες πριν την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας, υπομένοντας υποδειγματικά και με μεγάλη Πίστη την ασθένεια που αντιμετώπιζε και βίωσε έντονα τους τρεις τελευταίους μήνες.

Σας ευχαριστώ όλους μαζί και τον καθένα ξεχωριστά.

Στη μνήμη του Πατέρα μου...

Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΑΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ ΣΤΙΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΤΟ ΝΟΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2015

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία που ακολουθεί στόχο έχει να αποτυπώσει μία κατά το δυνατόν αντικειμενική προσέγγιση στη σχέση που υπάρχει μεταξύ των Χρηματιστηριακών Αγορών και της Τρομοκρατικής απειλής που καθίσταται ολοένα μεγαλύτερη αλλά και εντονότερη στις μέρες μας.

Η μέθοδος που ακολουθείται είναι η μεθοδολογία μελέτης γεγονότων (Event Study Methodology). Αυτή αφορά στη χρησιμοποίηση πληροφοριών που προέρχονται από δευτερογενή έρευνα και βασίζονται σε διάφορες πηγές όπως άρθρα, βιβλία, μελέτες, έρευνες κτλ. Σκοπός είναι να αναλυθεί η μεταβολή των χρηματιστηριακών δεικτών αποτέλεσμα τρομοκρατικών χτυπημάτων και συγκεκριμένα πώς, πόσο και για ποιο διάστημα επηρεάστηκε η χρηματιστηριακή αγορά της Γαλλίας μετά το ιδιαίτερα θανατηφόρο χτύπημα της 13^{ης} Νοεμβρίου 2015. Το τελικό συμπέρασμα της εργασίας είναι πώς υπάρχει σχέση εξάρτησης (όχι όμως αμφίδρομης αν και αυτό τίθεται υπό αίρεση) μεταξύ των Χρηματιστηριακών Αγορών και της Τρομοκρατίας καθότι για ένα χρονικό διάστημα έστω και κάποιων λίγων εικοσιτετράωρων οι Αγορές μέχρι να αποκτήσουν την ισορροπία τους εξαρτώνται από το μέγεθος την ένταση και τις συνέπειες της οποιασδήποτε τρομοκρατικής ενέργειας που λαμβάνει χώρα σε κάποιο συγκεκριμένο γεωγραφικό σημείο.

Επειδή όμως η Παγκοσμιοποίηση έχει φέρει τις αγορές να αλληλοεφάπτονται και να αλληλοεπηρεάζονται γίνεται εύκολα κατανοητό πως μία τρομοκρατική ενέργεια στη Γαλλία δεν επηρεάζει μόνο την εγχώρια αγορά της, είτε αυτή της ΕΕ, αλλά η επιρροή της μπορεί να φτάσει στην άλλη άκρη του Ατλαντικού με μικρότερες ή και μεγαλύτερες συνέπειες. Μελέτες δείχνουν πώς το φαινόμενο του πετάγματος της πεταλούδας έχει εφαρμογή και στα τρομοκρατικά χτυπήματα.

Λέξεις Κλειδιά: Τρομοκρατία, Τρομοκρατικό Χτύπημα, Παρίσι Νοέμβριος 2015, Χρηματιστηριακή Αγορά, Οικονομία,

ABSTRACT

The aim of the study is to present an objective approach of the connection between the stock markets and the terrorist threat, which is becoming more and more intense.

The method used is the Event Study Methodology and concerns the use of data and information derived mainly from secondary research based on various sources such as the web, articles in journals, books, studies, surveys, etc. The aim of the study is to analyze the volatility of stock indices as a result of terrorist strikes, focus on how and for how long the stock market in France was affected after the particularly deadly terrorist attack of 13 November 2015. The conclusion is that there is a connection between Stock Markets and Terrorism, even for a small period of time such as a few twenty-four hours. Markets until their balance are dependent on the magnitude of the intensity and the consequences of any terrorist action taking place at a geographical point on earth.

Keywords: Terrorism, Terrorist Hitting, Paris November 2015, Stock Market, Economy,

1. Εισαγωγή

Στο εισαγωγικό μέρος της εργασίας προσεγγίζονται οι γενικές έννοιες και γίνεται μία γενική περιγραφή της επίδρασης που έχουν τα τρομοκρατικά χτυπήματα στη λειτουργία της κοινωνίας και της οικονομίας. Αναφέρεται το αντικείμενο της μελέτης και ο τρόπος που είναι δομημένη η εργασία.

1.1 Γενικά

Έχει αποδειχθεί ιστορικά και κυρίως επιστημονικά πως μεγάλου μεγέθους τρομοκρατικά χτυπήματα, πέραν άλλων παραγόντων όπως πολεμικές συγκρούσεις, θεομηνίες, φυσικές καταστροφές, πολιτική αστάθεια κτλ., έχουν σημαντικό αντίκτυπο και επηρεάζουν σε ένα μεγάλο βαθμό τις χρηματιστηριακές αγορές και τον κόσμο ολόκληρο. Τα τελευταία χρόνια η εγχώρια αλλά κυρίως η διεθνής βιβλιογραφία βρίθει ερευνών, μελετών, αναφορών και άρθρων που αφορούν στις συνέπειες και την επίδραση τρομοκρατικών χτυπημάτων κατά αθώων και ανυποψίαστων πολιτών του κόσμου. Μεταξύ άλλων αναφέρονται οι μελέτες των Kollias et al (2010a), Kollias et al (2010b), Arin, Ciferri, Spagnolo (2007), Arif, Suleman (2017), Chen & Siems (2004), Sandler & Enders (2002) οι οποίες ιδιαίτερα εύστοχα και εμπειριστατωμένα αναλύουν τις συνέπειες ιδιαίτερας σφοδρών και στυγνών τρομοκρατικών χτυπημάτων στην παγκόσμια οικονομία και κοινωνία.

Πέραν των θανάτων, των τραυματισμών και των υλικών καταστροφών οι ιθύνοντες εγκέφαλοι που οργανώνουν και εξαπολύουν τα τρομοκρατικά χτυπήματα αποσκοπούν στη δημιουργία κλίματος φόβου, αναστάτωσης και τρόμου αλλά κυρίως επιδιώκουν να προκαλέσουν μεγάλο οικονομικό κόστος και κατάρρευση της οικονομίας στην οποία επιτίθενται. Το οικονομικό κόστος που επιφέρουν αφορά στις δαπάνες της κυβέρνησης για να προστατέψει τους πολίτες της καθώς και στις δαπάνες που απαιτούνται για την αποκατάσταση των ζημιών. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις έχουν πολλαπλό αντίκτυπο στην οικονομία και την κοινωνία καθότι επηρεάζουν ένα σημαντικό αριθμό από δείκτες, τομείς (της οικονομίας), δραστηριότητες, επενδύσεις, την ανάπτυξη, τον τουρισμό, τις χρηματαγορές (Kollias et al, 2009)

Οι τρομοκρατικές αυτές επιθέσεις είναι απρόβλεπτες εντελώς και ενεργούν σαν άλλος σημαντικός εξωγενής παράγοντας ο οποίος επηρεάζει τη ρυθμιζόμενη από τους κανόνες της

προσφοράς και ζήτησης ομαλή λειτουργία της αγοράς. Οι κάθε είδους τρομοκρατικές επιθέσεις μικρού ή μεγάλου μεγέθους, εγχώριες ή διεθνείς ασκούν αρνητική επίδραση στις επενδυτικές αποφάσεις στην αποτίμηση περιουσιακών στοιχείων και τέλος στην κατανομή των χαρτοφυλακίων. Στη μελέτη τους οι Abadie & Gardeazabal (2008) αναφέρουν πως η αύξηση της αβεβαιότητας λόγω της δράσης τρομοκρατών σε μία οικονομία μειώνει τις αναμενόμενες αποδόσεις των επενδύσεων και αυτό έχει σαν επακόλουθο να προκαλούνται ανακατανομές κεφαλαίων ανάμεσα σε χώρες (και σε Ηπείρους ακόμη, προκειμένου να απομακρυνθούν οι επενδυτές από το “μολυσμένο” κλίμα) με άμεσα χαμένη τη χώρα θύμα και κερδισμένες όλες όσες βρίσκονται σε απόσταση ασφαλείας. Επιπλέον η μελέτη του Nikkinen et al (2008) η οποία αφορά στο χτύπημα της 9/11 και τα αποτελέσματα που αυτό είχε, κατέληξαν πως υπήρξε κινητικότητα στα επενδυτικά κεφάλαια και μικρής τάξης αρνητικά αποτελέσματα τα οποία ποικίλουν ανάλογα το βαθμό εξάρτησης των υπό μελέτη συνδεδεμένων οικονομικά χωρών με την Αμερικάνικη οικονομία.

1.2 Αντικείμενο Έρευνας

Κύριος στόχος της παρούσης εργασίας είναι να παραθέσει στοιχεία σχετικά με του τί είδους σχέση υπάρχει μεταξύ των Χρηματιστηριακών Αγορών και της Τρομοκρατίας στις μέρες μας και πόσο τα τρομοκρατικά χτυπήματα επηρεάζουν τις αγορές. Θα γίνει προσέγγιση και ανάλυση των επιπτώσεων που προκάλεσε το χτύπημα στο Παρίσι την 13^η Νοεμβρίου 2015 και του τρόπου που η χρηματιστηριακή αγορά του Παρισιού αντέδρασε σ’ αυτή την επίθεση. Επιχειρείται να αναλυθούν οι παράγοντες που επηρεάζουν την εύρυθμη και ομαλή λειτουργία της χρηματαγοράς συνέπεια μία τρομοκρατικής ενέργειας και μάλιστα ιδιαίτερα μεγάλου μεγέθους αποτελέσματος όπως συνέβη στην περίπτωσή μας. Θα γίνει προσέγγιση του θέματος μέσω της ανάλυσης των εννοιών της τρομοκρατίας, της χρηματιστηριακής αγοράς, της κατανάλωσης των δημοσίων δαπανών των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ).

1.3 Δομή Μελέτης

Αρχικά θα παρουσιασθούν κάποιες εισαγωγικές έννοιες και θα γίνει προσπάθεια θεωρητικής προσέγγισης της τρομοκρατίας, των μορφών της και των αιτιών εμφάνισής της. Θα προσεγγιστεί η έννοια της χρηματιστηριακής αγοράς και πώς αυτή επηρεάζεται από την τρομοκρατία. Θα αναλυθούν στη συνέχεια οι επιπτώσεις και οι άμεσες και έμμεσες συνέπειες των τρομοκρατικών χτυπημάτων. Θα παρουσιασθούν οι συνέπειες – επιπτώσεις στην κατανάλωση, στις δημόσιες δαπάνες, το εμπόριο και τις εξαγωγές, τον τουρισμό καθώς και

στις ΑΞΕ. Θα ακολουθήσει σε επόμενο κεφάλαιο η προσέγγιση και ανάλυση των συνεπειών στις χρηματιστηριακές αγορές. Ακολούθως θα παρουσιασθούν τα σημαντικότερα τρομοκρατικά χτυπήματα που απασχόλησαν τη διεθνή κοινότητα με τις συνέπειές τους με σημείο αναφοράς το χτύπημα στο Διεθνές Κέντρο Εμπορίου (World Trade Centre) ή αλλιώς 09/11. Έπειτα θα ακολουθήσει η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί και η πηγή άντλησης των δεδομένων του υπό εξέταση γεγονότος. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η υπό μελέτη περίπτωση της 11/13 και οι συνέπειες αυτής στην κατανάλωση, στις δημόσιες δαπάνες, τον τουρισμό, τις ΑΞΕ, τις Τράπεζες . Η εργασία ολοκληρώνεται με την εξαγωγή και παρουσίαση των συμπερασμάτων που προκύπτουν από τη μελέτη και ανάλυση της περίπτωσης του Παρισιού και τέλος γίνεται η παράθεση της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε.

2. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

Στο δεύτερο κεφάλαιο πραγματοποιείται η βιβλιογραφική ανασκόπηση όσον αφορά τις εξεταζόμενες έννοιες της τρομοκρατίας και του χρηματιστηρίου αλλά και του τρόπου αλληλοσύνδεσής τους. Επιπλέον αναφέρονται οι συνέπειες “γνωστών” τρομοκρατικών χτυπημάτων σε κάποιους τομείς της οικονομίας.

2.1 Τρομοκρατία

Η τρομοκρατία μέχρι και την 10^η Σεπτεμβρίου 2001 αποτελούσε μία έννοια όχι ιδιαίτερα διαδεδομένη και σίγουρα όχι τόσο αποκρουστική και ανησυχητική όσο την επομένη μέρα (9/11). Αρχής γενομένης από την επόμενη μέρα του επαχθέστερου και μεγαλύτερου χτυπήματος στην ιστορία της Αμερικής η έννοια κυριάρχησε στην καθημερινότητά μας την οποία επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και που θα συνεχίσει να την επηρεάζει στο διηνεκές. Ετυμολογικά η λέξη είναι σύνθετη και αποτελείται από τη λέξη τρόμος και τη λέξη κράτος, που σημαίνει καθεστώς τρόμου. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει σαφής και διεθνώς συμφωνημένος ορισμός της τρομοκρατίας. Η έννοια της τρομοκρατίας διαθέτει πολλές πτυχές και γι’ αυτό είναι δύσκολος ο προσδιορισμός ενός σαφούς και εμπειριστατωμένου ορισμού.

Ξεφυλλίζοντας την Ελληνική Νομοθεσία διαπιστώνει κανείς πώς όσον αφορά τα Ελληνικά δεδομένα, δεν υπάρχει ξεκάθαρος ορισμός. Μία πρώτη προσέγγιση στο θέμα έγινε με το νόμο 774/1978 «περί καταστολής της τρομοκρατίας και προστασίας του δημοκρατικού πολιτεύματος». Ο παραπάνω νόμος (καταργήθηκε το 1983) αναφερόταν περισσότερο στις «τρομοκρατικές οργανώσεις» ή «ομάδες» ως μια ιδιαίτερη μορφή εγκληματικής οργάνωσης που αποτελούσε ιδιώνυμο αδίκημα σε σχέση με την ως τότε «σύσταση και συμμορία» του άρθρου 187 Ποινικού Κώδικα. Ο επόμενος ήταν ο ν.1916/1990 (καταργήθηκε το 1993) «Για την προστασία της κοινωνίας από το οργανωμένο έγκλημα» που προσπάθησε να ενοποιήσει την πολιτική τρομοκρατία με τη δράση των συμμοριών του κοινού οργανωμένου εγκλήματος. Επόμενη προσπάθεια έγινε με το ν. 2928/2001 στον οποίο πάλι δεν δόθηκε κανένας ορισμός, για την έννοια της τρομοκρατικής οργάνωσης και του τρομοκράτη. Με το νόμο 3251/2004 «Ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης τροποποίηση του Ν. 2928/2001 για τις εγκληματικές οργανώσεις και άλλες διατάξεις.», τροποποιήθηκαν (όχι ουσιωδώς) οι διατάξεις του νόμου του 2001 και κυρίως, προστέθηκε νέο άρθρο στον Ποινικό Κώδικα, το άρθρο 187Α, με τίτλο «Τρομοκρατικές πράξεις». Με το νέο αυτό νόμο δίνεται νομικός ορισμός στην τρομοκρατική

πράξη (απαριθμούνται οι πράξεις που μπορούν να θεωρηθούν τρομοκρατικές) και β) θεσμοθετείται η ποινική αντιμετώπιση του ατομικού τρομοκράτη. Η Ελλάδα έχει υπογράψει τα διεθνή νομικά κείμενα για την τρομοκρατία.

Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θεμελιώδες κείμενο της Ε.Ε. αποτελεί η Στρατηγική της ΕΕ για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας (European Union Counter Terrorism Strategy), η οποία υιοθετήθηκε τον Νοέμβριο του 2005. Σ αυτό αναφέρονται οι βασικοί στόχοι, που αφορούν την πρόληψη, την προστασία, την καταστολή και την αντιμετώπιση των τρομοκρατικών ενεργειών.

Στο πλαίσιο του ΟΗΕ και για περισσότερα από τριάντα χρόνια καταβλήθηκαν προσπάθειες ορισμού της τρομοκρατίας χωρίς όμως οι προσπάθειες αυτές να στεφθούν με επιτυχία. Ο λόγος της ασυμφωνίας είναι η οπτική και ο τρόπος θεώρησης των γεγονότων. Χώρες εντός των οποίων δρουν ομάδες οι οποίες μάχονται για την αυτοδιάθεσή τους δεν επιθυμούν να τους χαρακτηρίσουν τρομοκράτες αλλά μαχητές της ελευθερίας. Τα περισσότερα κράτη μέλη του ΟΗΕ ακολουθούν τη δική τους στάση και πολιτική στο θέμα της τρομοκρατίας. Στην απόφαση 49/60 της 9^{ης} Δεκεμβρίου 1994 έγινε προσπάθεια συνεννόησης και συμφωνήθηκε η χρήση ενός γενικού ορισμού. Έτσι αναφέρονται ως τρομοκρατία οι εγκληματικές ενέργειες που έχουν ως πρόθεση ή έχουν υπολογισθεί να προκαλέσουν κατάσταση τρόμου στο γενικό κοινό, σε μία ομάδα προσώπων ή σε συγκεκριμένα πρόσωπα, και είναι σε κάθε περίπτωση αδικαιολόγητες, όποιοι και αν είναι οι λόγοι πολιτικής, φιλοσοφικής, ιδεολογικής, φυλετικής, εθνοτικής, θρησκευτικής ή άλλης φύσεως των οποίων μπορεί να γίνει επίκληση για τη δικαιολόγηση των συγκεκριμένων ενεργειών. (Cassese 2012, pp 229-230). Το Συμβούλιο Ασφαλείας το 2001 συνέστησε, βάσει της Απόφασης 1373 (2001), την Επιτροπή κατά της Τρομοκρατίας (Counter- Terrorism Committee), η οποία επιβλέπει την εφαρμογή της αναφερόμενης πολιτικής. Το 2005, ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ προχώρησε στη σύσταση της Επιχειρησιακής Ομάδας για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας (Counter- Terrorism Implementation Task Force), που παρακολουθεί την εμπλοκή όλων των υπηρεσιών του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών. Με την Απόφαση 1624 (2005) καταδικάζεται κάθε είδους τρομοκρατική πράξη, ανεξαρτήτως προέλευσης, και καλούνται τα κράτη να πράξουν τα δέοντα για την απαγόρευση κάθε παρότρυνσης προς διάπραξη τρομοκρατικής επίθεσης. Τον Σεπτέμβριο του 2006 ψηφίστηκε από τη Γενική Συνέλευση η Παγκόσμια Στρατηγική για την Καταπολέμηση της Τρομοκρατίας (United Nations Global Counter-Terrorism Strategy) η οποία συνιστά το

κεντρικό πολιτικό κείμενο του ΟΗΕ, ενώ τα επιμέρους ζητήματα της αντιτρομοκρατικής πολιτικής διαμορφώνονται βάσει αυτού.

Το Αμερικάνικο Υπουργείο Εξωτερικών (State Department 1998) έχει ορίσει την τρομοκρατία ως “μία προσχεδιασμένη βίαιη ενέργεια, στρεφόμενη ενάντια σε αμάχους στόχους, που πραγματοποιείται από υποεθνικές ή μυστικές ομάδες με πολιτικά κίνητρα, οι οποίες συχνά επιθυμούν να ασκήσουν επιρροή σε ένα ακροατήριο”.

Στη Βικιπαίδεια αναφέρεται πως η τρομοκρατία γενικά αποτελεί τη «συστηματική» χρήση ή την απειλή χρήσης βίας που συμβαίνει πάντα ως αντίδραση ή άσκηση πίεσης, από οργανωμένες ομάδες με πολιτικά, θρησκευτικά ή άλλα ιδεολογικά κίνητρα αλλά ακόμη και από ολόκληρους κρατικούς μηχανισμούς, εναντίον ατόμων, ομάδων ή περιουσιών, με απώτερο στόχο τις κυβερνήσεις από τις οποίες προσδοκούν κάποια αντίστοιχα (των κινήτρων) οφέλη/κέρδη.

Το NATO (2016) ορίζει πως τρομοκρατία είναι η παράνομη χρήση βίας ή η απειλή χρήσης βίας που εκπορεύεται από ομάδα ατόμων ενάντια σε άτομα ή ιδιοκτησίες, που ενσταλάζει φόβο και τρόμο, σε μια προσπάθεια να εξαναγκάσουν ή να εκφοβίσουν κυβερνήσεις ή κοινωνίες ή να αποκτήσουν τον έλεγχο ενός πληθυσμού προκειμένου να επιτύχουν πολιτικούς, θρησκευτικούς ή ιδεολογικούς στόχους.

Ο Walter Enders (2007) δίνει έναν, κατά την προσωπική μου εκτίμηση, πιο περιεκτικό και πλήρη ορισμό. Κατ’ αυτόν Τρομοκρατία είναι η προμελετημένη χρήση ή απειλή χρήσης βίας από άτομα ή ομάδες ατόμων για να επιτύχουν έναν κοινωνικό είτε πολιτικό στόχο μέσω του εκφοβισμού ενός μεγάλου πλήθους ανθρώπων πέραν των άμεσων θυμάτων. Στον ορισμό αυτό θα πρέπει να επισημανθούν δύο παράμετροι. Πρώτον θα πρέπει να υπάρχουν πολιτικά και κοινωνικά κριτήρια για να θεωρηθεί μία πράξη τρομοκρατική και δεύτερο σημείο αποτελεί η πρόθεση που κρύβει η πράξη που στην πραγματικότητα, πέραν της πρόκλησης άμεσων θυμάτων, δεν είναι άλλη από τον εκφοβισμό του πλήθους.

2.2 Χρηματιστηριακή Αγορά

Σε αντίθεση με την έννοια της Τρομοκρατίας ο ορισμός της Χρηματιστηριακής αγοράς είναι πιο εύκολος να αποτυπωθεί. Το Χρηματιστήριο Αξιών αποτελεί μία οργανωμένη αγορά η οποία είναι αναγνωρισμένη από το κράτος και στην οποία αγορά γίνεται η “συνάντηση” των προσφερόντων και των ζητούντων κεφαλαίων. Αποτελούν ιδιόμορφες αγορές γιατί εκεί συναντιούνται σε πραγματικό χρόνο οι δυνάμεις της προσφοράς

και της ζήτησης. Τα χρηματιστήρια είναι ένας οικονομικός θεσμός που αναγνωρίζεται από τα κράτη εντός των οποίων δραστηριοποιούνται και τα οποία κράτη θεσπίζουν τούς κανόνες λειτουργίας τους. Τα χρηματιστήρια τα δημιούργησε η ανάγκη για εξεύρεση κεφαλαίων και η ανάγκη για σύναψη αγοροπωλησιών μεγάλων ποσοτήτων εμπορευμάτων που βρίσκονται μακριά από τον τόπο διαπραγμάτευσης τους, ενώ απαιτούνταν για αυτά αρκετά κεφάλαια. Κύριος ρυθμιστικός κανόνας λειτουργίας της αγοράς είναι ο Νόμος της Προσφοράς και της Ζήτησης. Αυξημένη ζήτηση με προσφορά σταθερή οδηγεί σε αύξηση των τιμών των προϊόντων, ενώ μειωμένη ζήτηση με προσφορά σταθερή οδηγεί σε μείωση τιμών προϊόντων.

Τα προϊόντα που διαπραγματεύονται στο χρηματιστήριο είναι οι μετοχές, τα ομόλογα (τραπεζικά & Δημοσίου), οι ομολογίες Α.Ε. και τα δικαιώματα προτίμησης. Ο κύριος και μεγαλύτερος όγκος συναλλαγών στις χρηματιστηριακές αγορές αφορά στις μετοχές.

2.2.1 Τρόπος Λειτουργίας των αγορών.

Γιατί όμως οι χρηματιστηριακές αγορές είναι τόσο σημαντικές και διαδραματίζουν δεσποτικό ρόλο στην οικονομία; Πόσο συμβάλουν στη ανάπτυξη και μεγέθυνση των οικονομιών και κοινωνιών; Εκείνο που έχει διαπιστωθεί από τις έρευνες που κατά καιρούς έχουν γίνει, είναι το γεγονός ότι οι τρομοκρατικές ενέργειες επιδρούν τόσο στους χρηματιστηριακούς δείκτες όσο και στη μεταβλητότητα των χρηματιστηριακών αγορών. Ας δούμε όμως συνοπτικά τί είναι χρηματιστηριακή αγορά και ποιος ο τρόπος λειτουργίας της.

Όπως αναφέρθηκε και εισαγωγικά με τον όρο Χρηματιστήριο εννοούμε την οργανωμένη και επίσημα αναγνωρισμένη από το κράτος αγορά, όπου συναντώνται οι ενδιαφερόμενοι για την διενέργεια αγοροπωλησιών κινητών αξιών ή/και εμπορευμάτων. Ο κύριος λόγος δημιουργίας τους δεν είναι άλλος από την εξεύρεση κεφαλαίων για τη δημιουργία επιχειρηματικής δραστηριότητας ή και για επέκταση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Το χρηματιστήριο δεν περιορίζει τον επενδυτή στα στενά γεωγραφικά όρια της χώρας δραστηριοποίησης αλλά επεκτείνεται σε παγκόσμιο επίπεδο. Εδώ είναι ο τόπος που συναντώνται οι ζητούντες και προσφέροντες κεφάλαια. Η ανταλλαγή αυτή των κεφαλαίων υλοποιείται με τη μορφή της αγοροπωλησίας των μετοχών, ομολογιών είτε άλλων αξιών που εμπορεύονται στα χρηματιστήρια. Εκτός από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις στο χρηματιστήριο συναντά κανείς και τη δημόσια διοίκηση (κράτος, δήμους, ΔΕΚΟ,) στην προσπάθειά της και αυτή να αντλήσει τα απαιτούμενα κεφάλαια για την υλοποίηση των στόχων της και της απρόσκοπτης λειτουργίας της. Επίσης στο χρηματιστήριο μπορεί να επενδύσει ακόμη και ο απλός αποταμιευτής ο οποίος τοποθετεί τις αποταμιεύσεις τους σε

χρεόγραφα τα οποία μπορούν να του αποφέρουν μεγαλύτερο περιθώριο κέρδος συγκρινόμενο με αυτό της επιλογής της τραπεζικής κατάθεσης.

Το βασικό αξίωμα που διέπει τη λειτουργία της χρηματιστηριακής αγοράς είναι η ισορροπία προσφοράς και ζήτησης. Αυτή η ισορροπία θα προσδιορίσει και την τιμή των ανταλλασσόμενων προϊόντων. Η πλήρης δημοσιότητα είναι ένας ακόμη βασικός τρόπος λειτουργίας. Η μελέτη και παρακολούθηση των εξελίξεων στα χρηματιστήρια γίνεται μέσα από τη μελέτη του Γενικού Δείκτη Τιμών καθώς και των επιμέρους δεικτών (μεγάλης, μεσαίας, μικρής κεφαλαιοποίησης, κλαδικών κ.α.). Οι χρηματιστηριακοί δείκτες αντικατοπτρίζουν την πορεία της αγοράς και την τάση που αυτή έχει. Αποτελεί ένα σύνολο μετοχών κάποιων από τις συμμετέχουσες (εισηγμένες στο χρηματιστήριο) εταιρείες με σκοπό να δείξει προς τα έξω τη γενική τάση που έχουν αυτές οι μετοχές και συνεπώς και των εταιρειών που αυτές εκπροσωπούν. Αυτοί οι δείκτες δίνουν στους επενδυτές αλλά και τους εν δυνάμει επενδυτές, άμεση πληροφόρηση για την πορεία των συναλλαγών και των αποδόσεων των προϊόντων. Βάσει των πληροφοριών αυτών και της επεξεργασίας τους θα γίνει η λήψη αποφάσεων από τους επενδυτές για το αν θα προβούν σε συναλλαγή ή όχι. Σε συνέχεια αυτών των αποφάσεων για επένδυση ή όχι επηρεάζεται και η πορεία της οικονομίας. Αυτό που ονομάζεται Θεωρία της Αποτελεσματικής Αγοράς, ότι δηλαδή οι αποφάσεις που λαμβάνονται από τους επενδυτές βασίζονται στις νέες πληροφορίες που αυτοί συλλέγουν κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων, δεν υλοποιείται λόγω του πανικού και της σύγχυσης που προκαλούν διάφορα απρόβλεπτα γεγονότα. Οι επενδυτές επαναξιολογούν τα σχέδια και τις αποφάσεις τους λόγω της πορείας των δεικτών που με τη σειρά της οφείλτε σε άλλους παράγοντες όπως πχ ένα τρομοκρατικό χτύπημα.

Οι περίοδοι γενικής οικονομικής ύφεσης που βιώνουν οι οικονομίες επηρεάζουν όπως είναι φυσικό και τους χρηματιστηριακούς δείκτες. Το αρνητικό επενδυτικό κλίμα λόγω της παγκόσμιας κρίσης που σοβεί διακρίνεται πολύ εύκολα στην πορεία του γενικού δείκτη του χρηματιστηρίου της κάθε χώρας. Η αρνητική αυτή πορεία του δείκτη μιας χώρας επηρεάζει στη συνέχεια τους δείκτες άλλων χωρών λόγω του φαινομένου της μετάδοσης (contagion effect) που παρατηρείται. Υπενθυμίζεται η έρευνα των Nikkinen et al (2008), οι οποίοι ερεύνησαν τους χρηματιστηριακούς δείκτες πενήντα και πλέον χωρών μετά το τρομοκρατικό χτύπημα της 9/11 και διαπίστωσαν πως ναι υπάρχει επηρεασμός ο οποίος είναι διαφορετικός για τις αναπτυσσόμενες χώρες και διαφορετικός για τις αναπτυσσόμενες. Το σημαντικό στοιχείο είναι η σχέση εξάρτησης της κάθε περιοχής από την παγκόσμια αγορά η οποία επηρεάζει την

ανταπόκριση και την ευαισθησία στις παγκόσμιες εξελίξεις. Έχει παρατηρηθεί σε μελέτες που έχουν γίνει (Chen & Siems, 2004- Kollias et al., 2011), πώς το μέγεθος, η διάρθρωση και η ρευστότητα της αγοράς παίζουν σημαντικό ρόλο στην ένταση και τη διάρκεια των κλυδωνισμών και των συνεπειών των τρομοκρατικών χτυπημάτων.

Έναν επιπλέον σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει τη λειτουργία των χρηματιστηριακών αγορών, αποτελούν και οι οικονομικοί πράκτορες. Αυτοί στην ουσία είναι οι οδηγοί ή και χειραγωγοί σε αρκετές των περιπτώσεων, των όποιων εξελίξεων στα χρηματιστήρια. Αν καταφέρουν και προβλέψουν τα γεγονότα τότε είναι σε θέση να αποσοβήσουν τον κίνδυνο από την αγορά και άρα να οδηγήσουν το γενικό κλίμα και μαζί και το γενικό δείκτη σε κερδοφορία. Δεν είναι κατ' ανάγκη απαραίτητο να αποσοβηθούν οι όποιοι κίνδυνοι υπάρχουν, αρκεί να δημιουργηθεί στους επενδυτές μία πεποίθηση πως θα υπάρξει λύση σύντομη και όλα μπορούν να εξελιχθούν πιο ομαλά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο δείκτης του Αμερικάνικου Χρηματιστηρίου σημείωσε αυξήσεις κατά τη διάρκεια του Πολέμου του Κόλπου παρόλο που οι συγκρούσεις ήταν σφοδρές.

Η επικοινωνία μεταξύ των ρυθμιστών και ηγεσιών που είναι επιφορτισμένοι με την άσκηση ελέγχου όσον αφορά τις ύποπτες συναλλαγές είναι εξίσου σημαντική. Η επικοινωνία τους αυτή θα πρέπει να είναι σχεδόν καθημερινή προκειμένου να προλαμβάνουν παρά να χρειαστεί να επέμβουν κατασταλτικά ή πυροσβεστικά στην οποιαδήποτε τρομοκρατική απειλή ή πράξη. Θα πρέπει να ερευνώνται ασυνήθιστες μεταβολές στα χαρτοφυλάκια ύποπτων επενδυτών ή συναλλαγές μεγάλων ποσών οι οποίες μπορεί να επηρεάζουν καταστάσεις σε άλλα μέρη του πλανήτη. Στην σημερινή εποχή αποτελεί κοινό μυστικό πως οι “υπηρεσίες” (CIA, INTERPOL, κα) έχουν σταμπαρισμένους και στοχευμένους κάποιους επενδυτές βιτρίνες και μπορούν να εξάγουν ασφαλή συμπεράσματα από τις κινήσεις των λογαριασμών και συναλλαγών τους.

Εκτός αυτού του συνεχούς και στοχευμένου ελέγχου χρειάζεται και η ανάπτυξη σχεδίων δράσης για την αντιμετώπιση έκτακτων καταστάσεων όπως για παράδειγμα ένα τρομοκρατικό χτύπημα. Η ανταλλαγή πληροφοριών είναι πολύ σημαντική γιατί όχι μόνο μπορεί να αποτρέψει ένα χτύπημα αλλά και γιατί η τρομοκρατία γενικά αυξάνει το λειτουργικό κόστος των επιχειρήσεων λόγω του αυξημένου κόστους ασφάλειας και του αυξημένου επιχειρηματικού κινδύνου. Οπότε όσο περισσότερες οι πληροφορίες τόσο καλύτερες αποφάσεις λαμβάνονται από τους επενδυτές.

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να υπάρχει στη χώρα υγιής και σταθερός τραπεζικός καθώς και χρηματοοικονομικός τομέας. Η σημασία ενός υγιούς και σταθερού τραπεζικού και χρηματοπιστωτικού τομέα και η αποτελεσματική εφαρμογή των νομισματικών πολιτικών φαίνεται να είναι πρωταρχικής σημασίας διότι θα στηρίξει και θα ενισχύσει την πίστη και την εμπιστοσύνη των επενδυτών. Όταν τα επιτόκια καταθέσεων είναι υψηλά, οι επενδυτές τοποθετούν τα κεφάλαιά τους στις τράπεζες και όχι στο χρηματιστήριο στο οποίο υπάρχει το ρίσκο της απώλειας.

Πέραν του σταθερού τραπεζικού συστήματος η πολιτική κατάσταση που επικρατεί σε μία χώρα πιθανόν επηρεάζουν την πορεία των χρηματιστηρίων θετικά ή αρνητικά. Έτσι το σταθερό πολιτικό σύστημα σημαίνει και σταθερότητα και εμπιστοσύνη από πλευράς επενδυτών και άρα μεγέθυνση και καλή πορεία των δεικτών του χρηματιστηρίου. Οι πολιτικές αποφάσεις των κυβερνήσεων έχουν σημαντική επιρροή στην πορεία του χρηματιστηρίου (Κόλλιας et all, 2013) Από την άλλη πάλι μία εξουσία η οποία μπορεί να παράσχει στους επενδυτές ομαλότητα και σιγουριά, θεωρείται πετυχημένη.

Δε θα πρέπει να παραβλέψουμε στη μελέτη μας την ψυχολογία των επενδυτών καθώς και τις προσδοκίες τους. Αυτή μπορεί να είναι απόρροια όλων των παραπάνω παραγόντων. Η ψυχολογία των επενδυτών μπορεί να επηρεάσει την πορεία των χρηματιστηρίων. Η επιστήμη της συμπεριφορικής χρηματοοικονομικής υποστηρίζει πώς οι ορθές και έγκυρες πληροφορίες οδηγούν και σε σωστές αποφάσεις για επένδυση των κεφαλαίων.

Το μέγεθος και η ωριμότητα των αγορών επηρεάζουν τις αντιδράσεις και τη λειτουργία τους. Στην έρευνα τους οι Κόλλιας et all, (2011) κατέληξαν πώς το μέγεθος της αγοράς και η ωριμότητα καθορίζουν τις αντιδράσεις των χρηματιστηριακών αγορών. Επίσης τόνισαν πώς οι αντιδράσεις των αγορών εξαρτώνται και από τα ειδικά χαρακτηριστικά της επίθεσης όπως το είδος των στόχων ή η σύλληψη ή εξουδετέρωση των δραστών. Επιπλέον αναφέρονται και στην ωριμότητα της κάθε μίας αγοράς που έχουν διαφορετικές και ίσως αποτελεσματικότερες θεσμικές ρυθμίσεις, με αποτελεσματικότερους εσωτερικούς ελέγχους και ισορροπίες. Τέλος αναφέρεται και η κοινή συνισταμένη αρκετών ερευνών (Chen & Siems, 2004, Κόλλιας et all, 2013) οι οποίες λένε πως όταν υπάρχει επανάληψη ενός συμβάντος, τα χρηματιστήρια εμφανίζονται πιο ελαστικά και με αυξημένη τη δυνατότητα να απορροφούν τους κραδασμούς και τις διακυμάνσεις που εμφανίζονται.

2.3 Τρόπος σύνδεσης/ αλληλοεπηρεασμού εννοιών

Από τον ορισμό της τρομοκρατίας προκύπτει πως κύριος στόχος των εν λόγω ενεργειών δεν είναι άλλος από την πρόκληση καταστροφών αλλά και η δημιουργία πανικού και η αποδιοργάνωση των δομών της εκάστοτε πολιτείας. Οι Chen & Siems (2004) αναφέρουν πως οι τιμές των μετοχών αντανακλούν τις ελπίδες και τους φόβους των επενδυτών σχετικά με το μέλλον και, συνολικά, οι κινήσεις των τιμών των μετοχών μπορούν να δημιουργήσουν ένα μεγάλο κύμα επενδυτικής δραστηριότητας. Λόγω της ρευστότητάς τους, οι τρομοκρατικές επιθέσεις μπορούν να έχουν σοβαρές επιπτώσεις στις κοινωνίες, οικονομίες και κατά συνέπεια και τις χρηματιστηριακές αγορές (μετοχές, ομόλογα κτλ.). Η απόφαση αγοράς και πώλησης μπορεί να αντιστραφεί γρήγορα και πολύ εύκολα. Όταν διαδίδονται πληροφορίες σχετικά με ένα γεγονός (τρομοκρατικό χτύπημα ή εμπόλεμη σύρραξη ή επιδημίες, κτλ.), οι επενδυτές εγκαταλείπουν την αγορά που πλήττεται και αναζητούν πιο ασφαλείς και επικερδείς προορισμούς για τα κεφάλαιά τους. Οι ακολουθούμενες ενός τρομοκρατικού χτυπήματος συναλλαγές, ως επί το πλείστον, διακατέχονται από πανικό. Αυτός ο αρχικός πανικός μπορεί είτε να προκαλέσει χάος στην αγορά είτε να αντιστραφεί η πορεία της αν οι ελπίδες των επενδυτών επιστρέψουν. Η σύγχυση και ο πανικός που δημιουργούν τα τρομοκρατικά χτυπήματα οδηγούν σε μη ορθολογικές συμπεριφορές των επενδυτών με επακόλουθο άμεσες αρνητικές επί το πλείστον συνέπειες στα χρηματιστήρια της χώρας θύμα αλλά και παγκοσμίως.

Λόγω της παγκοσμιοποίησης και της οικονομικής ολοκλήρωσης οι κεφαλαιαγορές σήμερα είναι στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους και χαρακτηρίζονται από τα φαινόμενα της διάχυσης και της μετάδοσης. Ο βαθμός ολοκλήρωσης κάθε περιοχής του πλανήτη (συνήθως αναφερόμαστε σε ανεπτυγμένες οικονομίες) με την παγκόσμια αγορά, επηρεάζει την αντίδρασή της (εάν θα είναι σταδιακή ή απότομη, μικρή ή μεγάλη, ασθενής ή δυνατή) στα γεγονότα που λαμβάνουν χώρα στο παγκόσμιο γίγνεσθαι. Μπορεί να λεχθεί πως ο αντίκτυπος κάποιου τρομοκρατικού γεγονότος στα χρηματιστήρια εξαρτάται από το πόσο σοβαρό είναι το γεγονός και σε τί βαθμό μπορεί να προβλεφθεί το γεγονός. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις αυξάνουν γενικά το κόστος της επιχειρηματικής δραστηριότητας λόγω της αυξημένης ασφάλειας και των αυξημένων κινδύνων. (Chen & Siems, 2004). Αυτό δείχνει πόσο ευάλωτες είναι οι χρηματιστηριακές αγορές στα τρομοκρατικά χτυπήματα. Βέβαια η επίδραση των τρομοκρατικών γεγονότων στα μεγάλα χρηματιστήρια, αν υπάρξουν, είναι μεταβατική και

διαρκεί μόνο μία έως τρεις ημέρες για τα περισσότερα σοβαρά περιστατικά (Chen & Siems, 2004).

Κάποιες οικονομίες εμφανίζουν αντοχή και απορροφούν τις αρνητικές επιδράσεις των οποιωνδήποτε αιτιών που διαταράσσουν την ομαλότητα και τη ρουτίνα της οικονομικής δραστηριότητας. (τρομοκρατικά χτυπήματα, κα). Ένας από τους λόγους που συμβαίνει αυτή η αντοχή είναι και ο χρηματοοικονομικός τομέας ο οποίος παρέχει την απαιτούμενη (ζητούμενη) ικανοποιητική ρευστότητα και που με τη σειρά της προσφέρει στους επενδυτές μία σιγουριά και μία ασφάλεια ως προς την απρόσκοπτη υλοποίηση και ολοκλήρωση των επενδυτικών τους σχεδίων. Ο ορθολογικός επενδυτής θα επιδιώξει να μεταφέρει τα κεφάλαιά του σε ένα πιο ασφαλή προορισμό καθόσον κύριος σκοπός του δεν είναι άλλος από τη μεγιστοποίηση του οφέλους και την ελαχιστοποίηση του κόστους. Αξίζει να σημειωθεί η μελέτη των Nikkinen et al. (2008) οι οποίοι μελέτησαν τις συνέπειες της επίθεσης της 9/11 σε 53 χώρες που διατηρούσαν οικονομικούς δεσμούς με την Αμερική και διαπίστωσαν πόσο τα χρηματιστήρια επηρεάστηκαν από αυτό. Υπάρχει όμως και η άλλη όψη του νομίσματος, στη μελέτη των Kollias et al. (2009) που αφορά στα τρομοκρατικά χτυπήματα της Μαδρίτης και του Λονδίνου και στην οποία μελέτη διαπιστώνεται πώς τα χρηματιστήρια επανήλθαν σύντομα σε κανονικούς ρυθμούς.

Γενικά η πορεία των δεικτών των χρηματιστηρίων φανερώνει τις προσδοκίες των επενδυτών σχετικά με την οικονομική κατάσταση που τη δεδομένη χρονική στιγμή ισχύει, αλλά και την αντίδρασή τους σε διάφορα γεγονότα, οικονομικά και μη, που λαμβάνουν χώρα στην ευρύτερη περιοχή ή και παγκόσμια.

2.4 Διάκριση -Μορφές Τρομοκρατίας

Ξεκινώντας από τον ορισμό της έννοιας της τρομοκρατία μπορούμε να καταλήξουμε πως και η κατηγοριοποίησή της δεν είναι εξίσου εύκολο να γίνει. Στη συνέχεια θα μιλήσουμε για τις μορφές, για τα είδη της τρομοκρατίας, τα οποία μπορεί να ποικίλουν ανάλογα με το ποιος την εφαρμόζει, πώς είναι οργανωμένος, ποια είναι η ιδεολογία και τα κίνητρό του και ποια μέσα χρησιμοποιεί.

Μία πρώτη προσέγγιση αναφέρεται στη διάκριση της τρομοκρατίας σε εγχώρια και διεθνή/ διακρατική. Η τρομοκρατία είναι διακρατική όταν ένα γεγονός που εκτυλίσσεται σε μία χώρα συμπεριλαμβάνει δράστες, θύματα, οργανισμούς, κυβερνήσεις ή πολίτες μίας άλλης χώρας. (W. Enders, 2007). Οι επιθέσεις της 9/11 είναι το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα

διεθνούς τρομοκρατίας αφού τα θύματα ήταν από πολλές χώρες (Αμερική, Αγγλία, Γαλλία, Κίνα, κα) ο σχεδιασμός της όλης επιχείρησης είχε πραγματοποιηθεί από το εξωτερικό, οι δράστες δεν ήταν Αμερικανοί πολίτες και οι επιπτώσεις τού χτυπήματος επηρέασαν τον πλανήτη ολόκληρο.

Εγχώρια είναι η τρομοκρατία που αναπτύσσεται και ενεργεί στο εσωτερικό μίας χώρας και στοχεύει αποκλειστικά και μόνο να πλήξει τους πολίτες της, τους οργανισμούς της, τις δομές της, την περιουσία της. Σ αυτή την περίπτωση τα εμπλεκόμενα μέρη (θύτες και θύματα) είναι πολίτες της ίδιας χώρας στην οποία εκτυλίσσεται το χτύπημα. Αναφέρεται εδώ η δολοφονία του Παύλου Μπακογιάννη από τη 17 Νοέμβρη ως περιστατικό εγχώριας τρομοκρατίας. Θύτες, θύμα και χώρος που εκτυλίχθηκε η εκτέλεση ήταν όλα Ελληνικά.

Μία άλλη κατηγορία αποτελεί η Εθνικιστική τρομοκρατία. Το χαρακτηριστικό αυτής της κατηγορίας είναι πως ένα μέρος της κοινής γνώμης τους συμπαθεί και τους στηρίζει καθώς διατείνονται πώς παλεύουν για εθνική απελευθέρωση. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν ο IRA, η ETA, το PKK. Μία τέταρτη κατηγορία αποτελεί η Θρησκευτική τρομοκρατία. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν η Αλ Κάιντα, η Χαμάς, η Χεζμπολάχ. Το χαρακτηριστικό της κατηγορίας αυτής είναι πώς οι φορείς της επιθυμούν να επιβάλλουν την πίστη και τις απόψεις τους αλλά και να αντικαταστήσουν το “διεφθαρμένο” καθεστώς. Μία σχετικά νέα μορφή αποτελεί η Διαδικτυακή τρομοκρατία. Κύριο όπλο της είναι οι υπολογιστές και το διαδίκτυο και μέσω αυτών προσπαθούν να ελέγξουν τούς άλλους. Πέραν αυτών αξίζει να αναφερθεί και η Κρατική τρομοκρατία μίας και την ακούμε συχνά από τα στόματα των πολιτικών μας ταγών. Εδώ αναφέρονται οι πρακτικές των κυβερνώντων για την εκπλήρωση των πολιτικών τους στόχων. Συνήθως διασυνδέεται με την εξωτερική πολιτική. Τέλος έχουμε και την Αριστερή καθώς και τη Δεξιά Τρομοκρατία. Οι Αριστεροί στοχεύουν στο να πλήξουν τον Καπιταλισμό υπέρ του σοσιαλισμού ή του κομμουνισμού. Οι Δεξιοί από την άλλη χαρακτηρίζονται από μία τάση προς το φασισμό.

2.5 Αιτίες Πρόκλησης Τρομοκρατίας.

Η τρομοκρατία, παρότι δεν αποτελεί καινούργιο φαινόμενο, βρίσκεται από καιρό στο κέντρο τόσο της εθνικής όσο και της διεθνούς πολιτικής. Σίγουρα δεν είναι κάτι σταθερό στη διάρκεια του χρόνου και την ιστορία του ανθρώπου. Είναι κάτι που εξελίσσεται και δυστυχώς αναπτύσσεται παράλληλα με την ανάπτυξη της κοινωνίας και της οικονομίας. Θα τη χαρακτηρίζαμε σαν ένα είδος παράσιτου που συμβιώνει με τον οργανισμό αλλά και που

μπορεί να τον καταστρέψει (τον οργανισμό). Κάποιες βαθύτερες αιτίες και λόγοι τη γέννησαν και στη συνέχεια θα παραθέσουμε κάποιες από αυτές.

Η πρωταρχική όλων των αιτιών είναι ο έλεγχος κάποιων εδαφών πλούσιων σε φυσικούς πόρους και κυρίως ενεργειακών πηγών. Όταν αυτοί που θέλουν να κυριαρχήσουν σε μία περιοχή δεν είναι ποσοτικά υπολογίσιμη δύναμη τότε προσπαθούν με την τρομοκρατία να σπείρουν το φόβο, την ανασφάλεια και τον πανικό στους κρατούντες την περιοχή και να τους εξαναγκάσουν να αποχωρήσουν προς όφελός τους.

Η εξέλιξη της τρομοκρατίας κυρίως οφείλεται σε λόγους που αφορούν τη δύσκολη οικονομική κατάσταση (φτώχεια, ελλείψεις, στερήσεις), οικονομικές υφέσεις κυρίως και γενικά η οικονομική δυσπραγία που μαστίζει αρκετά μέρη του πλανήτη. Όλα αυτά προκαλούν ανισότητες στις σχέσεις που μπορεί να βιώνει μία ομάδα ή ένα σύνολο μέσα στην κοινωνία. Με λίγα λόγια αναφερόμαστε εδώ στην άνιση οικονομική ανάπτυξη που παρατηρείται στη Διεθνή σκηνή. Προκειμένου αυτή η ομάδα να αντιδράσει στην υφιστάμενη κατάσταση και επιθυμώντας να αλλάξει το status quo προβαίνει σε τρομοκρατικές ενέργειες σε βάρος του υπάρχοντος καθεστώτος.

Ένας ακόμη σπουδαίος λόγος για την ύπαρξη και εξέλιξη του φαινομένου αποτελούν και οι θρησκευτικές και μειονοτικές διαμάχες. Η τρομοκρατία με θρησκευτικά κίνητρα δεν είναι ευδιάκριτη καθότι από πίσω της κρύβονται και κίνητρα εθνικιστικά, αντικυβερνητικά και πολιτικά. Παράδειγμα τέτοιου είδους αποτελούν οι επιθέσεις των τρομοκρατών της Άλ Κάιντα οι οποίοι κατά τις επιθέσεις τους επικαλούνται το όνομα του θεού τους. Ένα ακόμη παράδειγμα αποτελεί η δράση του IRA. Εκτός από πολιτικά κίνητρα είχε και θρησκευτικά καθώς πέραν της οικονομικής και διοικητικής ανεξαρτητοποίησης της Ιρλανδίας από τους Βρετανούς, αγωνιζόταν και για την ίση μεταχείριση προτεσταντών και καθολικών. Όσον αφορά τις μειονοτικές διαμάχες αναφέρονται εδώ το παράδειγμα των εθνικιστικών εκκαθαρίσεων των Ναζί κατά των Εβραίων και των Ρομά στα στρατόπεδα συγκέντρωσης κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου καθώς και οι συγκρούσεις Κροατών και Σέρβων ή Σέρβων και Αλβανών στην πρώην Γιουγκοσλαβία οι οποίες εδράζονταν και σε θρησκευτικά κίνητρα.

2.6 Συνέπειες – Επιπτώσεις Τρομοκρατικών Χτυπημάτων

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις αποτελούν εξωγενείς διαταρακτικούς παράγοντες οι οποίοι αναστατώνουν την καθημερινότητα της κοινωνικής και οικονομικής ζωής με πολλές

και ποικίλες πολιτικές επιπτώσεις τόσο σε τοπικό/ εγχώριο όσο και σε διεθνές επίπεδο. Εφόσον οι επενδυτές αναμένουν επιθέσεις και στο μέλλον, αποφασίζουν να ελαχιστοποιήσουν τις επιδράσεις αυτών των επιθέσεων μεταβάλλοντας τις επιλογές τους, επενδύοντας σε επιχειρήσεις οι οποίες είναι ήδη σταθερές και δυνατές οικονομικά, με δραστηριότητες που παρέχουν ασφάλεια και σταθερότητα ή σε επιχειρήσεις που το ανθρώπινο συναίσθημα δεν επηρεάζεται από το φόβο και την ανασφάλεια που προκαλούνται από τις τρομοκρατικές επιθέσεις.

Πέραν των άμεσων συνεπειών των τρομοκρατικών επιθέσεων, οι οποίες αναφέρονται στον αριθμό των θυμάτων και τις υλικές καταστροφές η τρομοκρατία επηρεάζει πολλούς τομείς της οικονομίας άμεσα και έμμεσα. Το άμεσο οικονομικό κόστος των τρομοκρατικών επιθέσεων είναι αρκετά εύκολο να προσδιορισθεί και να μετρηθεί. Κατά το Bureau of Economic Analysis (2001) το ακριβές και άμεσο κόστος της επίθεσης της 9/11 σε κτήρια και εξοπλισμό ήταν 16,2 δις \$ (Enders, 2007). Όμως αυτό είναι μόνο η μία όψη του νομίσματος. Στην αντίπερα όχθη θα πρέπει να σημειώσουμε το κόστος για την αποκατάσταση και την καθαριότητα του χώρου της επίθεσης, το κόστος από τους μισθούς που χάθηκαν λόγω κλεισίματος της αγοράς. Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί και να τονιστεί το κόστος των ανθρώπινων ζώων το οποίο δεν μπορεί να προσμετρηθεί μόνο με οικονομικά στοιχεία. Το κόστος του πόνου και της δυστυχίας συνέπεια του χτυπήματος της 9/11 καθώς και η αξία των χαμένων εργατοωρών από την παραγωγή λόγω των τραυματισμών δεν μπορούν να εκτιμηθούν.

Στη συνέχεια θα εξεταστούν οι συνέπειες και οι επιπτώσεις που έχουν τα τρομοκρατικά χτυπήματα σε μία σειρά παραγόντων/ μεταβλητών της οικονομίας. Θα εξετάσουμε την κατανάλωση, τις δημόσιες δαπάνες, τις εξαγωγές και το εμπόριο, τον τουρισμό τις ΑΞΕ.

2.6.1 Κατανάλωση.

Η κατανάλωση είναι ένας τομέας της οικονομίας ιδιαίτερα σημαντικός. Δεν είναι από αυτούς που επηρεάζονται άμεσα αλλά σταδιακά και μακροπρόθεσμα. Η κατανάλωση και κατά συνέπεια τα ποσοστά αποταμίευσης [δεδομένου ότι $Y=C+S$, δηλαδή το εισόδημα των νοικοκυριών (Y) είτε καταναλώνεται (C) για την απόκτηση αγαθών και υπηρεσιών είτε αποταμιεύεται (S) για μελλοντική χρήση] μπορεί να επηρεάζονται από την τρομοκρατική δραστηριότητα με διάφορους τρόπους. Η τρομοκρατία μπορεί να ωθήσει τους καταναλωτές/ επενδυτές να τοποθετήσουν τα χρήματά τους σε ασφαλή καταφύγια αντί να αγοράσουν

καταναλωτικά αγαθά Κατά τους Abadie & Gardeazabal (2008) η τρομοκρατία αυξάνει τον λόγο κατανάλωσης-πλούτου. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι η τρομοκρατία μειώνει τη μέση απόδοση στις επενδύσεις και αυξάνει τη διακύμανσή της. Ως αποτέλεσμα, η τρομοκρατία προκαλεί αρνητική επίδραση στο εισόδημα και θετική υποκατάσταση στην κατανάλωση .

2.6.2 Δημόσιες Δαπάνες

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις έχουν σημαντική επίδραση και στις στρατιωτικές δαπάνες. Όπως αναφέρει ο Κόλλιας (2017- Υπό έκδοση) οι στρατιωτικές δαπάνες αποτελούν τμήμα των συνολικών δημοσίων δαπανών ($G=Civ +Mil$). Οι στρατιωτικές δαπάνες αποτελούν ένα διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό των δημοσίων δαπανών για τις περισσότερες χώρες. Η κατεύθυνση βέβαια του NATO στα μέλη του κάνει λόγο για ποσοστό 2% επί του ΑΕΠ. Οι κυβερνήσεις των κρατών προκειμένου να διασφαλίσουν την ακεραιότητα του χώρου τους αλλά και κυρίως την ασφάλεια των πολιτών καταφεύγουν σε υψηλότερες δαπάνες για να αυξήσουν το επίπεδο της ασφάλειας ούτως ώστε να προλαμβάνουν και να αποτρέπουν σχεδιαζόμενα τρομοκρατικά χτυπήματα. Η αύξηση αυτή του ποσοστού ασφάλειας, δεδομένων των περιορισμών στους προϋπολογισμούς, σημαίνει πώς πρέπει να γίνει ανακατανομή και μετατόπιση πόρων για να στηριχθεί ο τομέας της άμυνας και ασφάλειας, σε βάρος άλλων τομέων της οικονομίας όπως η παιδεία η υγεία, οι υποδομές κ.α. με άμεση συνέπεια τη μείωση της επενδυτικής κίνησης. Δεν αποκλείεται βέβαια λόγω των υψηλού ποσοστού ασφάλειας λόγω αύξησης των δαπανών για την άμυνα και την ασφάλεια, να ενισχύσει το αίσθημα ασφάλειας και να οδηγήσει τους πολίτες σε κατανάλωση και επενδύσεις στη χώρα. Η αύξηση δε των δημοσίων δαπανών μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα βέβαια και την αύξηση του δημοσιονομικού ελλείματος εφόσον οι αυξημένες αυτές δαπάνες θα χρηματοδοτηθούν μέσω των ελλειμάτων του κρατικού προϋπολογισμού.

2.6.3 Εμπόριο & Εξαγωγές

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις μπορούν να επηρεάσουν το εμπόριο και τις εξαγωγές με ποικίλους τρόπους. Το κόστος της επιχειρηματικής δραστηριότητας και το κόστος της κάθε συναλλαγής αυξάνονται λόγω της γενικής ανασφάλειας και του πανικού που προκαλούνται. Τα αυξημένα μέτρα ασφαλείας που θα πρέπει να ληφθούν ως πολιτική απάντηση στην τρομοκρατία επηρεάζουν την ομαλή διεξαγωγή του εμπορίου και δυσχεραίνουν τις συναλλαγές. Σύμφωνα με τη μελέτη των Nitsch & Schumacher (2004) οι χώρες που γίνονται

στόχος επιθέσεων εμφανίζουν και λιγότερες εμπορικές συναλλαγές με άλλες χώρες συγκριτικά με τις χώρες που δεν έχουν βρεθεί στο στόχαστρο των τρομοκρατών. Οι Abadie & Gardeazabal (2008) αναφέρονται στους παρακάτω κύριους παράγοντες που επηρεάζουν το εμπόριο και τις εξαγωγές. Ως πρώτος παράγοντας κατατάσσεται η μείωση του Κεφαλαίου. Αυτό μπορεί να είναι είτε υλικό είτε ανθρώπινο. Χρησιμοποιώντας την απλούστερη συνάρτηση παραγωγής $Q=f(K,L)$ διαπιστώνεται με μία απλή ματιά πως η ποσότητα παραγωγής σε μία οικονομία είναι μικρότερη όταν μειωθεί ένας από τους δύο συντελεστές και πολύ πιο μειωμένη αν μειωθούν και οι δύο. Μία τρομοκρατική επίθεση προκαλεί τόσο υλικές καταστροφές (Κεφάλαιο= K) όσο και απώλεια ανθρώπινων ζώων και κατά συνέπεια μείωση εργατικού δυναμικού (Εργασία= L). Δεύτερος παράγοντας αναφέρεται η αύξηση της αβεβαιότητας και του πανικού στο γενικό κλίμα των οικονομιών. Τρίτο είναι η μεταφορά των επενδυτικών πόρων σε άλλους τομείς της οικονομίας και κυρίως στον τομέα της ασφάλειας και της αντιμετώπισης της τρομοκρατικής απειλής. Οι μεταφορές αυτές αποδυναμώνουν έτι περαιτέρω τις εμπορικές συναλλαγές και εξαγωγές. Τέλος ο τομέας που αποτελεί την κυριότερη εμπορική δραστηριότητα των περισσότερων αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών και που επηρεάζεται περισσότερο δεν είναι άλλος από τον τουρισμό και ο οποίος θα αναλυθεί στη συνέχεια.

2.6.4 Τουρισμός

Χαρακτηρίζεται ως η ατμομηχανή για την πλειοψηφία των σύγχρονων οικονομιών. Ο τομέας του τουρισμού κατέχει εξέχουσα σημασία μεταξύ των αναπτυσσόμενων χωρών. Αποτελεί, για την Ελλάδα κυρίως αλλά και για άλλες Μεσογειακές χώρες, τη βαριά βιομηχανία η οποία συνδέεται με πολλούς άλλους τομείς (εστίαση, διασκέδαση, αεροπορικές- ναυτιλιακές εταιρείες, ξενοδοχεία, κ.α.). Οι τρομοκρατικές επιθέσεις σε μία περιοχή σίγουρα αποτελούν αρνητική διαφήμιση για την περιοχή αυτή. Οι Sandler & Enders (2004) αναφέρονται στις επιλογές των τουριστών και την τάση να αλλάξουν τον προορισμό τους λόγω της εκδήλωσης κάποιας τρομοκρατικής ενέργειας στον τόπο που σχεδιάζουν να επισκεφθούν. Οι Drakos & Kutan (2003) απέδειξαν πως οι αρνητικές επιπτώσεις για κάποια χώρα που μπορεί να οφείλονται στην τρομοκρατία μπορεί για κάποια άλλη γειτονική χώρα να είναι θετικές διότι οι τουρίστες θα στραφούν σ' αυτή τη χώρα στην οποία θα αισθάνονται πιο ασφαλείς. Οι τρομοκρατικές ενέργειες κυρίως επηρεάζουν την ψυχολογία του τουρίστα μέσω της ανασφάλειας που προκαλούν. Συνεπεία όλων αυτών, μειώνεται το ενδιαφέρον των επενδυτών για επενδύσεις στη βιομηχανία του τουρισμού, με αποτέλεσμα να μειώνονται οι

χρηματιστηριακοί δείκτες του τουρισμού. Η Somnez (1998) αναφέρει πως η Τρομοκρατία και η πολιτική αστάθεια συνδέονται άμεσα μεταξύ τους και αποτελούν σοβαρή απειλή για τον τουρισμό. Ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν :οι Ολυμπιακοί αγώνες του Μονάχου το 1972 όπου και σκοτώθηκαν από τρομοκράτες 11 άνθρωποι, το 1997 στη Νότια Αίγυπτο που 71 τουρίστες σκοτώθηκαν από ένοπλους σε μία πόλη με αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Οι επιθέσεις στους τουρίστες είχαν στόχο να εκφράσουν την ιδεολογική αντίθεση με τις αξίες του δυτικού πολιτισμού όπως εκφράζονται μέσα από τον τουρισμό. Κανείς δε μπορεί να αμφισβητήσει το πόσο πολύ επηρεάστηκε ο τουρισμός από τις επιθέσεις της 9/11. Αποτέλεσμα αυτού του τραγικού (τραγικότερο στην μέχρι σήμερα ιστορία) χτυπήματος ήταν οι τουρίστες να διστάζουν να ταξιδέψουν με αεροπλάνο, γεγονός που οδήγησε σε μείωση του αριθμού των επιβατών μέχρι και 50% καθώς και ανάλογη μείωση της πληρότητας των ξενοδοχείων. Εκτιμήσεις κάνουν λόγο για απώλειες στον παγκόσμιο τουρισμό περί τα 36 δις \$. Δεν πρέπει να παραλείψουμε εδώ τη σημαντική μείωση των θέσεων εργασίας στις αερομεταφορές λόγω της μείωσης της των επιβατών (Floyd et al., 2004) και στις επιχειρήσεις γενικότερα της τουριστικής βιομηχανίας.

2.6.5 Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ)

Όπως οι τουρίστες εγκαταλείπουν τις περιοχές στις οποίες υπήρξε τρομοκρατικό χτύπημα για πιο ασφαλείς προορισμούς έτσι και οι ξένοι (μη εγχώριοι) επενδυτές αναζητούν ασφαλέστερους τόπους προκειμένου να τοποθετήσουν τα κεφάλαιά τους. Η τρομοκρατία αυξάνει το κόστος για να δουλέψει κάποιος σε μία περιοχή. Οι επενδυτές συνυπολογίζουν τις υποδομές οι οποίες καταστρέφονται από τους τρομοκράτες, τα υψηλά ασφαλιστικά κόστη που υπάρχουν και τα οποία αφορούν τόσο τις εγκαταστάσεις όσο και το προσωπικό. Κυρίως όμως η τρομοκρατία αυξάνει την αβεβαιότητα η οποία ανακατευθύνει τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις σε ασφαλέστερους προορισμούς. Οι Sandler & Enders (1996) συμπέραναν πως οι μεγάλες χώρες αντιστέκονται στον κανόνα της ανασφάλειας και συνεχίζουν να δέχονται ΑΞΕ. Επίσης αναφέρουν πως αυτές οι χώρες έχουν καλύτερους μηχανισμούς να αποκρούσουν τις επιθέσεις και να προσελκύσουν τις ΑΞΕ. Οι επενδυτές κατευθύνουν τα κεφάλαιά τους σύμφωνα με τους κινδύνους και τα ρίσκα που προέρχονται από την οικονομία, την πολιτική και τις αποδόσεις των χρηματιστηριακών δεικτών. Το άμεσο κόστος από την τρομοκρατία είναι σημαντικό και υπολογίζονται σε πολλά τα δισεκατομμύρια που ξοδεύονται είτε για μέτρα πρόληψής της είτε αποκατάστασης των συνεπειών αυτής.

2.6.6 Συνέπειες – Επιπτώσεις Τρομοκρατικών Χτυπημάτων στις Αγορές

Έχει παρατηρηθεί και διαπιστωθεί πως σημαντικά πολιτικά γεγονότα και μεγάλης κλίμακας και έντασης τρομοκρατικές ενέργειες επιδρούν σημαντικά στις αγορές κεφαλαίων και επηρεάζουν τις τιμές των προϊόντων τα οποία διαπραγματεύονται σ’ αυτές. Αυτές οι επιπτώσεις δεν είναι ίδιες για όλες τις αγορές, τις χώρες και τη χρονική στιγμή που λαμβάνουν χώρα. Πολλοί είναι οι παράγοντες που καθορίζουν το βαθμό που οι αγορές θα επηρεαστούν από τα γεγονότα. Η δριμύτητα και ένταση του γεγονότος, η διάρκειά του, το πόσο ήταν αναμενόμενο να συμβεί ή όχι, είναι μερικοί από αυτούς τους παράγοντες που προσδίδουν μικρή ή μεγάλη σημασία στο γεγονός. Αρκετές είναι οι μελέτες που έχουν γίνει κατά καιρούς αλλά μετά την 9/11 οι ερευνητές οδηγήθηκαν σε μεγαλύτερο αριθμό αναλύσεων αναφορικά με τις συνέπειες που έχουν τα τρομοκρατικά χτυπήματα σε διάφορες χώρες και τομείς της οικονομίας όπως ο τουρισμός, οι ΑΞΕ, τα χρηματιστήρια και άλλα μακροοικονομικά μεγέθη. (Kollias et al 2011).

Η βιβλιογραφία έχει κατατάξει τους παράγοντες επηρεασμού των χρηματιστηρίων σε δύο επιμέρους κατηγορίες παραγόντων οι οποίες θα παρουσιαστούν στη συνέχεια πιο αναλυτικά. Οι παράγοντες αυτοί αφορούν σε εσωτερικούς και σε εξωτερικούς διαταρακτικούς παράγοντες. Οι εσωτερικοί διαταρακτικοί παράγοντες αφορούν τη γενική πορεία της οικονομίας με αναλογικές αντιδράσεις (καλή πορεία της οικονομίας συνεπάγεται καλός Γενικός Δείκτης του Χρηματιστηρίου και αντίστροφα) και την πορεία των επιτοκίων η οποία επίσης παίζει σημαντικό ρόλο. Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας αποτελεί και η πορεία των κλαδικών δεικτών. Καλή πορεία του κλάδου σημαίνει καλή πορεία των επιχειρήσεων αυτού και αντίστροφα με συνέπεια την αντίστοιχη πορεία της οικονομίας και του χρηματιστηρίου. Τέλος στους εσωτερικούς παράγοντες δε θα πρέπει να παραβλέψουμε την ψυχολογική κατάσταση των επενδυτών. Όταν οι επενδυτές έχουν πλήρη, σφαιρική και έγκαιρη πληροφόρηση για τα τεκτονόμενα στην οικονομία στην οποία θέλουν να επενδύσουν τότε θα κάνουν σωστές επιλογές. Η καλή πορεία μίας οικονομίας είναι που δυναμώνει την ψυχολογία των επενδυτών.

Στους εξωτερικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη λειτουργία των χρηματιστηρίων συγκαταλέγονται τα έκτακτα γεγονότα τα οποία προκαλούν απώλειες ανθρωπίνων ζωών αλλά και περιουσιών. Εδώ αναφέρονται οι φυσικές καταστροφές (σεισμοί, τσουνάμι κτλ.) αλλά και οι καταστροφές από ανθρώπινη παρέμβαση (πυρηνικές καταστροφές, πόλεμοι,

δυστυχήματα, τρομοκρατικές ενέργειες). Στη συνέχεια θα αναφερθούν αναλυτικότερα οι τρομοκρατικές ενέργειες οι οποίες απασχολούν την παρούσα εργασία.

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις αποτελούν σημαντικά και απρόβλεπτα γεγονότα που διαταράσσουν την ομαλή καθημερινότητα της οικονομικής ζωής εξαιτίας των καταστροφών που προκαλούν (καταστροφή υποδομών, υλικές ζημιές, απώλειες ανθρώπινων ζώων). Όπως έχει αναφερθεί αντικειμενικός στόχος των τρομοκρατών είναι η πρόκληση υλικών καταστροφών, η απώλεια ανθρώπινων ζώων, επιδιώκουν να διαταράξουν και να μεταβάλουν το status quo της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας που επιτίθεται αλλά και του κόσμου όλου. Οι Chen & Siems (2004) στη μελέτη τους για τις επιπτώσεις των τρομοκρατικών επιθέσεων στις αγορές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι οι τρομοκρατικές επιθέσεις μπορούν να επηρεάσουν τις αγορές παγκοσμίως και σε σύντομο μάλιστα χρονικό διάστημα. Αυτό το αποδίδουν στο φαινόμενο της μετάδοσης το οποίο οφείλεται στην ταχύτατη μεταφορά της πληροφορίας ακόμη και την ίδια στιγμή που το γεγονός διαδραματίζεται. Δεν αποτελεί όμως η διαπίστωση αυτή και τον κανόνα. Υπάρχει και η εξαίρεση η οποία έρχεται να επιβεβαιώσει αυτόν τον κανόνα και η οποία αφορά τις αγορές της Αμερικής οι οποίες φαίνεται να έχουν γίνει πιο ανθεκτικές και να μπορούν να απορροφούν τις διαταραχές που προκαλούνται από τέτοια γεγονότα. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ο τραπεζικός τομέας μιας οικονομίας στην επιστροφή των αγορών στην προ του χτυπήματος σχετικά σταθερή κατάσταση. Δηλαδή οι αποφάσεις της εκάστοτε κυβέρνησης όσον αφορά τη νομισματική πολιτική που έπεται κάποιου τρομοκρατικού χτυπήματος μπορεί να έχει θετικό αντίκτυπο στην πορεία και εξέλιξη της οικονομικής κατάστασης.

Ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει τις χρηματιστηριακές αγορές αποτελεί η βαρβαρότητα και η ένταση του τρομοκρατικού χτυπήματος. Λέγοντας βαρβαρότητα εννοούμε το πόσο σκληρά και απάνθρωπα είναι τα αποτελέσματα του χτυπήματος. Ενέργειες στις οποίες υπάρχουν θύματα γυναίκες ή και παιδιά χαρακτηρίζονται ως τέτοια. Επίσης βάρβαρο θεωρείται όταν ένα φορτηγό πέφτει πάνω σε ανυποψίαστους περαστικούς σκοτώνοντας και τραυματίζοντας περισσότερους από 50. Πέραν αυτού από το φορτηγάκι αυτό βγαίνουν οι τρομοκράτες και σφάζουν αδιάκριτα όποιον βρεθεί μπροστά τους. Η ένταση αναφέρεται στα θύματα και τις υλικές ζημιές που προκλήθηκαν από το γεγονός.

Η επίπτωση των τρομοκρατικών επιθέσεων στη σταθερότητα των χρηματιστηρίων εξαρτάται από τον αριθμό των θανάτων και των τραυματισμών που προκαλούνται. Οι

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισίου στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

τρομοκρατικές επιθέσεις που σταθμίζονται από τον αριθμό των θανάτων και των τραυματισμών επηρεάζουν σημαντικά τη μεταβλητότητα της χρηματιστηριακής αγοράς. Σε γενικές γραμμές, υπάρχουν ενδείξεις που υποδηλώνουν σημαντική επίδραση στη μεταβλητότητα της χρηματιστηριακής αγοράς στην περίπτωση κυβερνητικών στόχων και επιθέσεων από εγχώριους τρομοκράτες. Επιπλέον και η “κατηγορία” των θυμάτων επηρεάζει θετικά ή αρνητικά τα χρηματιστήρια. Δηλαδή αν τα θύματα είναι επιχειρηματίες, ξένοι επίσημοι ή αν είναι Δημόσιοι Υπάλληλοι ή απλοί περαστικοί από το σημείο της επίθεσης.

Φυσικά σπουδαίο ρόλο στην ομαλή εξέλιξη της λειτουργίας των αγορών, παίζει είτε η σύλληψη ή όχι των δραστών ή και αυτουργών, είτε η εξολόθρευσή τους. Η σύλληψη και εξολόθρευση των δραστών ενισχύει το αίσθημα ασφάλειας στους πολίτες καθώς θεωρούν ότι ελαχιστοποιούνται οι πιθανότητες επανάληψης της απειλής και δε θα υπάρξει άλλος που να τους βγάλει από τη ρουτίνα της καθημερινότητας σε σύντομο σχετικά χρονικό διάστημα. Δεν αποκλείουν να υπάρξει και στο μέλλον κάποια επίθεση αλλά αυτή θα έχει πιο μεγάλο χρονικό ορίζοντα (Kollias et all, 2011).

Ένας ακόμη παράγοντας που συμβάλει στην αποκατάσταση της ομαλότητας και ισορροπίας των αγορών είναι και τα σχέδια έκτακτης ανάγκης που έχουν εκπονηθεί από τις κυβερνήσεις για την αντιμετώπιση και συγκράτηση των συνεπειών των τρομοκρατικών χτυπημάτων. Αυτά τα σχέδια κύριο στόχο έχουν να εμπεδώσουν το αίσθημα ασφάλειας στους επενδυτές και να συμβάλλουν στην ομαλή και απρόσκοπτη συνέχιση της λειτουργίας των χρηματιστηρίων (Kollias et all, 2011).

Η σχέση μακροχρόνιας και βραχυχρόνιας προσέγγισης των τρομοκρατικών χτυπημάτων έχει επίσης απασχολήσει τους ερευνητές. Αρκετές από τις έρευνες (Kollias et al, 2011, Chen & Siems, 2004, κα) τονίζουν πως βραχυχρόνια οι χρηματιστηριακές αγορές δεν επηρεάζονται αρνητικά ενώ αντίθετα μακροπρόθεσμα, η τρομοκρατία είχε αρνητικό αντίκτυπο στις αποδόσεις του χρηματιστηρίου.

Δε θα πρέπει να παραβλέψουμε φυσικά και τον φόβο που προκαλείται από τα τρομοκρατικά χτυπήματα. Αυτό το αίσθημα ανασφάλειας και αβεβαιότητας που γεννάται στους επενδυτές αλλά και στην οικονομία γενικότερα προέρχεται από το έμφυτο ένστικτο της επιβίωσης. Τί κάνει αυτό λοιπόν! Εμποδίζει την ελεύθερη απόφαση των επενδυτών καθώς εκείνο που προέχει είναι η επιβίωση και η αναζήτηση πιο ασφαλών περιοχών για δραστηριοποίηση. Επιπλέον αποδυναμώνει την εμπιστοσύνη των πολιτών απέναντι στο

σύστημα διακυβέρνησης. Οι πολίτες όταν έρχονται αντιμέτωποι με δυσάρεστα γεγονότα που εμπεριέχουν υλικές καταστροφές, απώλειες περιουσιών και πολύ περισσότερο και ανθρώπινων ζώων, αρχίζουν να αμφισβητούν και να αναρωτιούνται κατά πόσο οι αρχές του τόπου δηλαδή η ψηφισμένη και εκλεγμένη για να προασπίσει τα συμφέροντα των πολιτών κυβέρνηση και οι αρμόδιες υπηρεσίες ασφάλειας, είναι άξιοι και ικανοί να τους παράξουν σταθερό και απαλλαγμένο από κινδύνους, χώρο δράσης. Από την άλλη όταν μία περιοχή (πχ Ισραήλ) αντιμετωπίζει καθημερινά φαινόμενα τρομοκρατίας, η εμπιστοσύνη των επενδυτών αλλά και των πολιτών μπορεί να μην επηρεάζεται και η αγορά εξακολουθεί να λειτουργεί κανονικά σαν να μη συνέβη τίποτα. Η καθημερινή λοιπόν τριβή με τέτοια γεγονότα τα κάνει να μη φαντάζουν τόσο τρομερά και συνεπώς επηρεάζουν σε μικρότερο βαθμό τις επιλογές των επενδυτών. Η υπάρχουσα βιβλιογραφία υποστηρίζει ότι οι χρηματιστηριακές αγορές παρέχουν υπηρεσίες που αυξάνουν την οικονομική ανάπτυξη κινητοποιώντας τις αποταμιεύσεις, ενώ η τρομοκρατία μειώνει την εμπιστοσύνη των επενδυτών και επηρεάζει αρνητικά τις επενδύσεις.

2.7 Τα κυριότερα τρομοκρατικά χτυπήματα

Προσπαθώντας να αναφερθούν και να παρουσιαστούν ιστορικά κάποια τρομοκρατικά χτυπήματα μεγάλης έντασης και σημαντικότητας, ο νους όλων πάει στην επίθεση κατά της ηγέτιδας δύναμης, της Αμερικής, και η οποία έλαβε χώρα εντός της εδαφικής της έκτασης. Το γεγονός αυτό βέβαια είναι που κατατάσσει το χτύπημα στην τρομοκρατία και μάλιστα τη διεθνή. Όπως λέει και ο Walter Enders (2007) “Τρομοκρατία είναι η προμελετημένη χρήση ή απειλή χρήσης βίας από άτομα ή ομάδες ατόμων για να επιτύχουν έναν κοινωνικό είτε πολιτικό στόχο μέσω του εκφοβισμού ενός μεγάλου πλήθους ανθρώπων πέραν των άμεσων θυμάτων...” Στο εν λόγω χτύπημα οι τρομοκράτες κατάφεραν να τρομοκρατήσουν όχι μόνο μεγάλο πλήθος αλλά ολόκληρο τον πλανήτη με τη σφοδρότητα του χτυπήματος, την σχεδόν τέλεια οργάνωση και τη με χειρουργική ακρίβεια εκτέλεσή του. Ο διεθνής χαρακτήρας του διαφαίνεται από την αναγνώριση της καταγωγής των δραστών. Όλοι τους προερχόταν από χώρες εκτός των συνόρων της Αμερικής. Επιπλέον τα θύματα δεν ήταν μόνο Αμερικανοί πολίτες αλλά ανήκαν σε πολλές και ποικίλες εθνικότητες.

Είναι ολοφάνερο πώς κάθε τρομοκρατικό χτύπημα επιφέρει μία πληθώρα αρνητικών συνεπειών και οι οποίες συνέπειες επηρεάζουν την οικονομία, την πολιτική αλλά και τους πολίτες της κάθε χώρας. Οι πολίτες αυτοί είναι οι κύριοι δρώντες στη σκηνή της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής και με τίς αποφάσεις τους επηρεάζουν σχεδόν όλο το φάσμα

δράσης της οικονομίας και της κοινωνίας. Πρωτίστως ένα τρομοκρατικό χτύπημα επιφέρει υλικές ζημιές και θύματα. Οι οικονομικοί δρώντες στην παγκόσμια σκηνή λόγω του πανικού και της σύγχυσης που προκαλούνται από τα χτυπήματα οδηγούνται σε μη συνετές, μη ορθολογικές επενδυτικές αποφάσεις. Οι λάθος αυτές αποφάσεις έχουν τον αντίκτυπό τους σε όλη την οικονομία και στις χρηματιστηριακές αγορές συνεπώς, τόσο σε τοπικό επίπεδο- εκεί που έγινε το χτύπημα αλλά και παγκόσμια λόγω του φαινομένου της μετάδοσης, κυρίως όμως λόγω της παγκοσμιοποιημένης αγοράς. Στη συνέχεια θα παρατεθούν κάποια ιδιαίτερος ‘‘γνωστά’’ τρομοκρατικά χτυπήματα και θα εστιάσουμε στις συνέπειες αλλά και τον τρόπο που αντέδρασαν τα χρηματιστήρια (τοπικά και παγκόσμια) στα χτυπήματα αυτά.

2.7.1 09/11 ή αλλιώς Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου (WTC)

Η παγκόσμια κοινή γνώμη έχει αποδεχτεί το χτύπημα στους Δίδυμους Πύργους του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου ως το ισχυρότερο πλήγμα που δέχθηκε η Αμερική και μαζί της όλη η παγκόσμια κοινότητα. Κύριες συνέπειες αυτού του γεγονότος ήταν οι δύο πόλεμοι που ακολούθησαν κυρίως όμως η ανασφάλεια που κυριάρχησε στον πλανήτη. Οι θάνατοι που προήλθαν από το χτύπημα ξεπέρασαν τους 2.700 πολίτες, οι τραυματισμοί ήταν πολλαπλάσιοι και πολλοί περισσότεροι οι άνθρωποι που πάσχουν από χρόνια νοσήματα τα οποία οφείλονται στο γεγονός. Η 9/11 αποτέλεσε ορόσημο στην αμφισβήτηση της παντοδυναμίας και της ασφάλειας της Αμερικής. Πέραν της ανθρώπινης τραγωδίας και τις ιστορίες πόνου που διαδραματίστηκαν στα συντρίμια του σημείου μηδέν, η 9/11 προκάλεσε αντιδράσεις σε αρκετούς τομείς της πολιτικής, εσωτερικής και εξωτερικής, κυρίως όμως επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και πολύ έντονα την παγκόσμια οικονομία.

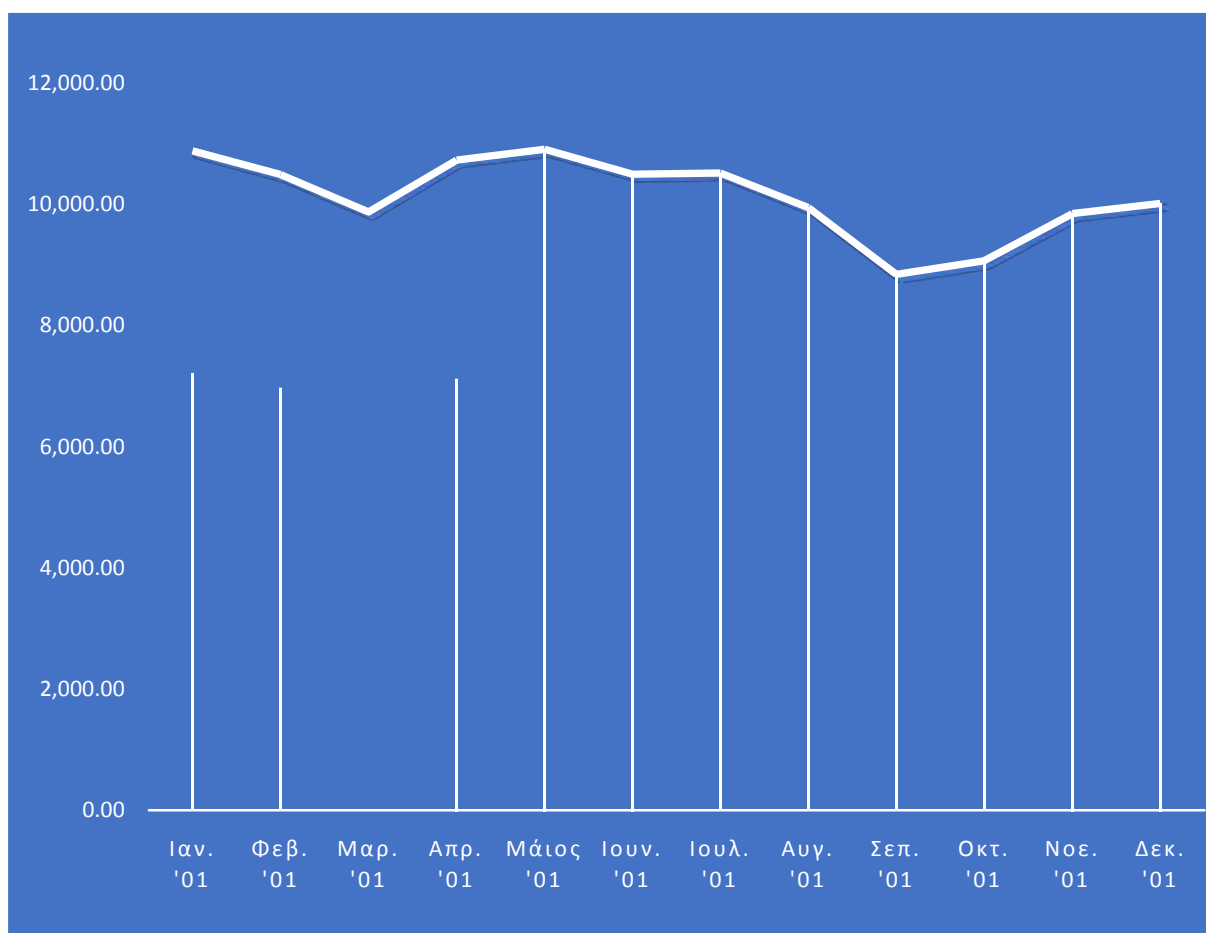
Οι επιπτώσεις ενός τεραστίων διαστάσεων τρομοκρατικού χτυπήματος εξαπλώνονται σε πολλά επίπεδα και επηρεάζουν τις ζωές όλων των ανθρώπων της υφηλίου. Χαρακτηριστικά αναφέρεται το κόστος των ανθρωπίνων απωλειών και επίσης οι αντιδράσεις μεταξύ των διεθνών αγορών οι οποίες με τη σειρά τους επηρέασαν τη συμπεριφορά των επενδυτών αλλά και των καταναλωτών. Το χρηματιστήριο της Αμερικής (ο δείκτης Dow Jones) είναι αυτό που επηρεάζει όλα τα άλλα παγκοσμίως. Αυτό οφείλεται στο ότι η Αμερική αποτελεί το κέντρο της παγκόσμιας οικονομίας και τη μεγαλύτερη οικονομία του πλανήτη. Έτσι οι πρώτες αντιδράσεις του Γενικού Δείκτη ήταν επόμενο να είναι πτωτικές. Στην έρευνα των Chen & Siems (2004) αναφέρεται πώς 33 χρηματαγορές είχαν σημαντικές αρνητικές αποδόσεις την ημέρα του γεγονότος. Οι ίδιοι (Chen & Siems, 2004) αναφέρουν πώς η ανάκαμψη στα προηγούμενα επίπεδα επήλθε γρηγορότερα στις αμερικάνικες αγορές. Η

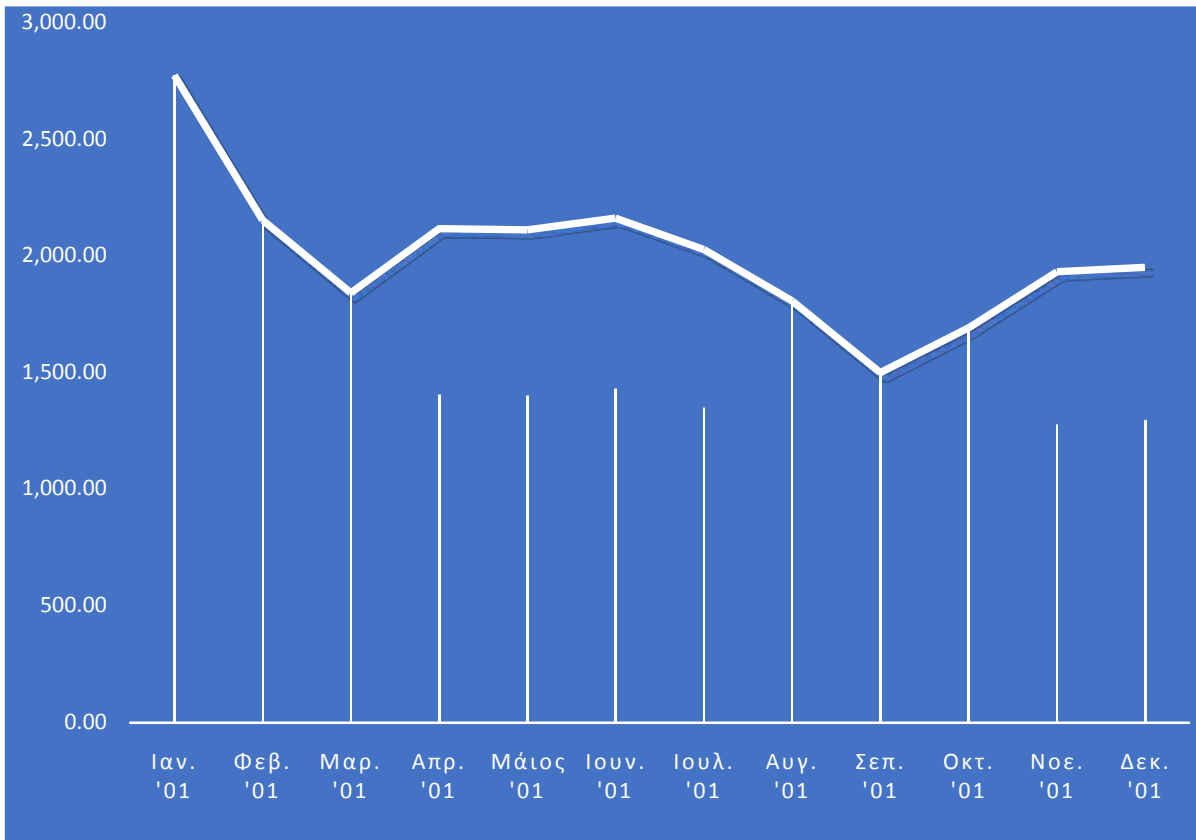
“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισίου στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

διαπίστωση αυτή ελέγχεται από το γεγονός ότι οι αγορές της Αμερικής έκλεισαν για 4 μέρες γεγονός που έδωσε περιθώριο ανασύνταξης δυνάμεων και επανασχεδιασμού στους επενδυτές. Πάντως την ημέρα που άνοιξε το χρηματιστήριο ο δείκτης Dow Jones υποχώρησε κατά 7,12%, ο Nasdaq είχε απώλειες 6,82% και ο S&P 500 είχε απώλειες 4,76%. Οι “ωφελημένοι” του χτυπήματος ήταν η εγχώρια αμυντική βιομηχανία και η φαρμακοβιομηχανία. Άμεση όμως υπήρξε και η αντίδραση της Αμερικάνικης πολιτικής με τα μέτρα που πήραν για την ενίσχυση του τραπεζικού και οικονομικού τομέα αλλά και ο πατριωτισμός των Αμερικάνων επενδυτών οι οποίοι στήριξαν τις εγχώριες επιχειρήσεις

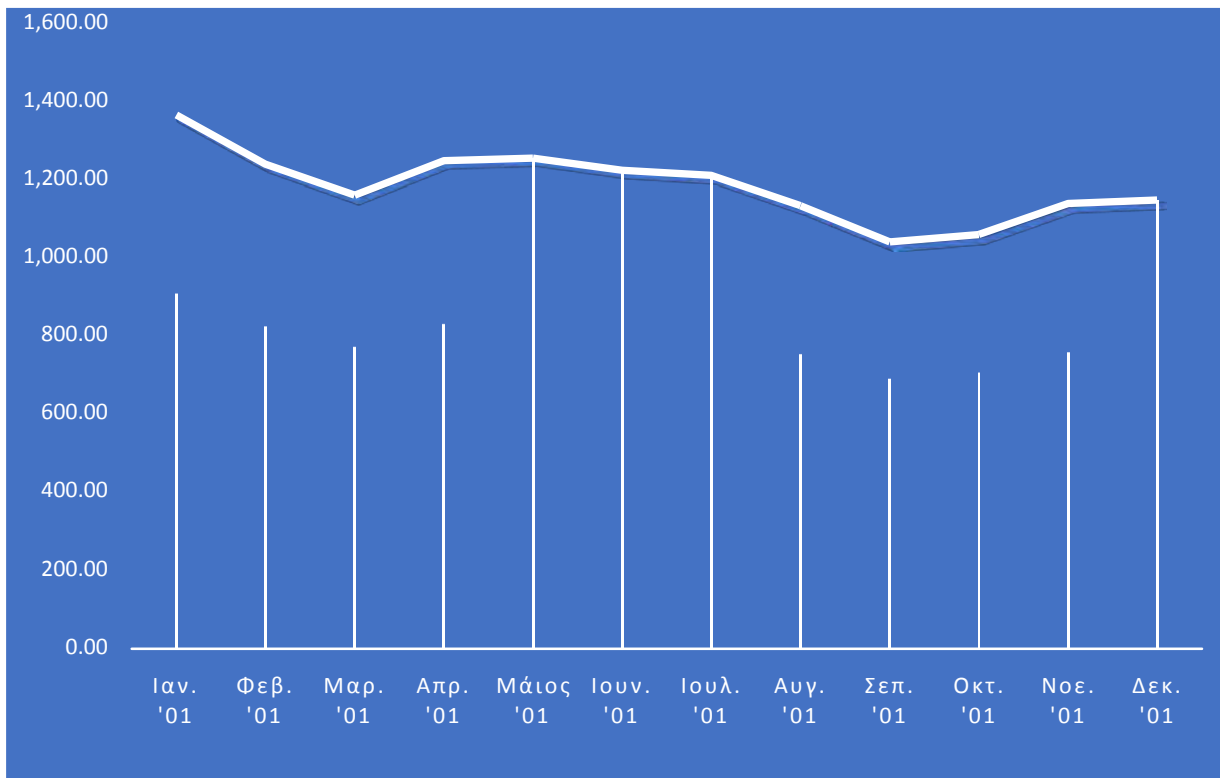
Εικόνα 1 Δείκτης Dow Jones 2001

Εικόνα 2 Δείκτης NASDAQ 2001

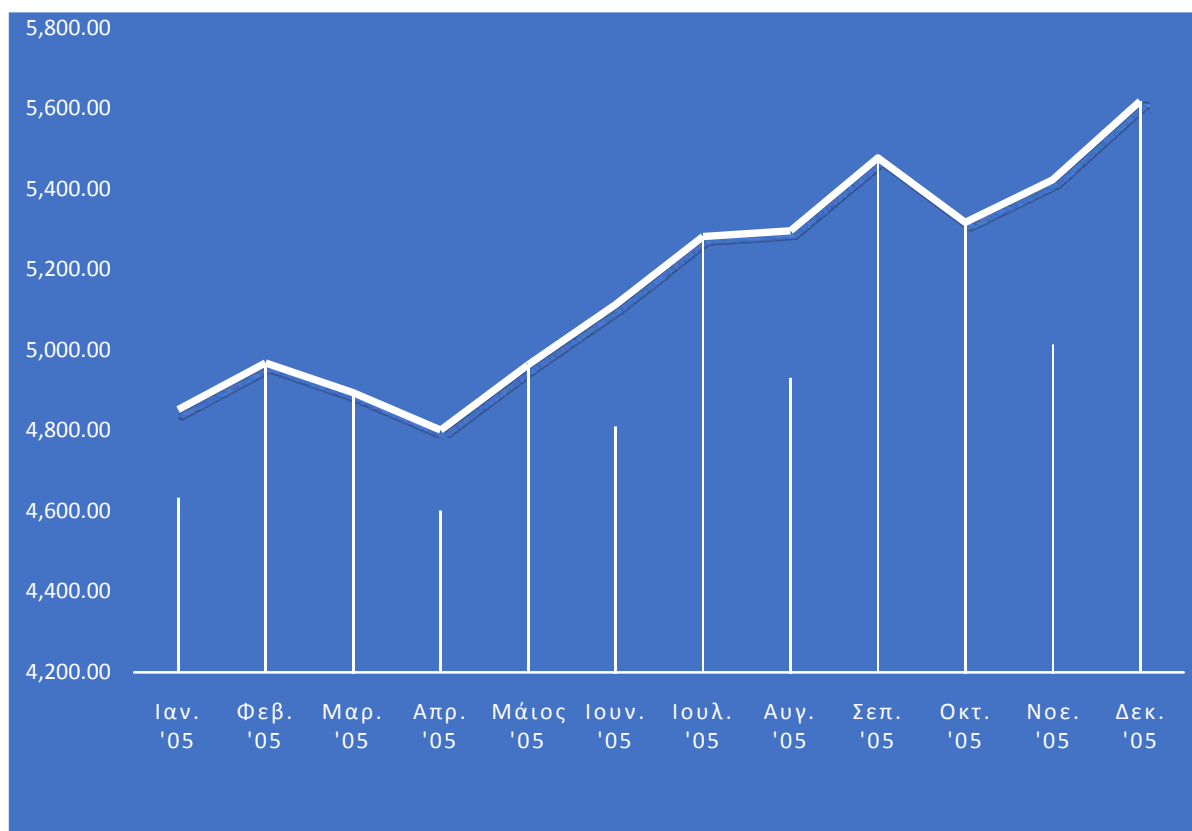
Εικόνα 3 Δείκτης S & P 500

2.7.2 Λονδίνο 07/07/2005

Το τρομοκρατικό χτύπημα στην πρωτεύουσα του Ηνωμένου Βασιλείου ήταν ίσως η πιο αιματηρή επίθεση στα χρονικά της Αγγλίας. Το πανηγυρικό κλίμα και οι φιέστες για την ανάληψη των Ολυμπιακών αγώνων του 2012 έδωσαν τη θέση τους στον τρόμο και την ανασφάλεια. Οι βόμβες στα μέσα μαζικής μεταφοράς (μετρό και λεωφορεία) είχαν σαν άμεσο αποτέλεσμα πενήντα περίπου νεκρούς και περισσότερους από 700 τραυματίες. Οι πρωινές σε ώρα αιχμής εκρήξεις προκάλεσαν πανικό και ανασφάλεια σε κατοίκους και τουρίστες της πόλης και επέφεραν μία γενική αναστάτωση στην καθημερινή ρουτίνα. Αν και υπήρξε το μεγαλύτερο χτύπημα στην ιστορία της Αγγλίας οι κυβερνώντες κατάφεραν με την έγκαιρη επέμβασή τους, να κρατήσουν χαμηλά τις επιπτώσεις του χτυπήματος και τη μεγάλη πτώση του γενικού δείκτη του χρηματιστηρίου καθώς και των συνδεδεμένων με αυτό άλλων διεθνών χρηματιστηρίων (φαινόμενο μετάδοσης επιδράσεων - contagion). Μπορεί να λεχθεί πως η λειτουργία ενός αποτελεσματικού και ισχυρού τραπεζικού συστήματος αποτελεί σημαντικότατο παράγοντα στην γρήγορη απορρόφηση των κραδασμών που υφίστανται σε μία οικονομία και οι οποίοι προέρχονται από απρόβλεπτους εξωγενείς παράγοντες (Κόλλιας et al, 2011a, Chen & Siems, 2004) Σε άλλη μελέτη τους οι Κόλλιας et al (2011b) διαπιστώνουν πως το συγκεκριμένο χτύπημα προκάλεσε αστάθεια στη χρηματαγορά του Λονδίνου και στους γενικούς δείκτες. Η αστάθεια δε των κλαδικών δεικτών υπήρξε περιορισμένη. Ο γενικός δείκτης εμφάνισε μικρή πτώση της τάξης του 1,16%. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι συνέπειες στην οικονομία ήταν περιορισμένες και από την επόμενη ημέρα όλα κύλισαν ομαλά. Παράλληλα σχεδόν με την επίθεση είχε ενεργοποιηθεί από την Τράπεζα της Αγγλίας ένας μηχανισμός που επέτρεπε τη συνέχιση της επικοινωνίας μεταξύ των οργανισμών και των τραπεζών που συνέβαλε στην ομαλή μετάδοση πληροφοριών και αποφεύχθηκε έτσι η κατάρρευση της χρηματαγοράς του Λονδίνου. Ένας παράγοντας που συνετέλεσε στη γρήγορη επαναφορά των δεικτών προφανώς αποτελεί το γεγονός του θανάτου των τρομοκρατών καθώς επρόκειτο για βομβιστές αυτοκτονίας (καμικάζι). Αυτό σημαίνει πως έπαυε να υπάρχει φόβος για νέα και άμεσα χτυπήματα από τους ίδιους τρομοκράτες.

Εικόνα 4 Δείκτης FTSE 100

2.7.3 Μαδρίτη 11/03/2004

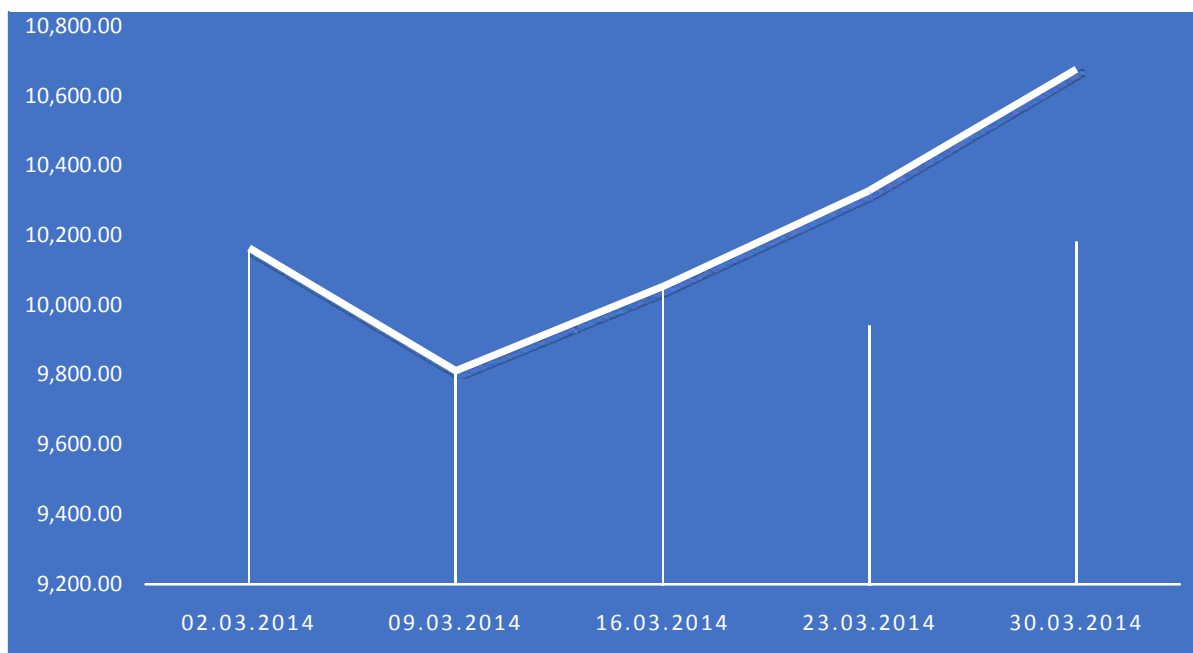
Όπως στο Λονδίνο έτσι και στην Ισπανική πρωτεύουσα ο στόχος ήταν και εδώ τα μέσα μαζικής μεταφοράς σε ώρα πρωινής αιχμής. Και στην παρούσα περίπτωση ανατινάχθηκαν τέσσερα τρένα σκορπώντας το θάνατο σε 190 ανθρώπους και τραυματίζοντας άλλους 1.500. Η επίθεση αυτή μαζί με την επίθεση του Λονδίνου τον Ιούλιο του 2005 χαρακτηρίστηκαν σαν το “ισοδύναμο” των επιθέσεων της Αμερικής σε Ευρωπαϊκό έδαφος παρόλο που είναι πολύ χαμηλότερα σε ένταση, αριθμό θυμάτων και καταστροφών. Οι χρηματοπιστωτικές αγορές πέραν των διακοπών που υπάρχουν λόγω υλικών ζημιών (επικοινωνιακά συστήματα κυρίως) κλήθηκαν επίσης να αντιμετωπίσουν και να διαχειριστούν την έκρηξη στα επίπεδα αβεβαιότητας και μεταβλητότητας της αγοράς. Δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι το συγκεκριμένο χτύπημα επηρέασε και το εκλογικό αποτέλεσμα αφού έλαβε χώρα τρεις ημέρες πριν τις βουλευτικές εκλογές.

Η επίδραση του χτυπήματος αυτού εξετάστηκε από τους Κόλλιας et al (2011) και εκείνο που βρέθηκε ήταν πως οι γενικοί δείκτες (υπάρχουν 4 χρηματιστήρια στην Ισπανία) είχαν περίπου την ίδια αντίδραση την ημέρα του συμβάντος. Η ανάκαμψη όμως των δεικτών και η επιστροφή τους στα ίδια με πριν το χτύπημα επίπεδα δεν ήταν άμεση. Αυτό οφείλονταν

κυρίως στο γεγονός της σύλληψης των τρομοκρατών μερικές μέρες μετά το συμβάν που σήμαινε ότι υφίστατο ακόμη απειλή για νέα χτυπήματα. Το τρομοκρατικό χτύπημα στη Μαδρίτη επηρέασε αρνητικά την πορεία των αποδόσεων του χρηματιστηριακού δείκτη καθώς επίσης και όλο τον πλανήτη. Η αβεβαιότητα των επενδυτών σε συνδυασμό με την άνοδο της τιμής του πετρελαίου επηρέασε τα χρηματιστήρια και τις αγορές μακροχρόνιων κρατικών ομολόγων τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική. Η αβεβαιότητα αυτή που ακολούθησε τόνωσε το επενδυτικό ενδιαφέρον για κρατικά ομόλογα. Ένα ακόμη σημαντικό εύρημα της παραπάνω έρευνας (Κόλλιας et al, 2011) είναι οι τομείς που επηρεάστηκαν περισσότερο ή λιγότερο. Έτσι έχουμε τις ασφάλειες και τον τομέα ηλεκτρικού με τη μεγαλύτερη αρνητική επιρροή και το μεγαλύτερο διάστημα ανάκαμψης. Από την άλλη ο τραπεζικός τομέας ήταν αυτός που επηρεάστηκε λιγότερο και αυτό διότι οι επενδυτές θεωρούν τις τράπεζες πιο ασφαλείς επενδυτικά σε περιόδους μεγάλων αναταράξεων. Οι κλάδοι των χημικών, των μετάλλων και των τηλεπικοινωνιών επηρεάστηκαν σε μικρό βαθμό γεγονός που οφείλεται στη φύση και τη δραστηριότητα των τομέων αυτών τα οποία δεν επηρεάζονται από έκτακτα γεγονότα αλλά από θεμελιώδεις αλλαγές που συντελούνται εντός των τομέων αυτών.

Υπήρξαν και μελέτες όπως αυτή των Arin et al. (2008) οι οποίες συμπέραναν ότι τα χρηματιστήρια της Ισπανίας και Αγγλίας επηρεάστηκαν μεν από τις επιθέσεις που έλαβαν χώρα στα εδάφη τους, σε μικρότερο βαθμό όμως συγκρινόμενα με επιθέσεις σε άλλες μη Ευρωπαϊκές χώρες (Ινδονησία, Τουρκία, Ισραήλ και Ταϊλάνδη) . Η διαπίστωση αυτή δείχνει την ωριμότητα και την ελαστικότητα των επενδυτών της γηραιάς Ηπείρου, την ποιότητα στους θεσμούς που διέπει τις ευρωπαϊκές δημοκρατίες αλλά και την ετοιμότητα των αρχών να απορροφήσουν τις συνέπειες τέτοιων γεγονότων.

Εικόνα 5 Δείκτης IBEX 35

2.7.4 Κωνσταντινούπολη 13/3/1999, 15 & 20/11/2003, 27/07/2008

Η τρομοκρατική δραστηριότητα στη γειτονική Τουρκία δεν αποτελεί σπάνιο φαινόμενο. Υπάρχει πληθώρα τρομοκρατικών ομάδων οι οποίες δρουν και συνεχίζουν να δραστηριοποιούνται στη χώρα. Οι περισσότερες μελέτες και έρευνες που πραγματοποιήθηκαν αφορούν τις συνέπειες της τρομοκρατίας κυρίως στον τουρισμό αφού αυτός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες εισοδήματος της οικονομίας. Οι περιπτώσεις που μελετώνται θεωρούνται γενικά οι πιο βίαιες και σοβαρές επιθέσεις που σημειώθηκαν στο οικονομικό κέντρο της Τουρκίας, την πάλαι ποτέ Πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, την ιστορική Κωνσταντινούπολη.

Η πρώτη αναφερόμενη τρομοκρατική επίθεση έλαβε χώρα την 13 Μαρτίου 1999 στο εμπορικό κέντρο Mavi Çarşı στο προάστιο Göztepe στην ανατολική πλευρά της Κωνσταντινούπολης. Το αποτέλεσμα ήταν δέκα τρεις νεκροί και είκοσι τρεις τραυματίες. Η επόμενη επίθεση πραγματοποιήθηκε στις 15 Νοεμβρίου 2003 και η οποία στόχο είχε τρεις εβραϊκές συναγωγές στην περιοχή του Galata. Οι επιθέσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν με παγιδευμένα αυτοκίνητα τα οποία εξερράγησαν στις συναγωγές. Λίγες μέρες αργότερα, στις 20 Νοεμβρίου, το βρετανικό προξενείο στην Κωνσταντινούπολη και τα κεντρικά γραφεία της HSBC έγιναν στόχοι δύο φορτηγών φορτωμένων με εκρηκτικά. Οι δύο αυτές επιθέσεις κόστισαν τη ζωή σε περίπου εξήντα ανθρώπους και άφησαν περισσότερους από επτακόσιους

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισίου στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

τραυματίες. Τέλος, οι βομβιστικές επιθέσεις της 27 Ιουλίου 2008, είχαν ως στόχο έναν εμπορικό δρόμο στη γειτονιά Güngören της Κωνσταντινούπολης. Από τις βόμβες έχασαν τη ζωή τους δεκαεπτά άτομα ανάμεσά τους πέντε παιδιά και τραυματίστηκαν περισσότεροι από εκατόν πενήντα πολίτες.

Τα αποτελέσματα όπως παρουσιάζονται από τους Christofis et al (2013) δείχνουν ότι η επίθεση του 1999 είχε, σε γενικές γραμμές, αρνητικό αντίκτυπο στην ημέρα του γεγονότος τόσο στους γενικούς όσο και στους επι μέρους κλαδικούς δείκτες. Η μεγαλύτερη αρνητική και στατιστικά σημαντική μη φυσιολογική απόδοση παρουσιάζεται στην περίπτωση του δείκτη της Τουρκικής Τουριστικής Βιομηχανίας (-8,86%), ακολουθούμενη από τον δείκτη της Βιομηχανίας (-2,69%). Αυτό που εξάγεται από τις διάφορες μελέτες που πραγματοποιήθηκαν για την τρομοκρατία και τη σχέση της με τον τουρισμό, είναι ότι ο τουριστικός τομέας είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος και ευάλωτος στις τρομοκρατικές επιθέσεις και ότι η παρατεταμένη και συχνή τρομοκρατική δραστηριότητα επηρεάζει τις επιλογές προορισμού των διεθνών τουριστών, δεδομένου ότι αυξάνονται οι πιθανοί κίνδυνοι στις χώρες με αυτά τα φαινόμενα. Γενικά η τρομοκρατική δραστηριότητα αποτελεί αρνητική διαφήμιση, αφού οι τουρίστες ή επενδυτές και επιχειρηματίες, επανεξετάζουν τις αποφάσεις τους να επισκεφθούν τη χώρα ή να δημιουργήσουν δεσμούς (επενδυτικούς ή και εμπορικούς) μ’ αυτή. Η απόφασή τους αυτή ενισχύεται όταν πλήττονται τα μέσα μεταφοράς. Για την Κωνσταντινούπολη η οποία αποτελεί τον κορυφαίο ταξιδιωτικό αλλά και εμπορικό προορισμό, οι αρνητικές επιπτώσεις στον τουρισμό συνέπεια τρομοκρατίας είναι αυξημένες και καταστροφικές. Επιπλέον ο μειωμένος αριθμός τουριστών επηρεάζει τη συναλλαγματική ισοτιμία του εγχωρίου νομίσματος η οποία χαμηλή ισοτιμία θα επηρεάσει δυσμενώς τις προσδοκίες των επενδυτών.

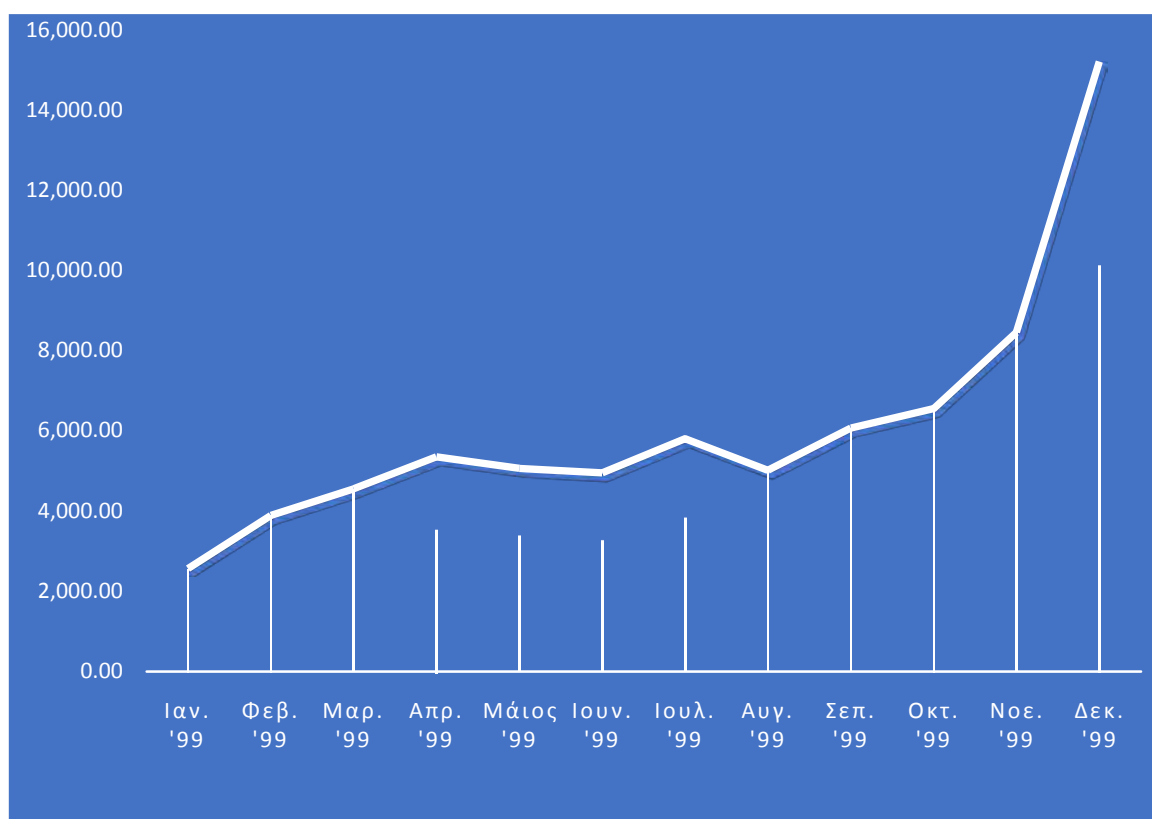
Αναλύοντας τις επιθέσεις του 2003 (Εβραϊκές συναγωγές, Βρετανικό Προξενείο και Κεντρικά γραφεία της Τράπεζας HCBC) με 57 νεκρούς και περισσότερους από 700 τραυματίες, στη μελέτη τους οι Κόλλιας et al (2011) καταλήγουν ότι στην αντίδραση των αγορών σε τρομοκρατικά γεγονότα σημαντικό ρόλο παίζουν ένας μεγάλος αριθμός παραγόντων ανάμεσα στους οποίους αναφέρονται η σοβαρότητα της επίθεσης (αριθμός θυμάτων και προκαλούμενες ζημιές) καθώς και η σημασία του στόχου. Οι στόχοι του 2003 είχαν σημασία τόσο σε επίπεδο διπλωματικών και διεθνών σχέσεων αλλά και ήταν στόχος με ιδιαίτερα μεγάλη οικονομική σημασία. Ο γενικός δείκτης του χρηματιστηρίου της Κωνσταντινούπολης είχε πτώση της τάξης του -7,59% την ημέρα των χτυπημάτων. Σχεδόν

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισίου στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

όλοι οι κλαδικοί δείκτες έπεσαν αλλά του κλάδου που κατρακύλησαν περισσότερο ήταν οι τράπεζες και ο τουρισμός (παρουσίασαν πτώση περίπου 11%).

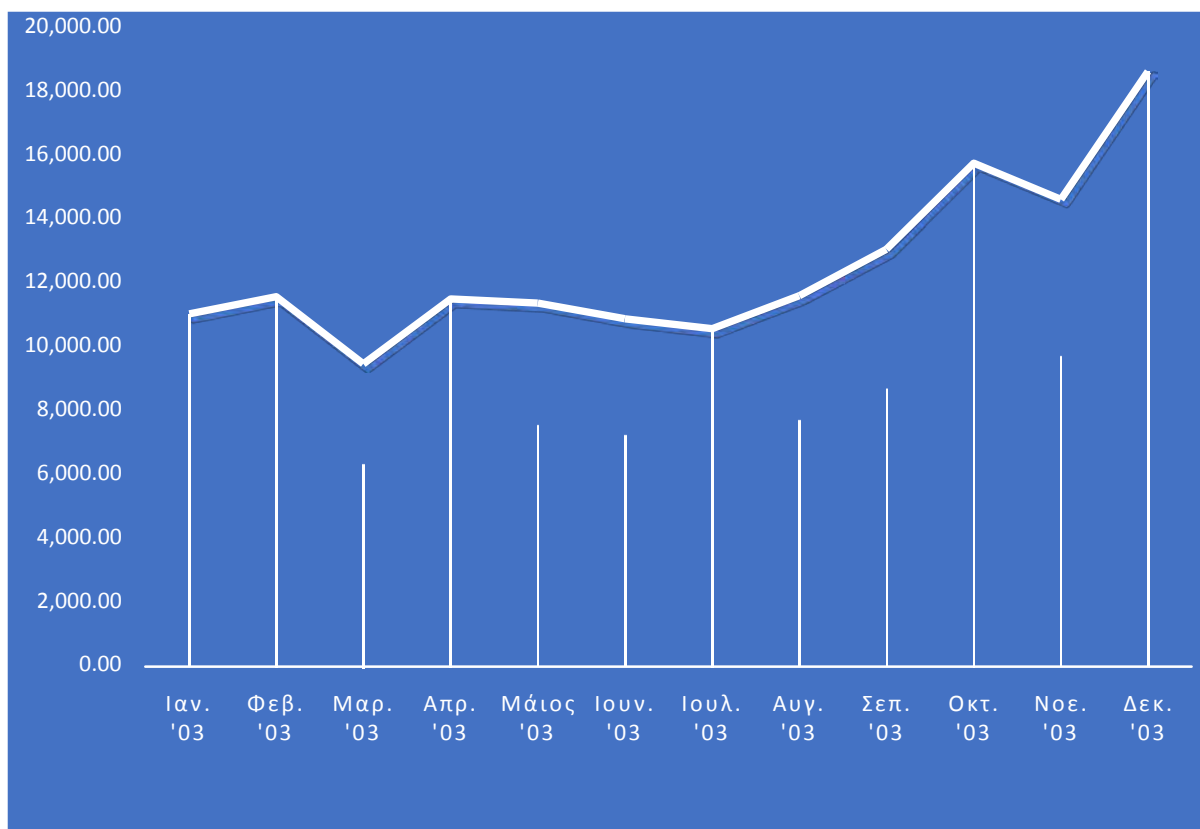
Όσον αφορά τα ευρήματα για την επίθεση του 2008 (εμπορικός δρόμος) στην έρευνά τους οι Christofis et al (2013) αναφέρουν πως αυτή επηρέασε πολύ λίγο το χρηματιστήριο . Οι αγορές αντέδρασαν πιο ώριμα σε σχέση με τις επιθέσεις το 2003. Αυτό δικαιολογείται από το γεγονός πως οι επιθέσεις του 2003 ήταν σφοδρότερες και με πολλά περισσότερα θύματα. Επιπλέον στην ίδια μελέτη συμπεραίνεται πως η σημαντικότητα των στόχων που επιλέγονται από τους τρομοκράτες (συναγωγή & τράπεζες) και η σφοδρότητα αυτών (πολλά θύματα ανάμεσα στα οποία υπάρχουν παιδιά) επηρεάζουν σημαντικά τις αγορές. Επίσης ο χρόνος που μεσολαβεί των επιθέσεων και της επαναλειτουργίας των χρηματιστηρίων, αναλόγως της διάρκειας, συμβάλει στη απορρόφηση των όποιων κραδασμών προκαλούνται από τα χτυπήματα. Στην περίπτωση της Τουρκίας η λειτουργία του χρηματιστηρίου της Κωνσταντινούπολης, η οποία οφείλεται στους παραπάνω λόγους, επηρεάστηκε προσωρινά και για λίγες μόνο ημέρες.

Εικόνα 6 Δείκτης BIST 100 Έτος 1999

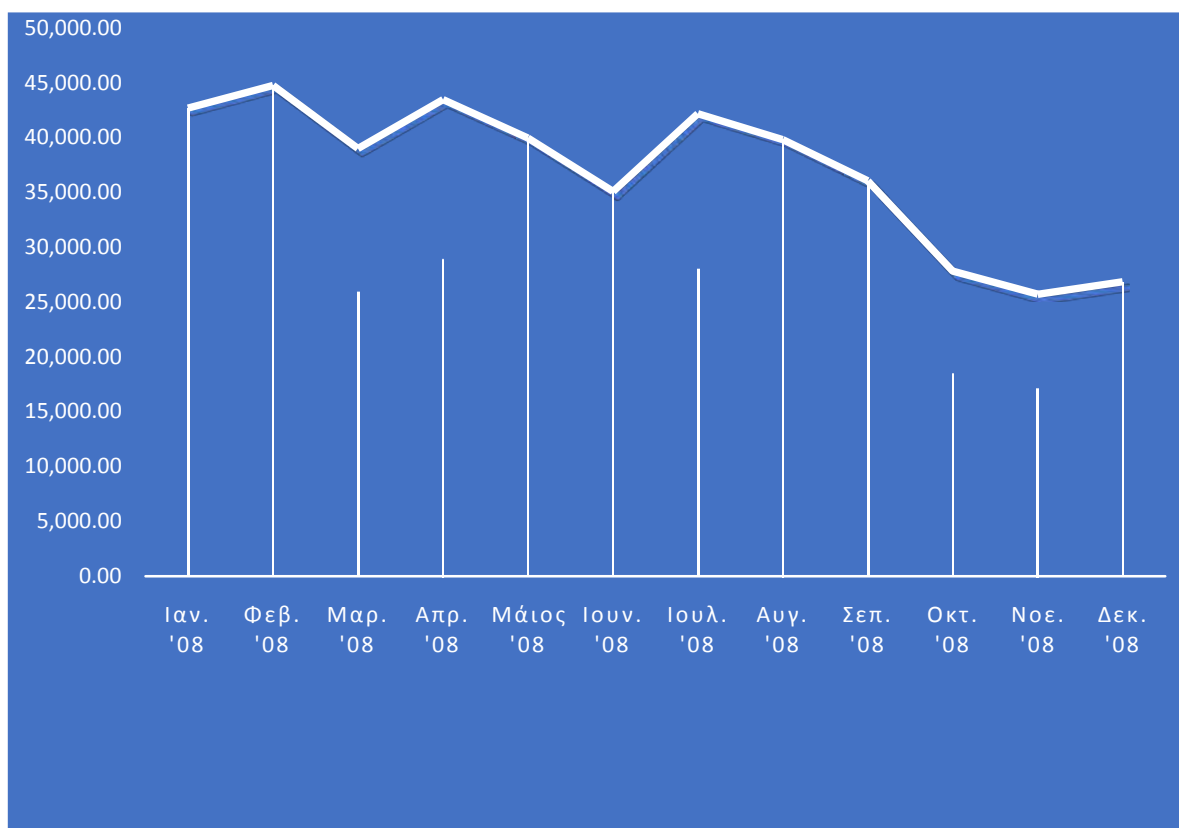

Εικόνα 7 Δείκτης BIST 100 Έτος 2003

Εικόνα 8 Δείκτης BIST 100 Έτος 2008

3. Μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε

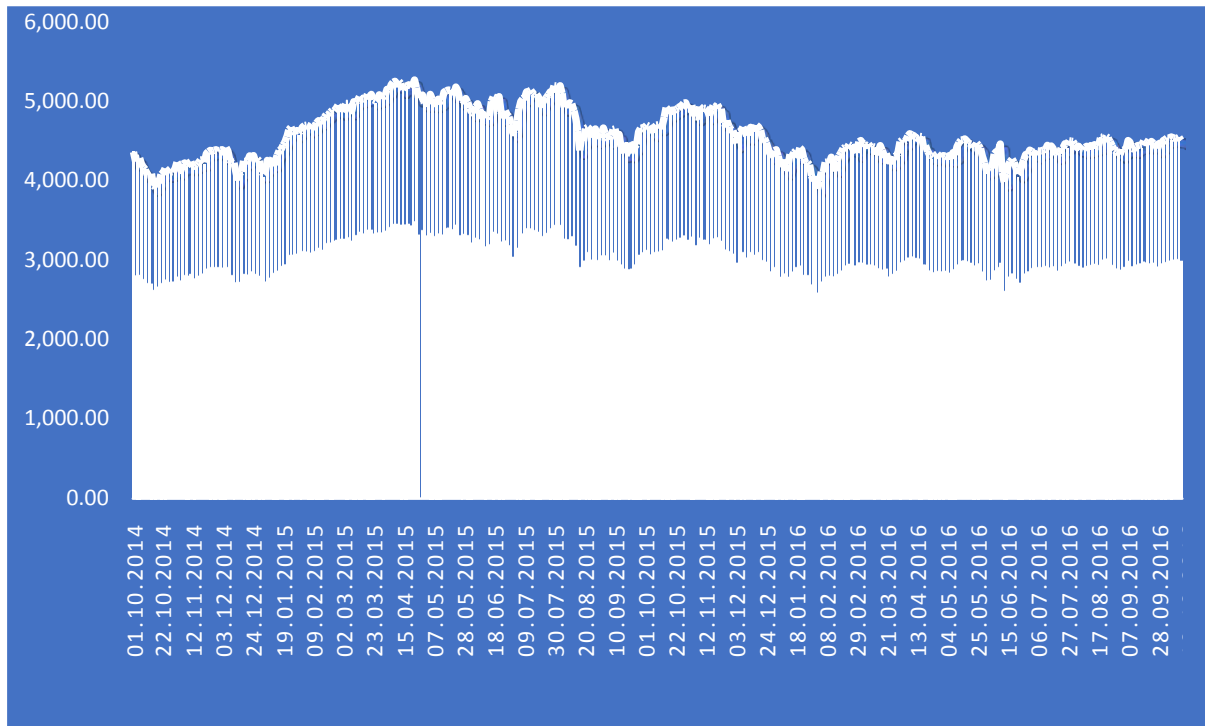
Στο τρέχον κομμάτι της εργασίας θα παρουσιασθεί και θα αναλυθούν τα βήματα της μεθοδολογία που ακολουθήθηκε. Το χρονικό διάστημα της έρευνας αφορά ένα έτος πριν και ένα έτος μετά το χτύπημα με σκοπό να εντοπιστούν οι μεταβολές του χρηματιστηρίου συνεπεία του χτυπήματος. Επιπλέον θα παρουσιασθούν τα δευτερογενή δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν στην έρευνα.

3.1 Δεδομένα

Το χρηματιστήριο του Παρισιού επισήμως ιδρύθηκε το 1724 από τον βασιλιά Louis. Στις αρχές του 19ου αιώνα, οι δραστηριότητες του χρηματιστηρίου πραγματοποιούνταν στην τοποθεσία του Palais Brongniart ή Palais de la Bourse. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ξεκίνησε μια συμμαχία με τα άλλα Ευρωπαϊκά χρηματιστήρια και τον Σεπτέμβρη του 2000 συγχωνεύτηκε με τα χρηματιστήρια του Άμστερνταμ, των Βρυξελλών και της Λισαβόνας για να δημιουργήσουν το Euronext, το πρώτο Πανευρωπαϊκό χρηματιστήριο. Στη Γαλλία υπάρχουν 7 περιφερειακά χρηματιστήρια και το χρηματιστήριο του Παρισιού συγκεντρώνει το 97% των συναλλαγών. Ο δείκτης CAC 40 αντιπροσωπεύει τις 40 μεγαλύτερες σε αξία συναλλαγών επιχειρήσεις από τις 100 μεγαλύτερες σε κεφαλαιοποίηση. Ο δείκτης αυτός αποτελείται από τις περισσότερες πολυεθνικές επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται κυρίως εκτός Γαλλίας.

Για τις ανάγκες της ανάλυσής μας χρησιμοποιήθηκαν ως δεδομένα οι καθημερινές τιμές του γενικού δείκτη τιμών του χρηματιστηρίου αξιών του Παρισιού -CAC 40. Τα δεδομένα αυτά αντλήθηκαν από τη βάση δεδομένων της ιστοσελίδα investing.com και cnbc.com.

Εικόνα 9 Δείκτης CAC 40

3.2 Μεθοδολογία

Αναφερόμενοι στη μεθοδολογία εννοούμε το σύνολο των διαδικασιών και των μεθόδων που μπορούν να εφαρμοστούν από έναν ειδικό, ώστε να πραγματοποιηθεί μια ερευνητική διαδικασία. Οι τεχνικές συλλογής στοιχείων είναι η πρωτογενής και η δευτερογενής έρευνα. Στη συγκεκριμένη εργασία χρησιμοποιήθηκε η δεύτερη τεχνική. Η έρευνα που υλοποιείται είναι βασισμένη σε εθνική και διεθνή βιβλιογραφία καθώς και σε πηγές από το διαδίκτυο. Οι βασικές έννοιες που ερευνώνται είναι αυτές της τρομοκρατίας, της χρηματιστηριακής αγοράς, των δαπανών, της κατανάλωσης κτλ. Η συγκεκριμένη μελέτη, στηρίχτηκε στην δευτερογενή ποιοτική έρευνα, που περιλάμβανε την συστηματική ανασκόπηση ερευνητικών άρθρων (βιβλιογραφική επισκόπηση) και, στοχεύει στην κάλυψη του θεωρητικού σταδίου.

Τα δευτερογενή στοιχεία, έχουν γενικά ένα καθιερωμένο εκ των προτέρων βαθμό ισχύος και αξιοπιστίας και δεν χρειάζεται να επανεξεταστούν από τον ερευνητή που θα τα επαναχρησιμοποιήσει. Η συστηματική αναζήτηση πραγματοποιήθηκε από την αναζήτηση πληροφοριών μέσω του διαδικτύου. Το διαδίκτυο διαθέτει μια πλούσια συλλογή διεθνών και ελληνικών βιβλίων, περιοδικών και ελευθέρων πηγών πληροφόρησης τα οποία καλύπτουν

θέματα όπως η τρομοκρατία, το εμπόριο, οι κρατικές δαπάνες κ.α. Ένα επιπλέον εργαλείο δευτερογενούς έρευνας αποτελούν προγενέστερες ακαδημαϊκές μελέτες καθώς και βιβλιογραφίες που ασχολούνται με κάποιο συγκεκριμένο ζήτημα και μπορούν να δώσουν στον ερευνητή χρήσιμες πληροφορίες για το υπό διερεύνηση θέμα που ασχολείται. Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήθηκαν όλες οι πιθανές πηγές άντλησης πληροφοριών αναφορικά με την τρομοκρατία την παγκόσμια οικονομία και τις χρηματιστηριακές αγορές.

Για την μελέτη της τρομοκρατικής δραστηριότητας στη οικονομία και την εκτίμηση των συνεπειών της στην οικονομία εφαρμόζονται αρκετές μεθοδολογίες. Αρχικά αναφέρεται η ανάλυση χρονολογικών σειρών με μία ή περισσότερες εξισώσεις. Χρονολογική σειρά (Time Series) καλείται μια συλλογή παρατηρήσεων που γίνονται σε διαδοχικές χρονικές στιγμές. Πολλές χρονολογικές σειρές συναντάμε στην Οικονομία όπως για παράδειγμα οι τιμές μετοχών σε διαδοχικές ημέρες, η αξία των εξαγωγών μιας χώρας σε συνεχόμενους μήνες, τα κέρδη μιας επιχειρήσεως σε διαδοχικά χρόνια κλπ. Στόχος της μεθόδου αυτής είναι η περιγραφή της διαχρονικής εξελίξεως και η πρόβλεψη της μελλοντικής συμπεριφοράς μιας στοχαστικής μεταβλητής.

Μία δεύτερη μέθοδος προσέγγισης είναι και η Μεθοδολογία Μελέτης Γεγονότος (Event Study Methodology). Η μεθοδολογία αυτή είναι μία προσέγγιση που επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στην εξεύρεση υπερβαλλουσών αποδόσεων στις επιχειρήσεις ή στο Γενικό Δείκτη Τιμών της χρηματιστηριακής αγοράς λόγω ενός συγκεκριμένου γεγονότος. Θετική αντίδραση των επενδυτών στο υπό εξέταση γεγονός σημαίνει και θετικά αποτελέσματα στις υπερβάλλουσες αποδόσεις. Αντίθετα αρνητική αντίδραση των επενδυτών σημαίνει και αρνητικές υπερβάλλουσες αποδόσεις. Βασική προϋπόθεση για την υλοποίηση της παραπάνω μεθοδολογίας αποτελεί η υπόθεση των αποτελεσματικών αγορών (οι νέες πληροφορίες που εισέρχονται στο σύστημα εκτιμώνται και αξιολογούνται από τους επενδυτές ως προς την επιρροή τους και αναλόγως ενεργούν). Με τη μεθοδολογία αυτή μπορούμε να ελέγξουμε τη στατιστική σημασία του οικονομικού αντικτύπου του γεγονότος στις διεθνείς αγορές, μετρώντας την απόκλιση της απόδοσης του δείκτη από το μέσο όρο τους.

Η επόμενη μεθοδολογία αφορά στην ανάπτυξη μοντέλων Μεταβλητότητας (ARCH/GARCH μοντέλα- αυτοπαλίνδρομος παράγοντας ετεροσκεδαστικότητας/ γενικευμένος αυτοπαλίνδρομος παράγοντας ετεροσκεδαστικότητας αντίστοιχα- Conditional Heteroskedasticity Models) τα οποία παρουσίασε ο Engel (1982) και τα οποία είχαν στόχο την πρόβλεψη της υπό συνθήκη διακύμανσης μιας χρονολογικής σειράς. Τα παραπάνω

υποδείγματα διαμορφώθηκαν από τον Bollerslev (1986) έτσι ώστε οι χρονικές υστερήσεις στη συνάρτηση της διακύμανσης να είναι ελαστικότερες ως προς τον τρόπο που βοηθούν στον υπολογισμό της χρονικά μεταβαλλόμενης διασποράς των χρονολογικών σειρών. Τα προαναφερθέντα μοντέλα λοιπόν κατασκευάστηκαν για να αντιμετωπίζουν τη μεταβολή του μεγέθους της διακύμανσης μέσα στο χρόνο. Σκοπός τους είναι η ταυτοποίηση της μεταβαλλόμενης στο χρόνο διακύμανσης Βασική τους ιδέα είναι ότι οι εκτιμήσεις των χρονολογικών σειρών του παρόντος βασίζονται στην παλιά πληροφόρηση και ότι η διακύμανση τους σφάλματος είναι διαφορετική ανάλογα με το χρόνο. Πέραν αυτών τα υποδείγματα GARCH βοηθούν στην αποφυγή των μεγάλων χρονικών υστερήσεων και μέσω αυτών η μεταβλητότητα της χρονοσειράς επηρεάζεται συμμετρικά τόσο από το αρνητικά όσο και από τα θετικά σφάλματα. Επειδή στις χρονολογικές σειρές υπάρχουν καθημερινά δεδομένα των οποίων η διακύμανση εξαρτάται από το χρόνο παρατηρούνται περίοδοι υψηλής μεταβλητότητας ακολουθούμενοι από περιόδους χαμηλής μεταβλητότητας. Στα μοντέλα αυτά απαιτείται να υπάρχει συμμετρία στη διακύμανση, η οποία δεν υπάρχει πάντα. Το παραπάνω πρόβλημα της συμμετρίας στη διακύμανση επιλύεται με τη χρήση του μοντέλου EGARCH κατά το οποίο λαμβάνεται υπόψη η αιτία των κλονισμών της αγοράς στην εξήγηση των διαφορετικών αποτελεσμάτων.

Η διατύπωση του εξεταζόμενου στην παρούσα εργασία θέματος είναι τέτοια που κατά την προσωπική μου άποψη επιζητά μία θεωρητική προσέγγιση. Πρέπει να περιγραφούν και να αναφερθούν οι αντιδράσεις της χρηματιστηριακής αγοράς που οφείλουν την ύπαρξή τους στο τρομοκρατικό χτύπημα. Η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιηθεί στην παρούσα εργασία για την παρουσίαση της αντίδρασης της χρηματιστηριακής αγοράς του Παρισίου στις τρομοκρατικές επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015, είναι η Μεθοδολογία Μελέτης Γεγονότος (Event Study Methodology) βάση της οποίας θα δειχθεί εάν υπάρχει μεταβολή στην πορεία της τιμής του Γενικού Δείκτη Τιμών της χρηματιστηριακής αγοράς του Παρισίου και η οποία ανωμαλία να οφείλεται στο απρόσμενο και εξωγενές περιστατικό, την επίθεση της 13^{ης} Νοεμβρίου 2015.

Ο κύριος λόγος που ακολουθήθηκε η παραπάνω μεθοδολογική προσέγγιση για την εργασίας δεν είναι άλλος από το γεγονός πως αυτή είναι η κυρίως χρησιμοποιούμενη μέθοδος που ακολουθείται σε ανάλογες περιπτώσεις. (Chen & Siems, 2004, Drakos 2010, Kollias et al. 2010 & 2011, κα). Λόγω του μεγάλου όγκου των ερευνών και μελετών που έχουν γίνει για ανάλογα γεγονότα υπάρχει και αρκετά μεγάλη δεξαμενή δεδομένων για να αντληθούν

πληροφορίες και χρήσιμα δευτερογενή στοιχεία. Πέραν των παραπάνω εκτιμήθηκε πως ταιριάζει καλύτερα η συγκεκριμένη προσέγγιση του θέματος λόγω της τεράστιας επιρροής και σημασίας του στην παγκόσμια οικονομία. Επιπλέον στην περίοδο των μαθημάτων του μεταπτυχιακού μας δόθηκαν από τους διδάσκοντες καθηγητές πολλές πηγές και πολλά εφόδια για τη στήριξη του εγχειρήματος και τα οποία κρίνεται σκόπιμο να χρησιμοποιηθούν και να διαδοθούν.

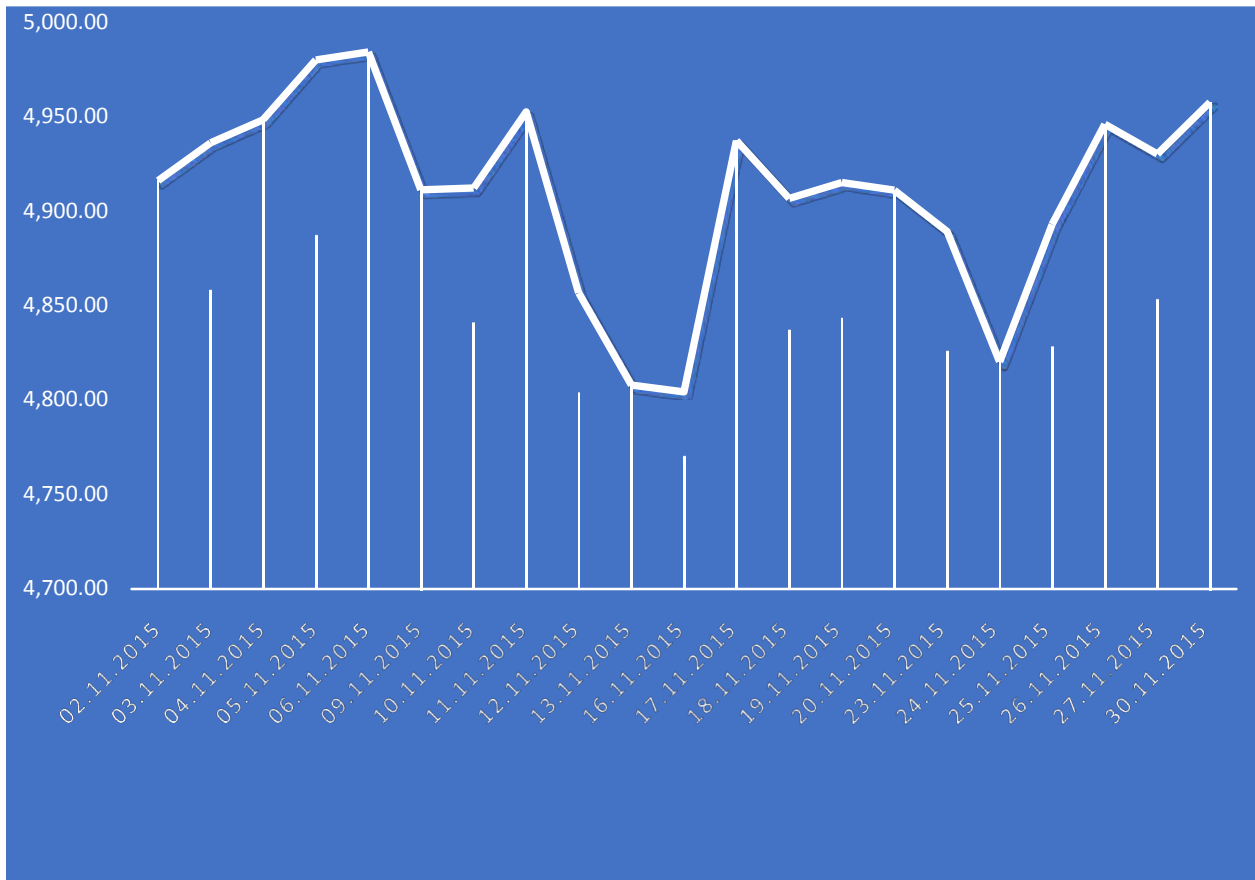
Προκειμένου λοιπόν να μελετηθεί η αντίδραση της χρηματιστηριακής αγοράς με τη μεθοδολογία event study θα συγκριθούν οι αποδόσεις που πραγματοποιούνται, με τις αναμενόμενες αποδόσεις που θα υπήρχαν εάν δεν είχε πραγματοποιηθεί το γεγονός. Η διαφορά ανάμεσα στις δύο αυτές αποδόσεις (κανονική και μη κανονική απόδοση) είναι η απόδοση που δημιουργεί το χτύπημα και εκφράζει τις ανωμαλίες που υπάρχουν στη διακύμανση του Γενικού Δείκτη Τιμών που σχετίζεται με το εξωγενές και απρόσμενο γεγονός (το εξεταζόμενο τρομοκρατικό χτύπημα).

Ο Mac Kinlay (1997) αναφέρει τα βήματα που χρειάζεται να κάνει αυτός που θα εφαρμόσει την παραπάνω μέθοδο στην έρευνά του. Η δομή μελέτης ενός γεγονότος έχει ως εξής στη βιβλιογραφία:

1. Ορισμός του γεγονότος που μας απασχολεί.
2. Προσδιορισμός της περιόδου - το παράθυρο- συμβάντων. Το εύρος του διαστήματος είναι ίδιο με αυτό που ακολούθησαν αρκετοί ερευνητές
3. Καθορισμός των κριτηρίων επιλογής των δεδομένων.
4. Υπολογισμός κανονικών και μη κανονικών αποδόσεων.
5. Εκτίμηση παραμέτρων
6. Διεξαγωγή εξετάσεων
7. Εξαγωγή αποτελεσμάτων
8. Ερμηνεία αποτελεσμάτων και εξαγωγή συμπερασμάτων.

Βασικό σημείο της εργασίας είναι η συμπεριφορά της χρηματιστηριακής αγοράς στο τρομοκρατικό χτύπημα τη νύχτα της 13 Νοεμβρίου 2015.

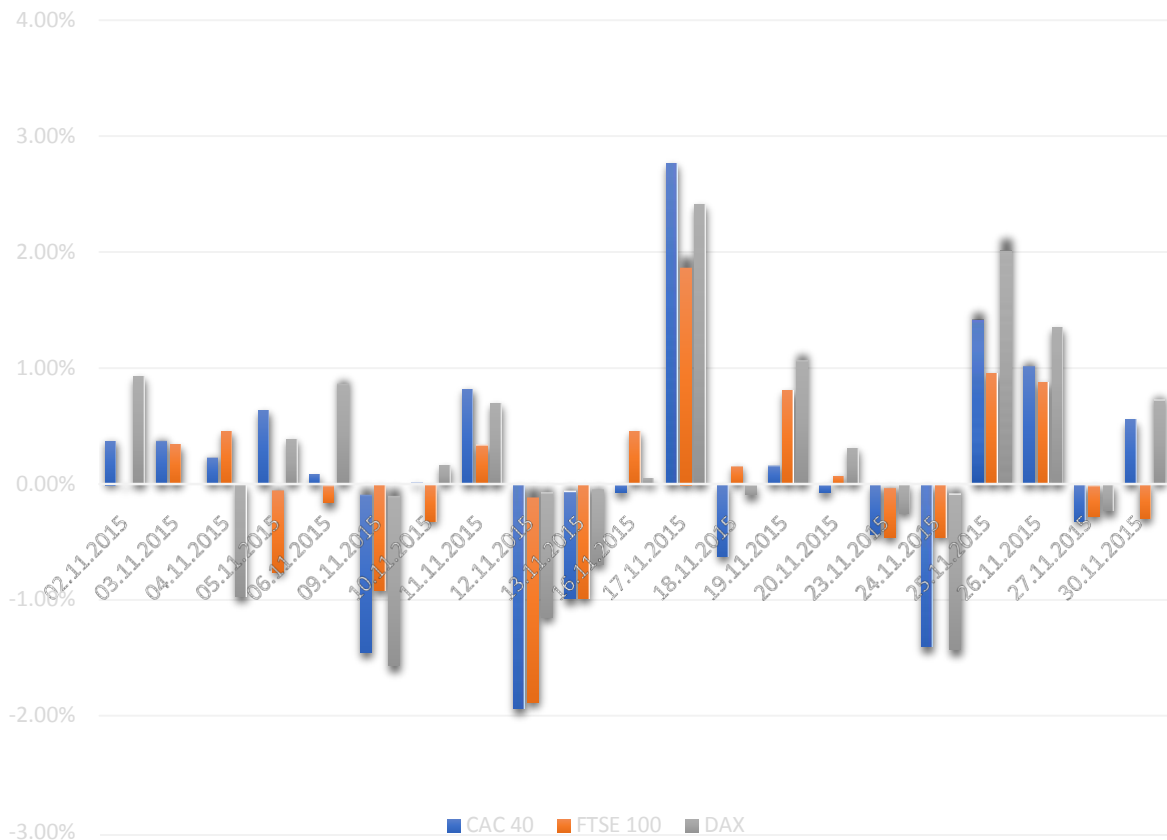
Εικόνα 10 Δείκτης CAC 40 Νοε 2015

3.3. Ανάλυση και εμπειρικά αποτελέσματα

Στην ακολουθούμενη ανάλυση παρουσιάζονται τα εμπειρικά αποτελέσματα του τρομοκρατικού χτυπήματος. Παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της μεθοδολογίας σχετικά με τις μη κανονικές αποδόσεις. Τις πρώτες μέρες των συναλλαγών μετά την τρομοκρατική επίθεση στο Παρίσι, παρατηρείται μία άνοδος της τάξης του 3%, στις τιμές των μετοχών τόσο των Ευρωπαϊκών Χρηματιστηρίων όσο και της Γαλλίας, όπου ο CAC40 παρά την πτώση του 1%, στο άνοιγμα μετά το χτύπημα (16/11/2015), επανήλθε άμεσα, κλείνοντας στο -0,1% στο τέλος της ίδιας ημέρας. Σε αντίστοιχες περιπτώσεις, είναι αναμενόμενη η πτώση στις «τουριστικές» και «ταξιδιωτικές» μετοχές, οι οποίες επηρεάζονται άμεσα, όπως επίσης και η επίδραση μακροπρόθεσμα, λόγω των γενικότερων επιπτώσεων στην οικονομία. Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι μεταβολές των τιμών κλεισίματος των δεικτών FTSE, DAX, και CAC την 16/10/15 μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα της Παρασκευής, αλλά και για όλο το Νοέμβριο του 2015.

Εικόνα 11 Μεταβολές FTSE, DAX & CAC Νοε 2015

Από τα παραπάνω στοιχεία μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ένας από τους λόγους που κράτησαν, μεσοπρόθεσμα, τις τιμές των γαλλικών μετοχών είναι η **θετική επίδραση** των λοιπών χρηματιστηρίων σε ΗΠΑ και Ευρώπη. Σημαντικότερες πτώσεις σημείωσαν μετοχές του ταξιδιωτικού τομέα, ο οποίος έκλεισε με πτώση 1,4%, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την πτώση της Eurotunnel κατά 3% και της Accor κατά 4.7% η οποία επηρέασε την πορεία του δείκτη CAC σε μεγαλύτερο βαθμό. Το ίδιο παρατηρείται και στις αεροπορικές, με την Air France-KLM να σημειώνει πτώση της τάξης του 5,7%, τη Ryanair 1,4% και τη Lufthansa 2,3%. (πηγή: cnbc.com). Ένας άλλος λόγος, ο οποίος απόσβεσε την επίδραση των τρομοκρατικών χτυπημάτων στις γαλλικές μετοχές, είναι ο χρόνος που έγιναν, δηλαδή μετά το κλείσιμο χρηματιστηρίων την Παρασκευή και μεσολαβώντας σαββατοκύριακο σύμφωνα και με την άποψη των Chen & Siems (2004). Σε αντίθετη περίπτωση, η εικόνα θα ήταν διαφορετική, λαμβάνοντας υπόψιν αντίστοιχες περιπτώσεις όπως παρακάτω (πηγή: marketwatch.com)

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισίου στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

London Subway Bombing: July 7, 2005

Source: Gerring Capital Partners, StockCharts.com

U.S. Terrorist Attacks: September 11, 2001

Source: Gerring Capital Partners, StockCharts.com

Madrid Train Bombings: March 11, 2004

Source: Gerring Capital Partners, StockCharts.com

Μεγάλες, διαφοροποιημένες οικονομίες όπως η Ευρώπη είναι σε θέση να αντέξουν καλύτερα τις επιπτώσεις των τρομοκρατικών επιθέσεων (Kollias et al. 2011). Εάν οι τρομοκρατικές ενέργειες διαταράξουν παραγωγικές δραστηριότητες σε έναν τομέα, οι πόροι μπορούν εύκολα να εισρεύσουν σε έναν άλλο ανεπιθύμητο τομέα. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις στην Ευρώπη έχουν προσωρινό αντίκτυπο στη χρηματιστηριακή αγορά, αλλά δεν έχουν μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην εμπιστοσύνη των επενδυτών, καθώς οι πλουσιότερες οικονομίες έχουν περισσότερους πόρους για να αφιερώσουν τις προσπάθειες για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, οι οποίες μειώνουν τις τρομοκρατικές επιθέσεις και αποκαθιστούν την εμπιστοσύνη των επενδυτών.

Ο βραχυπρόθεσμος αντίκτυπος των τρομοκρατικών επιθέσεων στις ισχυρές οικονομίες της αγοράς όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη είναι συχνά ελάχιστες. Τα στοιχεία δείχνουν ότι οι αγορές σε ανεπτυγμένα κράτη όπου η σταθερότητα και η ασφάλεια είναι ο κανόνας παραμένουν ανθεκτικές μετά από τρομοκρατικές επιθέσεις. Στις Ηνωμένες Πολιτείες μετά τις 9/11, για παράδειγμα, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά μισή μόνο εκατοστιαία μονάδα, ενώ η χρηματιστηριακή αγορά ανέκτησε όλες τις απώλειές της μέσα σε ένα μήνα. Μετά τις επιθέσεις του Παρισιού, ο δείκτης CAC-40 της Γαλλίας έκλεισε μόλις κατά 0,1%

χαμηλότερα για την ημέρα. Στο Λονδίνο μετά τις επιθέσεις αυτοκτονίας του 2005, οι βρετανικές αγορές υποχώρησαν πίσω μέσα σε λίγες μέρες και το βρετανικό ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 8% το εν λόγω τρίμηνο. Η ανθεκτικότητα στην αγορά, ωστόσο, δεν ισχύει αναγκαστικά σε χώρες που βλέπουν επανειλημμένες βιαιότητες, όπως στην Αίγυπτο, και όπου μεγάλο μέρος μιας εθνικής οικονομίας εξαρτάται από τα έσοδα του τουρισμού.

4. Ανάλυση – Μελέτη Περίπτωσης Παρισιού 11/13

Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφεται η οικονομία της Γαλλίας καθώς και ο δείκτης CAC 40 και γίνεται μία ιστορική αναφορά στα τρομοκρατικά χτυπήματα που προηγήθηκαν αυτό της εξεταζόμενης περίπτωσης. Επιπλέον αναλύονται οι συνέπειες του χτυπήματος της 11/13 στην κατανάλωση, τις δημόσιες δαπάνες τον τουρισμό και φυσικά στο δείκτη CAC 40.

4.1 Η Οικονομία της Γαλλίας

Η Γαλλία είναι μια χώρα, που σχηματίστηκε τον Μεσαίωνα, παίρνοντας το όνομά της (Φρανς) από τους Φράγκους. Από τις αρχές του 17ου αιώνα ως το πρώτο μισό του 20ου αιώνα, κατέχει μία μεγάλη αποικιακή αυτοκρατορία. Από την δεκαετία του 1950, είναι ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι μία πυρηνική δύναμη, και ένα από τα πέντε μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Η Γαλλία κατείχε, το 2012, την πέμπτη θέση παγκοσμίως στο ακαθάριστο εθνικό προϊόν. Η οικονομία της είναι κεφαλαιοκρατικού τύπου με αρκετά ισχυρή κρατική παρέμβαση. Είναι ένας από τους ηγέτες παγκοσμίως στους τομείς των τροφίμων, της αεροναυπηγικής, των αυτοκινήτων, των προϊόντων πολυτελείας, του τουρισμού και των πυρηνικών (BIKIPAIΔEIA). Ο πληθυσμός στην Γαλλία κατά την τελευταία δεκαετία παρουσιάζει σημαντική άνοδο, φθάνοντας στο τέλος του 2016 τα 66,99 εκ. κατοίκους. Εξάγει προϊόντα υψηλής τεχνολογίας και δραστηριοποιείται στην ανάπτυξη διάφορων τομέων όπως η διαστημική έρευνα, οι μεταφορές, η ηλεκτρονική και η χημεία.

Τα πλεονεκτήματα της γαλλικής οικονομίας εντοπίζονται κατά πρώτο, στο μέγεθος της αγοράς που είναι το δεύτερο μεγαλύτερο μετά εκείνο της Γερμανίας στο χώρο της ευρωπαϊκής οικονομίας. Κατά δεύτερο λόγο πλεονέκτημα αποτελεί και η ισχυρή δημογραφική ανάπτυξη που προσδίδει δυναμισμό στην οικονομική δραστηριότητα, λόγω της μεγάλης ποσοστιαίας συμμετοχής νεαρών ηλικιών σ' αυτή. Τρίτος λόγος είναι η καλή φήμη μεγάλου αριθμού γαλλικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές και τέταρτον στον αυξανόμενο αριθμό των καινοτόμων επιχειρήσεων και την στήριξη της καινοτομίας.

Το γαλλικό ΑΕΠ το 2016 σημείωσε αύξηση κατά 1,1%. Οι διάφοροι οικονομικοί δείκτες και οι προβλέψεις των διεθνών Οργανισμών δείχνουν ότι η οικονομία της Γαλλίας έχει εξέλθει από τη στασιμότητα των προηγούμενων ετών. Διαθέτει υποδομές υψηλού επιπέδου με το 1ο οδικό δίκτυο και το 2ο σιδηροδρομικό δίκτυο μεγάλης ταχύτητας στην Ευρώπη και επίσης αποτελεί και μία σημαντική χρηματιστηριακή αγορά. Τέλος η Γαλλία

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισιού στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

είναι ένας ελκυστικός προορισμός για τους επαγγελματίες (1ος παγκόσμιος προορισμός για τις επιχειρηματικές διακοπές – Παρίσι), τους φοιτητές (3ος παγκόσμιος προορισμός) και τους τουρίστες (1ος παγκόσμιος προορισμός). Η αύξηση του ΑΕΠ το 2016 οφείλεται πρωτίστως στην αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης και τη σταδιακή ανάκαμψη των επενδύσεων, καθώς και σε εξωγενείς παράγοντες, όπως η ισοτιμία Ευρώ/δολαρίου, που ενισχύει τις εξαγωγές, και η πτώση της τιμής του πετρελαίου, παράγοντες που την στηρίζαν ήδη το 2015 και αναμένεται ότι θα συνεχίσουν να τη στηρίζουν και το 2017. Η εξέλιξη του ΑΕΠ επηρεάστηκε αρνητικά από τις κακές καιρικές συνθήκες της άνοιξης του 2016, με τις επιπτώσεις που αυτές είχαν στην αγροτική παραγωγή, αλλά και από τις τρομοκρατικές επιθέσεις, οι οποίες επέδρασαν αρνητικά στα έσοδα, κυρίως από τον τουρισμό. Τα έσοδα από τον τουρισμό υποχώρησαν το 2016, λόγω μείωσης των επισκεπτών. Οι κατασκευές με τη σειρά τους υποχώρησαν κατά 1,7%.

Το μερίδιο της Γαλλίας επί της συνολικής αξίας των διεθνών εμπορευματικών συναλλαγών το 2016 ανήλθε σε 3,3%, στην 6η θέση, μετά τις: Κίνα (12,8%), ΗΠΑ (9,2%), Γερμανία (8,3%), Ιαπωνία (4,0%) και Κάτω Χώρες (3,6%). Το 2015 το ποσοστό των γαλλικών εξαγωγών ως ποσοστό του συνόλου ανήλθε σε 3,1%. Από το 2011 το ποσοστό της συμμετοχής του γαλλικού εξωστρεφούς τομέα στο παγκόσμιο εμπόριο παρουσιάζει σημεία σταθεροποίησης μετά από μία μακρόχρονη πτωτική πορεία που ξεκίνησε την δεκαετία του 90'. Οι διεθνείς εμπορευματικές συναλλαγές της Γαλλίας παραμένουν ελλειμματικές. Οι εξαγωγές της προς την Αφρική, την Εγγύς και Μέση Ανατολή μειώθηκαν, κυρίως λόγω της μείωσης στις πωλήσεις αεροσκαφών και δημητριακών.

4.1.1 Ο Δείκτης CAC-40

Στη Γαλλία υπάρχουν 7 περιφερειακά χρηματιστήρια, αλλά το χρηματιστήριο του Παρισιού συγκεντρώνει το 97% των συναλλαγών και διαθέτει 60 χρηματιστές. Το χρηματιστήριο των Παρισίων είναι ένα από τα μεγαλύτερα χρηματιστήρια παγκοσμίως και κατατάσσεται 7^ο από πλευράς συνολικής κεφαλαιοποίησης της αγοράς, μετά τα χρηματιστήρια NYSE, NASDAQ, London Stock Exchange, Tokyo Stock Exchange, Shanghai Stock Exchange και Hong Kong Stock Exchange. Κύριος δείκτης είναι ο CAC 40 που δημιουργήθηκε 31 Δεκεμβρίου 1987 με μία βάση 1.000 μονάδων και παίρνει το όνομα του από το σύστημα αυτοματισμού Cotation Assistee en Continu. Είναι ένα σημείο αναφοράς για την γαλλική χρηματιστηριακή αγορά και καθορίζεται από την πορεία σαράντα κύριων μετοχών στην πρωτογενή αγορά, μεταξύ εκατό επιχειρήσεων, των οποίων οι συναλλαγές

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισιού στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

έχουν τη μεγαλύτερη αξία στο χρηματιστήριο Euronext Παρισίων, το οποίο αποτελεί τμήμα του μεγαλύτερου ευρωπαϊκού χρηματιστηρίου Euronext. Η Euronext Paris κατέχει την 7η χρηματιστηριακή θέση στον κόσμο, την 3η στην Ευρώπη για τα εταιρικά ομόλογα, την 5η παγκόσμια θέση για τις συναλλαγές σε γεν και την 3η στην Ευρώπη για τη διαχείριση περιουσιακών στοιχείων. Παρόλο που ο CAC 40 αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από γαλλικές εταιρείες, περίπου το 45% των εισηγμένων μετοχών ανήκουν σε ξένους επενδυτές, περισσότερο από κάθε άλλο κύριο ευρωπαϊκό δείκτη. Γερμανοί, Ιάπωνες, Αμερικανοί και Βρετανοί επενδυτές είναι από τους πιο σημαντικούς κατόχους των μετοχών του CAC 40. Αυτό το υψηλό ποσοστό οφείλεται στο γεγονός ότι οι εταιρείες που συμμετέχουν είναι πιο πολύ πολυεθνικές από κάθε άλλη ευρωπαϊκή αγορά. Οι εταιρείες του CAC 40 διεξάγουν πάνω από τα δύο τρίτα των επιχειρηματικών τους δραστηριοτήτων καθώς και απασχολούν πάνω από τα δύο τρίτα του εργατικού τους δυναμικού εκτός Γαλλίας. Μερικές από τις εταιρείες που περιλαμβάνονται στον δείκτη είναι: BNP Paribas, France Telecom, Suez GDF, Sanofi-Aventis, Total s.a, Societe Generale.

Ο δείκτης CAC 40 ανέρχονταν στις 6.000 μονάδες το 2007. Το 2008 σημείωσε πτώση και έφθασε τις 3.200 μονάδες, που αποτελεί τη χειρότερη ιστορικά τιμή του. Η κεφαλαιοποίησή του τον Αύγουστο του 2011 ανέρχονταν σε 873 δισ. €, ενώ το φθινόπωρο του 2011 ο δείκτης CAC 40 υποχώρησε κατά 28,8 % (από 4.007 σε 2.855 μονάδες). Στην συνέχεια ανέκαμψε δυναμικά κατά τη διάρκεια των ετών 2012 και 2013, ενώ το 2014 παρουσίασε μία σταθεροποίηση. Ακολούθησε θεαματική άνοδος στην αρχή του έτους 2015 της τάξεως του 23,6% φτάνοντας στις 5.283,71, αύξηση που στη συνέχεια περιορίστηκε, καταλήγοντας σε ποσοστό +8,53% στο τέλος του έτους. Στην συνέχεια, το 2016 ο εν λόγω δείκτης αυξήθηκε κατά +4,86%. Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε την ετήσια απόδοση του δείκτη στις 31 Δεκεμβρίου κάθε έτους από το 2010.

Πίνακας 1

Έτος	Τιμή	Απόδοση 31 Δεκεμβρίου
2010	3 804,78	- 3,34 %
2011	3 159,81	- 16,95 %
2012	3 641,07	+ 15,23 %
2013	4 295,95	+ 17,99 %
2014	4 272,75	- 0,54 %
2015	4637,06	+8,53%
2016	4 862,31	+ 4,86 %

4.2 Τρομοκρατικά χτυπήματα στη Γαλλία: Ιστορική Αναδρομή

Η αιματηρή επίθεση τον Ιανουάριο 2015 στα γραφεία της σατιρικής εφημερίδας Charlie Hebdo στο Παρίσι είναι η πλέον πολύνεκρη που έχει σημειωθεί στη Γαλλία τις τελευταίες δεκαετίες. Οι πιο φονικές επιθέσεις στη χώρα τα τελευταία 40 χρόνια είναι οι παρακάτω αναφερόμενες:

I. Μάρτιος 2012: Την 11η και την 15η Μαρτίου ο Μοχάμεντ Μερά, 23 ετών, σκοτώνει στην Τουλούζη και το Μοντομπάν τρεις στρατιωτικούς. Κατόπιν, την 19η Μαρτίου, σκοτώνει τρία παιδιά και έναν δάσκαλο σε εβραϊκό σχολείο της Τουλούζης.

II. 3 Δεκεμβρίου 1996: Σε επίθεση με αυτοσχέδιο εκρηκτικό μηχανισμό (γκαζάκια) στο μετρό, στο σταθμό Πορ Ρουαγιάλ του Παρισιού, σκοτώνονται τέσσερις άνθρωποι και τραυματίζονται άλλοι 91.

III. 25 Ιουλίου 1995: Μια βόμβα εκρήγνυται στο σταθμό Σεν Μισέλ του προαστιακού σιδηροδρόμου, στην καρδιά του Παρισιού, σκοτώνοντας 8 ανθρώπους και τραυματίζοντας 119. Η επίθεση αυτή αποδόθηκε σε Αλγερινούς ισλαμιστές εξτρεμιστές και ήταν η πιο πολύνεκρη από τις 9 που σημειώθηκαν εκείνο το καλοκαίρι.

IV. 17 Σεπτεμβρίου 1986: Σε βομβιστική επίθεση έξω από το κατάστημα Tati, στην οδό Ρεν του Παρισιού, σκοτώθηκαν 7 άνθρωποι και τραυματίστηκαν 55.

V. 31 Δεκεμβρίου 1983: Δύο νεκροί και 34 τραυματίες στον σιδηροδρομικό σταθμό Σεν-Σαρλ της Μασσαλίας, από έκρηξη βόμβας. Λίγα λεπτά νωρίτερα είχε σημειωθεί άλλη

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισίου στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

έκρηξη σε αμαξοστοιχία που εκτελούσε το δρομολόγιο από τη Μασσαλία για το Παρίσι, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν τρεις άνθρωποι και να τραυματιστούν άλλοι τόσοι.

VI. 15 Ιουλίου 1983: Από έκρηξη βόμβας κοντά στο γκισέ της αεροπορικής εταιρείας Turkish Airlines στο αεροδρόμιο του Ορλί, σκοτώθηκαν 8 άνθρωποι και τραυματίστηκαν 54.

VII. 9 Αυγούστου 1982: Πέντε ένοπλοι ανοίγουν πυρ και εκτοξεύουν χειροβομβίδες στο εστιατόριο Goldenberg, στην οδό Ροζιέρ, στην εβραϊκή συνοικία του Παρισίου. Απολογισμός: 6 νεκροί και 22 τραυματίες.

VIII. 29 Μαρτίου 1982: Επίθεση στην αμαξοστοιχία που εκτελούσε το δρομολόγιο Τουλούζη-Παρίσι, με την οποία επρόκειτο να ταξιδέψει ο τότε δήμαρχος του Παρισίου Ζακ Σιράκ. Σκοτώνονται 5 και τραυματίζονται 77 άνθρωποι.

IX. 3 Οκτωβρίου 1980: Μια βόμβα, κρυμμένη σε ένα μηχανάκι, εκρήγνυται έξω από τη συναγωγή της οδού Κοπερνίκ στο Παρίσι, την ώρα της προσευχής: 4 νεκροί και 20 τραυματίες.

X. 20 Μαΐου 1978: Παλαιστίνιοι ανοίγουν πυρ στο αεροδρόμιο Ορλί εναντίον μιας ομάδας επιβατών που επρόκειτο να επιβιβαστούν σε αεροσκάφος με προορισμό το Τελ Αβίβ. Σκοτώνονται συνολικά οκτώ άνθρωποι, μεταξύ των οποίων και τρεις από τους δράστες.

4.2.1 Οι επιπτώσεις στην Οικονομία

Οι σημαντικότερες και τραγικές συνέπειες που επιφέρουν οι τρομοκρατικές επιθέσεις σχετίζονται με τον παράγοντα άνθρωπο (απώλειες ζωών, σοβαρές σωματικές βλάβες, ψυχολογικά προβλήματα). Όμως, η τρομοκρατία επιδρά στις ανθρώπινες κοινωνίες και μέσω των επιδράσεων που ασκεί στην οικονομική δραστηριότητα των κρατών όπου λαμβάνει χώρα. Τα οικονομικά κόστη που επιφέρει η τρομοκρατία μπορούν να διακριθούν σε άμεσα και έμμεσα, χωρίς ωστόσο να υπάρχει διεθνώς μια αμοιβαία αποδεκτή μέθοδος για τον διαχωρισμό τους στις δύο αυτές κατηγορίες.

Άμεσα οικονομικά κόστη θεωρούνται συνήθως: η αξία των ανθρώπινων ζωών που χάνονται (στον βαθμό που μπορούν να αποτιμηθούν σε όρους χρήματος), οι δαπάνες που απαιτούνται για την αποκατάσταση ή συντήρηση ατόμων που έχουν υποστεί σωματικές βλάβες, η απώλεια εισοδημάτων (μισθών) που υφίστανται οι τραυματίες, η καταστροφή των κτιριακών και άλλων εγκαταστάσεων και υποδομών (καταστήματα, μηχανήματα, γραφεία εταιρειών, δημόσιες υποδομές κλπ.), καθώς και η βραχυχρόνια μείωση της εμπορικής δραστηριότητας.

Ως **έμμεσα οικονομικά κόστη** θεωρούνται: η αύξηση των κρατικών και ιδιωτικών δαπανών για συστήματα ασφάλειας και οι αμυντικές δαπάνες που σχετίζονται με την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, οι αποζημιώσεις των ασφαλιστικών εταιρειών σε θύματα και εταιρείες που έχουν πληγεί απ’ τις επιθέσεις, η αύξηση στα ασφαλιστικά κόστη μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα, η μείωση της παραγωγικότητας λόγω ανακατανομής πόρων απ’ τον ιδιωτικό στον δημόσιο τομέα, η μακροχρόνια μείωση του όγκου του εμπορίου, η αύξηση της ανεργίας, οι επιδράσεις στις χρηματοπιστωτικές αγορές, η μείωση των άμεσων ξένων επενδύσεων και η μείωση στον ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ.

Θα επιχειρηθεί ακολούθως μια σύντομη ανασκόπηση των συνεπειών, τόσο σε επίπεδο ατομικών οικονομικών δρώντων και μεμονωμένων οικονομικών κλάδων, όσο και σ’ επίπεδο μακροοικονομικών επιδράσεων που αφορούν τα συνολικά μεγέθη της οικονομίας.

Σε μικροοικονομικό επίπεδο, αυτό που έχει διαπιστωθεί είναι ότι οι τρομοκρατικές επιθέσεις αποθαρρύνουν την κατανάλωση (αποφεύγονται χώροι με μεγάλο συνωστισμό, όπως οι εμπορικοί δρόμοι, τα εμπορικά κέντρα και οι χώροι μαζικής εστίασης και διασκέδασης). Επίσης, προκαλείται μείωση της παραγωγικότητας της οικονομίας, καθώς οι πόροι ανακατανέμονται απ’ τον ιδιωτικό στον δημόσιο τομέα (δαπάνες ασφάλειας και άμυνας) και δημιουργείται αρνητικό επενδυτικό κλίμα και αποστροφή στο επιχειρηματικό ρίσκο, εξαιτίας της μειωμένης κατανάλωσης, του υψηλού κόστους ασφάλισης και φύλαξης χώρων, προϊόντων και δεδομένων, αλλά και της ανάγκης εγκατάστασης σε σημεία που είναι λιγότερο εμπορικά.

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις πλήττουν σημαντικά τον τομέα των αερομεταφορών και του τουρισμού. Στις ΗΠΑ, οι ζημιές των αεροπορικών εταιρειών μετά το χτύπημα του 2001 έφθασαν τα 7 δισ. \$, ενώ διεξάγονταν 3.000 πτήσεις λιγότερες ανά ημέρα. Στον τουρισμό, τα έσοδα της Γαλλίας μετά τα γεγονότα του Charlie Hebdo μειώθηκαν κατά 25% εννέα ημέρες μετά την επίθεση και 26% περαιτέρω στο επόμενο δεκαήμερο. Στην Ελλάδα, παλαιότερη έρευνα των Drakos and Kutun (2003) που αφορούσε κυρίως τις επιδράσεις της εγχώριας τρομοκρατίας ανέφερε ότι κατά την περίοδο 1991-2000 η χώρα μας έχασε περίπου το 9% του τουριστικού της εισοδήματος, ενώ στην Ισπανία εκτιμήθηκε ότι κάθε τρομοκρατικό χτύπημα αποθάρρυνε τουλάχιστον 140.000 τουρίστες από το να επισκεφθούν τη χώρα. Έχει αξία να αναφερθεί ότι οι μακροχρόνιες συγκρούσεις (π.χ. πόλεμοι) προφανώς και μειώνουν περισσότερο τον τουρισμό σε σχέση με την τρομοκρατία, αλλά η επανάληψη τρομοκρατικών χτυπημάτων στην ίδια χώρα μπορεί να την κατατάξει στη συνείδηση του τουριστικού κοινού

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισίου στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

στην κατηγορία των κρατών που υποφέρουν από πολεμικές συρράξεις. Προκαλούν μεγάλα κόστη αποζημίωσης στις ασφαλιστικές εταιρείες, αλλά και αυξάνουν τα κόστη ασφάλισης για τον ιδιωτικό τομέα. Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να πληγούν και άλλοι τομείς της οικονομίας, όπως η ναυτιλία. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η Υεμένη έχασε σχεδόν το 50% των δραστηριοτήτων που σχετίζονταν με τα λιμάνια της (μεταφέρθηκαν στο Ομάν και στο Τζιμπουτί) εξαιτίας των τρομοκρατικών επιθέσεων στο αμερικανικό στρατιωτικό πλοίο USS Cole και στο εμπορικό Limburg που προκάλεσαν αύξηση στα ασφάλιστρα ύψους 300%.

Αναφέρεται στο σημείο αυτό ότι επιφέρουν μόνο βραχυπρόθεσμες αρνητικές συνέπειες στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Έχει διαπιστωθεί ότι από την 1η έως και την 3η περίπου ημέρα μετά από μια τρομοκρατική επίθεση παρατηρείται απότομη πτώση στους χρηματιστηριακούς δείκτες. Οι δείκτες, όμως, ανακάμπτουν μετά την πάροδο των πρώτων ημερών, ενώ τείνουν να «κλείνουν» τη χρονιά σε υψηλότερο επίπεδο από εκείνο που επικρατούσε προ της επιθέσεως. Φυσικά, η επίδραση αναμένεται να είναι πολύ μεγαλύτερη, αν πληγεί κάποιο μεγάλο χρηματοπιστωτικό κέντρο (π.χ. Λονδίνο ή Νέα Υόρκη). Επιπλέον, θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν ότι σε περιόδους υψηλής έξαρσης της τρομοκρατίας, οι επενδυτές αποστρέφονται τον κίνδυνο και προτιμούν πιο σταθερά επενδυτικά προϊόντα, όπως ο χρυσός και τα κρατικά ομόλογα. Αν αυτή η επενδυτική τάση διατηρηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα, μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα χρηματοδότησης σε εταιρείες που αντλούν τα κεφάλαιά τους μέσω της έκδοσης μετοχών ή ομολόγων.

Ευνοούνται από τα χτυπήματα οι εταιρείες που δραστηριοποιούνται στους τομείς της ασφάλειας και της άμυνας, καθώς τόσο ο ιδιωτικός, όσο και ο δημόσιος τομέας λαμβάνουν αυξημένα μέτρα προφύλαξης έναντι των τρομοκρατικών επιθέσεων.

Σε μακροοικονομικό επίπεδο η τρομοκρατία δύναται να επηρεάσει αρνητικά το ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ μιας χώρας. Τα αποτελέσματα των ερευνών στο συγκεκριμένο κομμάτι, δεν δίνουν σαφή αρνητική συσχέτιση μεταξύ διεθνούς τρομοκρατίας και πραγματικού ΑΕΠ, αλλά αν συνυπολογίσει κανείς την καταστροφή ανθρώπινων και υλικών πόρων, την αύξηση των δαπανών σε άμυνα και ασφάλεια, τις αρνητικές επιπτώσεις σε καθαρές ξένες επενδύσεις και εμπόριο, το υψηλότερο ασφαλιστικό κόστος, την ανάγκη για κρατικές παρεμβάσεις μέσω νομισματικών και δημοσιονομικών μέτρων, αλλά και την απώλεια εργατοωρών λόγω των συνεχών ελέγχων (π.χ. αεροδρόμια, κεντρικά αστικά σημεία κλπ.), είναι πολύ δύσκολο η οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας να μείνει ανεπηρέαστη.

Παρατηρούνται φαινόμενα αύξησης ανεργίας και πληθωρισμού: Η ανεργία μπορεί να έχει τοπικό χαρακτήρα (στις περιοχές που έχουν πληγεί) αλλά μπορεί και να εκτείνεται σε ολόκληρους τομείς της οικονομίας (όπως ο τουρισμός και οι αερομεταφορές). Στον βαθμό που μια χώρα έχει επαρκώς διαφοροποιημένη οικονομία, οι επιπτώσεις αυτές αμβλύνονται. Όσον αφορά τον πληθωρισμό, αν η τρομοκρατική επίθεση προκαλέσει έλλειψη παραγωγικών συντελεστών ή πλήξει την παραγωγή κάποιας βασικής πρώτης ύλης (π.χ. Πετρέλαιο), μπορεί να οδηγήσει σε άνοδο του γενικού επιπέδου των τιμών.

Πλήττονται οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ), καθώς δημιουργείται αρνητικό επενδυτικό κλίμα. Στην Ελλάδα, για παράδειγμα, σύμφωνα με τους Enders and Sandler (1996) κατά την περίοδο 1968-1991 υπολογίστηκε ότι η χώρα έχασε σε ετήσια βάση το 11,9% των ΑΞΕ, εξαιτίας κυρίως των εγχώριων τρομοκρατικών επιθέσεων,. Αν και οι επιπτώσεις είναι ηπιότερες για τις πλούσιες χώρες, έχει υπολογιστεί ότι η τρομοκρατία μειώνει την καθαρή διεθνή επενδυτική θέση μιας χώρας κατά 5% του ΑΕΠ, ενώ οι αρνητικές επιδράσεις είναι περισσότερο έντονες σε «ανοικτές οικονομίες», λόγω της ελεύθερης κίνησης κεφαλαίων.

Σχετικά με το εμπόριο, οι περισσότερες μελέτες αναφέρουν ότι υπάρχουν αρνητικές επιδράσεις λόγω της αύξησης των ασφαλιστρών που συνεπάγεται αύξηση στα κόστη μεταφοράς, της αύξησης της γραφειοκρατίας και των ελέγχων στα σύνορα προκειμένου να τηρούνται οι κανονισμοί ασφάλειας, αλλά και εξαιτίας του περιορισμού των επενδυτικών κινήτρων σε διεθνές επίπεδο. Άλλες μελέτες πάλι αναφέρουν ότι η επίδραση στο εμπόριο μπορεί να είναι και θετική, καθώς το τελικό αποτέλεσμα θα εξαρτηθεί απ' το ποιοι συντελεστές παραγωγής θα πληγούν απ' την τρομοκρατική επίθεση.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι παραπάνω επιπτώσεις προβλέπεται να είναι πολύ εντονότερες σε περίπτωση που πραγματοποιηθεί τρομοκρατική επίθεση με χημικούς, βιολογικούς, ραδιολογικούς ή και πυρηνικούς παράγοντες, καθώς σε μια τέτοια περίπτωση τα θύματα αναμένεται να είναι από χιλιάδες έως και εκατομμύρια, ενώ η γεωγραφική εξάπλωση θα είναι μεγαλύτερη, θέτοντας σε κίνδυνο ακόμα και βασικούς πόρους, όπως το νερό ή το έδαφος.

4.3 Το τρομοκρατικό χτύπημα στο Παρίσι 11/13.

4.3.1 Τα γεγονότα

Τα τραγικά γεγονότα τα οποία διαδραματίστηκαν το απόγευμα της 13 Νοεμβρίου 2015 όπως αυτά περιγράφονται στο διαδίκτυο (Βικιπαίδεια) έχουν ως εξής: “Από τις 21:16 (τοπική ώρα) και για τις επόμενες τρεις περίπου ώρες αναφέρθηκαν τουλάχιστον 3 ξεχωριστές εκρήξεις και έξι μαζικοί πυροβολισμοί, συμπεριλαμβανομένων εκρήξεων στο Σταντ ντε Φρανς στο Σαιν-Ντενί, βόρεια του κέντρου της πρωτεύουσας και αλλού στο Ιλ-ντε-Φρανς. Η επίθεση με τα περισσότερα θύματα έγινε στο Θέατρο Μπατακλάν, όπου οι ένοπλοι κράτησαν ομήρους τους ακροατές μιας συναυλίας και έδωσαν μάχη με την αστυνομία μέχρι τη 1 τα ξημερώματα. Αναφέρεται ότι σκοτώθηκαν 129 άνθρωποι, από τους οποίους περίπου 90 στο θέατρο Μπατακλάν. Επιπρόσθετα, περισσότεροι από 200 άνθρωποι τραυματίστηκαν από τις επιθέσεις, από τους οποίους οι 80 ήταν σε σοβαρή κατάσταση”.

4.3.2 Συνέπειες του Χτυπήματος 11/13

Ο αντίκτυπος της τρομοκρατίας και του πολέμου είναι πάντα αρνητικός για την οικονομία και η φυσική καταστροφή που συντελείται είναι ένας σοβαρός λόγος. Οι παραγωγικοί πόροι που θα μπορούσαν να έχουν δημιουργήσει πολύτιμα αγαθά και υπηρεσίες καταστρέφονται, ενώ άλλοι πόροι σχεδόν εκτρέπονται από άλλες παραγωγικές χρήσεις για την ενίσχυση της ασφάλειας και της άμυνας. Κανένα από αυτά δεν δημιουργεί πλούτο ή δεν προσθέτει στο βιοτικό επίπεδο, παρόλο που οι στρατιωτικές δαπάνες συχνά αναφέρονται ως τονωτική ένεση από τους οικονομολόγους. Η οικονομία του γαλλικού έθνους χτυπήθηκε άμεσα, ως αποτέλεσμα των επιθέσεων της 13 Νοεμβρίου. Η τέχνη, ο πολιτισμός, τα μνημεία και η ιστορία της Γαλλίας έχουν γοητεύσει τους τουρίστες για αιώνες. Ωστόσο, η τουριστική βιομηχανία της Γαλλίας θα αντιμετωπίσει άμεσα τις τρομακτικές επιθέσεις που έπληξαν το Παρίσι. Η επίθεση του Παρισιού τελικά δεν είχε εκτεταμένες οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές επιπτώσεις. Οι έμπειροι επενδυτές γνωρίζουν ότι, οι οικονομικές επιπτώσεις μιας τρομοκρατικής επίθεσης μπορεί να είναι σύντομες. Στη Γαλλία, υπήρξαν βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις στον τουρισμό και στις καταναλωτικές δαπάνες. Ωστόσο, οι επιθέσεις ενδέχεται να έχουν περαιτέρω επιπτώσεις, όπως η αναθεώρηση της Συμφωνίας του Σένγκεν η οποία ενδέχεται να πληγώσει την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία ήδη βρίσκεται σε εύθραυστη κατάσταση λόγω της οικονομικής κρίσης αλλά κυρίως λόγω της διάκρισης μεταξύ ανεπτυγμένου και πλούσιου Βορά και φτωχού Νότου .

«Οι τρομοκρατικές επιθέσεις έχουν μακροπρόθεσμες αρνητικές συνέπειες για την οικονομική ανάπτυξη. Πλήττουν τα δημόσια οικονομικά των κυβερνήσεων και ανεβάζουν το κόστος δανεισμού των κρατών», σημείωνε σε έκθεσή του για τις επιπτώσεις της τρομοκρατίας που δημοσιοποίησε στις 5 Οκτωβρίου 2015 ο οίκος αξιολόγησης Moody's. Από την πλευρά των επιχειρήσεων, μπορούμε να φανταστούμε την αβεβαιότητα που θα επηρεάζει τις αποφάσεις τους, κυρίως σε ό,τι αφορούν τις επενδύσεις. Ωστόσο, δεν είναι τόσο απλά τα πράγματα. Τα κρούσματα τρομοκρατικών επιθέσεων του παρελθόντος σε ανεπτυγμένες οικονομικά χώρες δεν προκάλεσαν σημαντική συρρίκνωση των οικονομιών τους.

Η πλειονότητα των ειδικών βρήκε ότι οι επιπτώσεις των επιθέσεων της 13ης Νοεμβρίου στη γαλλική οικονομία ήταν περιορισμένες. «Μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου στις ΗΠΑ ο ρυθμός αύξησης της κατανάλωσης των νοικοκυριών επιταχύνθηκε στο 1,5% το τρίτο τρίμηνο του 2001 από 0,2% και 0,3% που ήταν τα δύο τρίμηνα που είχαν προηγηθεί», ανέφερε ο Ντενί Φεράν του Ινστιτούτου Coe-Rexecode.

«Στην Ισπανία, μετά την επίθεση στο σιδηροδρομικό σταθμό της Μαδρίτης το Μάρτιο του 2004, ο ρυθμός ανάπτυξης δεν επηρεάστηκε. Η τότε ανάκαμψη της ισπανικής οικονομίας δεν είχε διακυβευτεί. Οι επιθέσεις στο Λονδίνο τον Ιούλιο του 2005 δεν είχαν επίσης μεταβάλει την τάση ανάκαμψης της βρετανικής κυβέρνησης», συμπληρώνει ο Φίλιπ Βεστέρ της Natixis.

Η τρομοκρατία έχει σαφείς επιπτώσεις και στην εμπορική δραστηριότητα της Γαλλικής οικονομίας. Το εμπόριο έγινε ακριβότερο, τέθηκαν επίσης ζητήματα οργάνωσης της εμπορικής δραστηριότητας. Το εμπόριο, ειδικά σε τουριστικά μέρη που στηρίζονται στην καταναλωτική διάθεση των τουριστών, προφανώς πλήττεται περισσότερο μαζί με τον τουριστικό τομέα.

4.3.2.1 Κατανάλωση

Άμεσος αντίκτυπος του χτυπήματος είναι μια πτώση των καταναλωτικών προτύπων. Οι επιθέσεις είναι πιθανό να περιορίσουν τους καταναλωτές από τη συχνότητα εμφανίσεών τους σε μεγάλους δημόσιους χώρους στην πόλη, όπως καταστήματα, καφετέριες και εστιατόρια, με αποτέλεσμα τη μείωση των δαπανών. Ο φόβος της επίσκεψης σε πολυσύχναστες περιοχές είναι πιθανό να οδηγήσει σε λιγότερες επισκέψεις σε εμπορικά κέντρα και καταστήματα. Ωστόσο, με την τεχνολογία και το νέο στυλ των αγορών, κάποιο

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισιού στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

μέρος της ζημίας μπορεί να αντισταθμιστεί από την αύξηση των αγορών μέσω του διαδικτύου. Οι καταναλωτικές δαπάνες συνδέονται όχι μόνο με τα επίπεδα εισοδήματος των καταναλωτών αλλά με τις προτιμήσεις των αγοραστών. Το περιστατικό πιθανότατα θα οδηγήσει σε αναβολή των αγορών αγαθών που αγοράζουμε σε ευτυχισμένους χρόνους, όπως τηλεοράσεις μεγάλης οθόνης και αυτοκίνητα. Έτσι, οι ψυχολογικές επιπτώσεις αυτών των επιθέσεων στους ανθρώπους θα καθοδηγήσουν την τάση των καταναλωτικών δαπανών τις επόμενες ημέρες. Αυτός ο φόβος μπορεί να εξασθενήσει εάν δεν υπάρξει άλλη επίθεση. Με λίγα λόγια, το πόσο γρήγορα οι άνθρωποι μπορούν να ξεπεράσουν τη θλίψη, το φόβο και την απογοήτευση που άφησε πίσω το φρικτό συμβάν θα επηρεάσουν τις καταναλωτικές δαπάνες.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσίευσε το Εθνικό Ινστιτούτο Στατιστικής και Οικονομικών Μελετών της Γαλλίας, η γαλλική οικονομία σημείωσε άνοδο κατά 0,3% το τρίτο τρίμηνο του 2015 μετά από περίοδο σταθερότητας το 2ο τρίμηνο του 2015, κυρίως λόγω της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών που ανακτήθηκε κατά 0,3%. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, το 2014, οι τελικές καταναλωτικές δαπάνες των νοικοκυριών αντιπροσώπευαν το 55,5% του ΑΕΠ της Γαλλίας.

Ο παράγοντας φόβου μπορεί να επεκταθεί και σε άλλα ευρωπαϊκά έθνη και χώρες σε όλο τον κόσμο. Ορισμένες αρχικές αναφορές των μέσων ενημέρωσης υποδεικνύουν ότι οι άνθρωποι σε ορισμένες κοντινές πόλεις όπως το Λονδίνο επιλέγουν να παραμείνουν στο σπίτι τους κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου μετά τις επιθέσεις, ειδικά επειδή η ασφάλεια ενισχύθηκε στους συνήθως πολυσύχναστους προορισμούς αγορών.

Η οικονομία του Παρισιού βασίζεται στη νυχτερινή ζωή και τις πολιτιστικές της προσφορές. Μετά τις επιθέσεις του Charlie Hebdo, τα εστιατόρια και τα μπαρ είδαν το 68% των κρατήσεων τους να ακυρώνονται. Η γαλλική οικονομία είχε αρχίσει να αναπτύσσεται και πάλι λόγω της έντονης εμπιστοσύνης των καταναλωτών - οι καταναλωτικές δαπάνες είχαν αυξηθεί κατά 2,6% το Σεπτέμβριο σε σύγκριση με την αντίστοιχη προηγούμενη χρονιά. Αυτή η εμπιστοσύνη μπορεί να έχει δεχτεί ένα μεγάλο χτύπημα.

Η κατανάλωση των νοικοκυριών το 2016 παρουσίασε αύξηση κατά 2,3% (κατόπιν αύξησης κατά 1,4% το 2015), υποβοηθούμενη από τη σταθερότητα των τιμών. Το 2016, η κατανάλωση των νοικοκυριών συνέβαλλε κατά 1,5% στην αύξηση του ΑΕΠ. Ταυτόχρονα, το διαθέσιμο ακαθάριστο εισόδημα των νοικοκυριών αυξήθηκε το 2016 κατά 1,7% σε αξία (κατόπιν αύξησης κατά 1,1% το 2015). Η καθαρή αγοραστική τους δύναμη αυξήθηκε συνολικά κατά 1,8%, που αποτελεί την μεγαλύτερη αύξηση μετά το 2008. Η αποταμίευση

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισίου στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

των νοικοκυριών εξακολουθεί πτωτική τάση (-0,4% το 2016 και -0,5% το 2015) και διαμορφώνεται στο 13,9%. Οι καταναλωτικές δαπάνες κατευθύνθηκαν κυρίως στην αγορά αυτοκινήτων, οικιακού εξοπλισμού, στη θέρμανση, καθώς και σε δραστηριότητες αναψυχής. Παρέμειναν σταθερές σε ότι αφορά τα είδη διατροφής και παρουσίασαν μείωση ως προς τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες.

4.3.2.2 Δημόσιες Δαπάνες

Η πραγματική ανησυχία κάθε οικονομίας είναι το έμμεσο κόστος που μπορούν να συνεπάγονται οι τρομοκρατικές επιθέσεις. Σε απάντηση της 9/11, η Αμερική ξεκίνησε έναν 13χρονο πόλεμο στο Αφγανιστάν, που κατέληξε να κοστίζει πολλά δισεκατομμύρια δολάρια, σύμφωνα με την Υπηρεσία Έρευνας του Κογκρέσου. Ο πόλεμος στο Ιράκ κοστίζει επίσης αρκετά δισεκατομμύρια δολάρια και μαζί αυτοί οι δύο πόλεμοι κοστίζουν τις ζωές περισσότερων από 6.800 Αμερικανών πολιτών - περισσότερο από το διπλάσιο των επιθέσεων στις 9/11.

Απόρροια της επίθεσης στο Παρίσι αποτελούν και οι αυξημένες δαπάνες ασφάλειας και άμυνας της Γαλλικής κυβέρνησης αλλά και για αρκετές ακόμα ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Η Γαλλία έχει κινητοποιήσει επιπλέον προσωπικό, έχοντας ήδη αυξήσει τις δαπάνες ασφαλείας νωρίτερα αυτό το έτος, τους μήνες μετά την επίθεση Charlie Hebdo. Μία στρατιωτική αντίδραση μπορεί να καταλήξει να κοστίζει σε μια χώρα ακριβιά εάν δεν προσμετρηθούν όλοι οι παράγοντες που επηρέασαν και θα επηρεάσουν τη χώρα. Ο ίδιος ο Πρόεδρος της Γαλλίας, Φρανσουά Ολάντ, δήλωσε πώς η απάντηση της Γαλλίας στην τρομοκρατία επιβάλλει ελλειμματικές δαπάνες σε μια εποχή κατά την οποία η χώρα χρειάζεται δημοσιονομική πειθαρχία για την αποκατάσταση της οικονομίας. Μία πτυχή αυτής της δήλωσης είναι η ενίσχυση των μέτρων ασφαλείας, γεγονός που οδηγεί σε αυξανόμενες δαπάνες. Από παρόμοιες τρομοκρατικές επιθέσεις πλήττονται και επιχειρήσεις κάθε είδους, οι οποίες καλούνται κατά κανόνα να πληρώσουν μεγαλύτερα ποσά προκειμένου να ασφαλιστούν για τέτοιου είδους ενδεχόμενα.

Ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ζαν Κλοντ Γιουνκέρ δήλωσε πώς οι επιπλέον δαπάνες ασφάλειας δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως συνηθισμένες δαπάνες στο Σύμφωνο Σταθερότητας. Εντούτοις, εάν πρόκειται να δαπανήσουν περισσότερα για την ασφάλεια, αυτό σημαίνει πως οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις θα πρέπει να καταφύγουν σε υψηλότερους φόρους, μεγαλύτερους και περισσότερους δανεισμούς ή περικοπές άλλων δημοσίων δαπανών προκειμένου να κρατηθούν τα ελλείματα χαμηλά. Επιπλέον, οι αυξημένες

δαπάνες στον τομέα της ασφάλειας θα οδηγήσουν σε περικοπές σε άλλους τομείς του κρατικού προϋπολογισμού, για παράδειγμα στις υποδομές ή την παιδεία.

4.3.2.3 Τουρισμός

Σύμφωνα με το Συμβούλιο Προώθησης Τουρισμού στη Γαλλία, ο τουρισμός είναι ένας στρατηγικός τομέας της γαλλικής οικονομίας, "που αντιπροσωπεύει πάνω από 2 εκατομμύρια θέσεις εργασίας και το 7% του ΑΕΠ. Η Γαλλία είναι ο κορυφαίος τουριστικός προορισμός στον κόσμο με 83,7 εκατομμύρια τουρίστες το 2014 ». Στην πραγματικότητα, τον Ιούνιο του 2015, η γαλλική κυβέρνηση αποφάσισε να εισαγάγει μια εθνική στρατηγική προώθησης του τουρισμού ως στρατηγική κίνηση για την αύξηση των αριθμών και των εσόδων της Γαλλίας. Δυστυχώς, η επίθεση της 13ης Νοεμβρίου πιθανόν να απομακρύνει τα σχέδια στρατηγικής τουριστικής κυβέρνησης, τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα έως μεσοπρόθεσμα. Η Γαλλία έχει πληρώσει βαρύ φόρο αίματος από τα τρομοκρατικά χτυπήματα σε Παρίσι, Νίκαια και σε άλλα μεμονωμένα περιστατικά. Δεκάδες άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους, προκαλώντας παγκόσμια συγκίνηση. Η Γαλλία, ωστόσο, πληρώνει τις συνέπειες της τρομοκρατικής δράσης και σε άλλα επίπεδα και δη στο οικονομικό. Όπως έγινε γνωστό, ο τουρισμός έχει παρουσιάσει σημαντική πτώση, προκαλώντας μεγάλες οικονομικές απώλειες, τόσο στο εισόδημα των ιδιωτών, όσο και στα έσοδα του κράτους. Ο αριθμός των τουριστών στη Γαλλία το 2016 μειώθηκε κατά 7% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2015. «Οι αφίξεις των τουριστών μειώθηκαν κατά 7% από το ξεκίνημα του έτους», δήλωσε ο υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας, Jean-Marc Ayrault.

Το Συνέδριο των Παρισίων και το Γραφείο επισκεπτών αναφέρουν ότι τα ξενοδοχεία παρουσίασαν απότομη πτώση στον αριθμό των επισκεπτών. Ο αντίκτυπος ήταν μεγαλύτερος από ό, τι μετά την επίθεση του Charlie Hebdo τον Ιανουάριο του 2015. Αυτό είναι ίσως αναμενόμενο καθώς οι τουρίστες ήταν στόχοι αυτή τη φορά. Ανεξάρτητα από τις ακυρώσεις στα ξενοδοχεία, λιγότεροι τουρίστες σημαίνει ότι χάθηκαν έσοδα για εστιατόρια, καταστήματα, τουριστικά αξιοθέατα, μαζικές μεταφορές και ταξί. Ωστόσο, οι επενδυτές έδειξαν κάποια ανησυχία για την τουριστική βιομηχανία.

Οι επιπτώσεις τρομοκρατικών επιθέσεων αφορούν κατά πρώτο λόγο τον τουρισμό. Διότι όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο στο Παρίσι, ο καθένας μπαίνει σε σκέψεις για το αν θα ταξιδέψει εκεί, γεγονός που συνεπάγεται άμεσες απώλειες ύψους εκατοντάδων εκατομμυρίων ευρώ, καθώς επίσης και προσωρινή κάμψη του τουρισμού.

4.3.2.4 Τραπεζικός τομέας

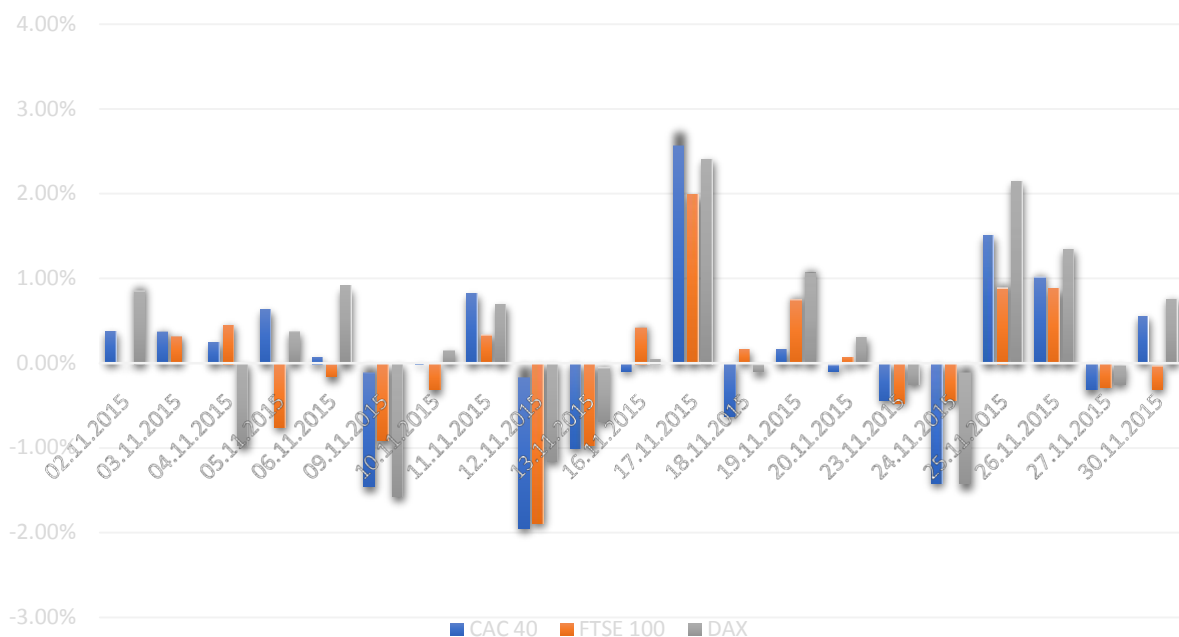
Παρόλο που δεν σημειώθηκαν τρομοκρατικές επιθέσεις υψηλού προφίλ κατά του τραπεζικού τομέα στις δυτικές χώρες, οι τράπεζες εξακολουθούν να αποτελούν στόχο τρομοκρατών. Σε μια νέα τάση, οι τρομοκρατικές ομάδες και οι υποστηρικτές τους επιχειρήσαν σε αρκετές περιπτώσεις να διενεργήσουν επιθέσεις στον κυβερνοχώρο εναντίον τραπεζικών ιδρυμάτων, όπως οι επιθέσεις των παλαιστινίων χάκερ υπέρ της Χαμάς στις 7 Απριλίου 2015 κατά της ιστοσελίδας του ισραηλινού χρηματιστηρίου.

Ο τραπεζικός τομέας είναι ένας από τους κορυφαίους ιδιωτικούς οικονομικούς τομείς στη Γαλλία. Τον Ιανουάριο του 2015, ο γαλλικός τραπεζικός κλάδος αριθμούσε 383 καταστήματα τραπεζών.

4.3.2.5 CAC 40

Καθώς οι κάτοικοι του Παρισιού επέστρεψαν στη δουλειά τη Δευτέρα - παρουσιάζοντας έναν αξιοσημείωτο βαθμό αντοχής μετά τη σειρά των τρομοκρατικών επιθέσεων την Παρασκευή - οι επενδυτές ήταν στωικοί. Ο δείκτης CAC-40 της Γαλλίας άνοιξε με χαμηλές αποδόσεις, αλλά δεν έπεσε ποτέ πάνω από 2%, καταλήγοντας μόλις 0,1% χαμηλότερα για την ημέρα. Ο δείκτης FTSE-100 του Λονδίνου υποχώρησε με ένα μεγαλύτερο, αλλά μετρημένο, ποσοστό 1%, ενώ ο δείκτης DAX της Γερμανίας σημείωσε αύξηση κατά 0,1%.

Εικόνα 12 Μεταβολή Δεικτών Νοεμβρίου 2015

Βεβαίως, οι χρηματοπιστωτικές αγορές έχουν δείξει ελάχιστα σημάδια ότι αναμένουν παρατεταμένες δυσμενείς επιπτώσεις σε ολόκληρη την οικονομία. Το χρηματιστήριο υποχώρησε όταν ξεκίνησε η διαπραγμάτευση τη Δευτέρα μετά τις επιθέσεις, αλλά γρήγορα απέκτησε έδαφος και κατάφερε πολύ σύντομα (σε διάστημα 2-3 ημερών) να ορθοποδήσει και να επανέλθει πάνω από το επίπεδο που ήταν πριν. Τα πρώτα σημάδια δείχνουν την ανθεκτικότητα της Γαλλικής χρηματιστηριακής αγοράς και υπάρχει ιστορικό προηγούμενο που το πιστοποιεί αυτό. Την πρώτη ημέρα διαπραγμάτευσης της αγοράς μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου, ο S&P 500 υποχώρησε 5%, αλλά μέχρι το τέλος του έτους η αγορά αυξήθηκε κατά 5,1%. Οι βομβαρδισμοί της Μαδρίτης τον Μάρτιο του 2004 ώθησαν την αγορά μετοχών της Ισπανίας χαμηλότερα κατά 3,1%, αλλά έκλεισαν το έτος 9,5%. Μετά τον βομβαρδισμό του Λονδίνου τον Ιούλιο του 2005, ο FTSE 100 υποχώρησε 4% και πριν τελειώσει το έτος με αύξηση 7,4%. Έτσι και στην παρούσα περίπτωση βλέπουμε πώς η γενική απόδοση του CAC 40 τη Δευτέρα μετά την επίθεση ήταν αρνητική μόλις -0,08% σε σύγκριση με την Παρασκευή, γεγονός που αποτελεί ενθαρρυντικό σημάδι ότι οι επενδυτές βλέπουν περιορισμένο οικονομικό αντίκτυπο.

Οι αγορές μισούν την αβεβαιότητα και η τρομοκρατία δημιουργεί αρκετή. Υπάρχει μεγάλη συζήτηση σχετικά με το βάθος και την ευρύτητα του πραγματικού αντίκτυπου των τρομοκρατικών επιθέσεων στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Καθώς οι απειλές και η δημοσιότητα της παγκόσμιας τρομοκρατίας συνεχίζουν να αυξάνονται, οι αγορές φαίνεται να είναι όλο και πιο ανθεκτικές. Οι δείκτες χρηματιστηριακής αγοράς δεν μειώθηκαν πολύ μετά την τρομοκρατική επίθεση στη Γαλλία. Ωστόσο, η θανατηφόρα επίθεση στη Νίκαια της Γαλλίας το 2016 προσθέτει μόνο το συναίσθημα ότι η Γαλλία μπορεί να είναι ένα όλο και πιο ασταθές μέρος για να ζει κάποιος και να κάνει επιχειρήσεις. Η πραγματική απειλή της παγκόσμιας τρομοκρατίας από την πλευρά του επενδυτή είναι για την ευρύτερη εικόνα και όχι τα ατομικά περιστατικά. Οι διεθνείς επενδύσεις και η συνεργασία είναι ιδιαίτερα χαμηλές σε έναν κόσμο απειλούμενο από τρομοκράτες.

5. Συμπεράσματα - Σύνοψη

Τελευταίο κομμάτι της εργασίας είναι τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την εξέταση και ανάλυση των γεγονότων της νύχτας της 13^{ης} Νοεμβρίου 2015. Ακολουθεί έπειτα μία γενική σύνοψη η οποία κλείνει την εργασία.

5.1 Συμπεράσματα

Τα τρομοκρατικά γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην ιστορική πόλη του Φωτός το βράδυ της 13^{ης} Νοεμβρίου 2015, την πόλη που ύμνησε τις αξίες και τα ιδανικά της Ευρώπης αλλά και του κόσμου όλου και η οποία πόλη αποτελεί το νούμερο ένα παγκόσμιο τουριστικό προορισμό, μας οδηγούν σε σχετικά “γνωστά” συμπεράσματα, όπως αυτά παρουσιάστηκαν στην πορεία της εργασίας. Το κυριότερο σημείο είναι πως η χρηματιστηριακή αγορά του Παρισιού επηρεάστηκε ελάχιστα από αυτό το ισχυρό χτύπημα.

Κλείνοντας μπορεί να λεχθεί ότι η υφιστάμενη αλληλοσυσχέτιση της τρομοκρατίας με την αντίδραση της παγκόσμιας χρηματιστηριακής αγοράς είναι εμφανής. Εκείνο που τη διαφοροποιεί από χώρα σε χώρα και από ήπειρο σε ήπειρο είναι ο χρόνος στον οποίο εξελίσσονται τα γεγονότα, το σθένος της αγοράς, η ωριμότητα και η καλή της οργάνωση. Γενικά μιλώντας, τα τρομοκρατικά χτυπήματα έχουν την ικανότητα να επηρεάζουν διάφορους τομείς της οικονομίας όπως τις μεταφορές, τον τουρισμό, τις τράπεζες κ.α. Υπάρχει πλήθος ερευνών σχετικά με τις επιπτώσεις της τρομοκρατίας αλλά και την αντίδραση των οικονομιών και κοινωνιών. Η παρούσα εργασία προσπάθησε να προσεγγίσει την αντίδραση της χρηματιστηριακής αγοράς του Παρισιού στα γεγονότα της νύχτας της 13^{ης} Νοεμβρίου 2015.

Από τα αποτελέσματα που επέφερε το χτύπημα της 13^{ης} Νοεμβρίου βλέπουμε πως η πορεία του γενικού δείκτη τιμών, CAC 40, δεν επηρεάστηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επιπλέον η επιρροή του χτυπήματος ήταν μικρή. Η παρατήρηση αυτή μπορεί να δικαιολογείται από την καλή οργάνωση της χρηματαγοράς του Παρισιού καθώς και τη στήριξη που παρείχε η εσωτερική και Ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή. Όλη η διεθνής κοινότητα καταδίκασε την τρομοκρατία και στάθηκε αλληλέγγυα στη Γαλλία. Τόσο οι πολιτικοί και θρησκευτικοί ταγοί όσο και ο καλλιτεχνικός και ακαδημαϊκός κόσμος στήριξαν τη Γαλλική κοινωνία. Δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός πως η Γαλλία αποτελεί τη δεύτερη δύναμη της ΕΕ, μετά την ισχυρή Γερμανία. Επιπλέον εκείνο που κατάφερε να επιφέρει αυτό το θηριώδες χτύπημα είναι η δημιουργία ενός πλαισίου σύγκλισης και συνεργασίας μεταξύ

των χωρών της ΕΕ κατά της τρομοκρατίας. Το πλαίσιο αυτό της συνεργασίας θα οδηγήσει όχι μόνο στην καλύτερη και περισσότερη ασφάλεια στην Ευρώπη και τον Κόσμο αλλά και στην ενίσχυση των δεσμών μεταξύ τους και συνεπώς και των οικονομικών συνεργασιών με πολλαπλά οφέλη για τους συνεργαζόμενους. Αυτό που κατάφερε η τρομοκρατική επίθεση στο Παρίσι ήταν η επιβεβαίωση της θεωρίας του Adam Smith (1723-1790) πώς το κράτος με τους μηχανισμούς του μπορεί να παρεμβαίνει στην οικονομία προκειμένου να προστατεύει τους πολίτες του από εσωτερικές και εξωτερικές απειλές και πως πρέπει να εξασφαλίζει την ελευθερία των συναλλαγών μέσω της δημιουργίας ενός ασφαλούς και ανταγωνιστικού περιβάλλοντος. Ανάμεσα σε άλλα, πάνω σ αυτή την προοπτική στηρίχθηκαν οι αποφάσεις των επενδυτών και κράτησαν το γενικό δείκτη CAC 40 σε σταθερά και όχι χαμηλότερα επίπεδα.

Ο τομέας της εγχώριας αμυντικής βιομηχανίας μάλλον ευνοήθηκε από τα γεγονότα. Οι επενδυτές αναμένουν αυξημένα μερίσματα από αυτήν τη βιομηχανία λόγω του ασταθούς κλίματος που προκαλείται από την τρομοκρατία. Υπάρχουν προσδοκίες για ισχυρότερη ζήτηση για στρατιωτικό εξοπλισμό που απευθύνεται σε πελάτες, οι οποίοι θεωρούνται στόχοι τρομοκρατίας ή σκοπεύουν να αναλάβουν στρατιωτική δράση κατά της τρομοκρατίας. Οι μελετώντες και παρακολουθούντες την αμυντική βιομηχανία υποστηρίζουν ότι οι πολυετείς συμβάσεις αναμένεται να επηρεάσουν θετικά την αποτίμηση των εταιρειών μειώνοντας την αντίληψη κινδύνου της αγοράς. (E, Apergis, N, Apergis, 2017).

Η σημερινή μορφή τρομοκρατίας στην ΕΕ και η προσφυγική κρίση που βιώνουν οι λαοί γύρω από τη Μεσόγειο και πολύ περισσότερο η Ελλάδα, θέτουν ένα πολύ σημαντικό ερώτημα το οποίο μπορεί να ερευνηθεί και να αποτελέσει έναυσμα για επιπλέον διερεύνηση. Μία από τις άμεσες συνέπειες της τρομοκρατίας είναι και η προσφυγική κρίση. Μέσα στις χιλιάδες των προσφύγων παρεισφρέουν και κακοποιά στοιχεία που στόχο έχουν να βλάψουν την κοινωνία και μέσω αυτής και την παγκόσμια οικονομία. Ένα ενδιαφέρον κατά τη γνώμη μου θέμα για έρευνα θα μπορέσει να αποτελέσουν οι οικονομικές συνέπειες της προσφυγικής κρίσης συνεπεία της αυξανόμενης τρομοκρατίας στην Ευρώπη και η αναθεώρηση ή και κατάργηση της συνθήκης Σενγκεν. Συνέπειες -προοπτική.

5.2 Σύνοψη

Από όλα τα παραπάνω εκείνο που με ασφάλεια και σιγουριά μπορεί να λεχθεί είναι ότι η τρομοκρατία με την πάροδο του χρόνου εμφανίζεται συχνότερα και συνεχώς με σκληρότερο πρόσωπο. Σε κάποιες χώρες και περιοχές του κόσμου τείνει να γίνει

καθημερινότητα. Παρόλο τη συχνή της παρουσία με τα όσα θύματα και συνέπειες, ανθρώπινες και υλικές, το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε είναι πως η επιρροή της στις τοπικές οικονομίες δε μπορεί να θεωρηθεί ιδιαίτερος σημαντική αλλά μικρής έντασης και σημαντικότητας. Ίσως εκείνο στο οποίο χρειάζεται να δοθεί σημασία είναι ο τρόπος που παρουσιάζονται τα τρομοκρατικά γεγονότα και για πόσο διάστημα παίζουν στις πρώτες θέσεις των δελτίων των 8 και στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων.

Γύρω από την τρομοκρατία έχουν επενδυθεί μεγάλα ποσά (υπηρεσίες άμυνας και ασφάλειας, αεροναυπηγικές επιχειρήσεις, επιχειρήσεις κατασκευής οπλισμού, ειδικός ρουχισμός και εξοπλισμός μάχης, ασφάλειες, κτλ.) και γι' αυτό υπάρχει μεγάλος πειρασμός να αιωρείται πάντα στην ατμόσφαιρα η απειλή. Γιατί κάτι που πουλάει σίγουρα θα προσφέρεται σε μεγάλη ποσότητα ακολουθώντας το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης. Μεγάλη ζήτηση = Μεγάλη και η προσφορά!!! Είναι πασιφανές πως μία λογική κοινωνία θα προσπαθήσει να προλάβει γεγονότα και καταστάσεις παρά να επουλώσει πληγές. Περίτρανο παράδειγμα η 9/11 που άλλαξε τα παγκόσμια δεδομένα τόσο στην πρόληψη όσο και στις δαπάνες αντιμετώπισης της τρομοκρατίας. Ακόμα και στη σημερινή εποχή, την εποχή της οικονομικής κρίσης όλες οι χώρες που επηρεάζονται άμεσα είτε έμμεσα από την τρομοκρατική απειλή, ανασχεδιάζουν τις πολιτικές τους προκειμένου να παράξουν στους πολίτες τους ένα πιο ασφαλές και σίγουρο οικονομικό περιβάλλον προκειμένου να αναπτύξουν τις δράσεις τους.

Βιβλιογραφία

Ξενογλώσση

Kollias, C., Papadamou, S. and Stagiannis, A., (2010) “Armed Conflicts and Capital markets: The Case of the Israeli Military Offensive in the Gaza Strip”, *Defence and Peace Economics*, **Vol. 21**(4), pp 357-365

Kollias, C., Papadamou, S. and Stagiannis, A., (2009) “Terrorism and Capital Markets: The effects of the Madrid and London bomb attacks”, *International Review of Economics and Finance*, **Vol 20**, No 4, pp 532-541

Christofis, N., Kollias, C., Papadamou, S. and Stagiannis, A., (2013) “Istanbul Stock Market’s Reaction to Terrorist Attacks”, *Dogus University Dergisi*, **14**(2), pp153-164

Kollias C., Papadamou S. and Psarianos I., (2013) “Rogue State Behavior and Markets:the Financial Fallout of North Korean Nuclear Tests”, *DE GRUYTER, PEPS 2014*,**20**(2) pp 267-292

McKinley, C.A. (1997) “Event Studies in Economics and Finance” *Journal of Economic Literature*, **Vol XXXV** (March 1997) pp 13-39.

Apergis, E., Apergis, N. (2017) “The impact of 11/13 Paris terrorist attacks on stock prices: evidence from the international defence industry” *Applied Economic Letters*, **24** (1) pp 45-48

Apergis, E., Apergis, N. (2016) “The 11/13 Paris terrorist attacks on stock prices: The case of the international defence industry”, *Finance Research Letters*, **17** pp 186-192

Cragin, K. (2017) “The November 2015 Paris Attacks: The impact of Foreign Fighter Returnees”, Foreign Policy Research Institute, doi:10.1016/j.orbis.2017.02.005

Kollias, C., Manou, E., Papadamou, S. and Stagiannis, A., (2011) “Stock markets and terrorist attacks: Comparative evidence from a large and a small capitalization market”, *European Journal of Political Economy*, **27**, pp 564-577

Arin, K.P., Ciferri, D., Spagnolo, N. (2008) “The price of terror: The effects of terrorism on stock market returns and volatility”, *Economic Letters*, **101**(3) pp 164-167

Arif, I., Suleman, T. (2017) “Terrorism and Stock Market Linkages:An Empirical Study from a Front- Line State” *Global Business Review*, **18** (2) pp 01-14

- Chen, A.H., Siems, T.F. (2004) “The effects of terrorism on global capital markets”, *European Journal of Political Economy*, **20** (2), pp 349-366
- Sandler, T., Enders, W. (2002) “An economic perspective on transnational terrorism”, <http://www.utdallas.edu/~tms063000/website/complete-terror02.pdf>
- Sandler, T., Enders, W. (2004) “Transnational terrorism: An Economic Analysis”, http://www.utdallas.edu/~tms063000/website/Create_ms_Sandler_aug.pdf
- Sandler, T., Enders, W. (2008) “Economic Consequences of Terrorism in Developed and Developing Countries: An Overview” *Terrorism and Economic Development* (Cambridge: Cambridge University Press), pp. 17-47
- Enders, E. (2007) “Terrorism: An Empirical Analysis”, in Enders, W., *Handbook of Defense Economics*, Vol (2), North –Holland: Sandler - Hartley, pp 815-866
- Bruno, S. F., Simon, L., ALOIS, S., (2004) “ Calculating Tragedy: Assessing the Costs of Terrorism”, *CESifo Working Paper, No. 1341*
- A. Abadie, J. Gardeazabal (2003) “The economic cost of conflict: A case study of the Basque country, *American Economic Review*, 93 (2003), pp. 113-132
- K. Drakos, A.M. Kutan (2003). Regional effects of terrorism on tourism in three Mediterranean countries, *Journal of Conflict Resolution*, 47 (2003), pp. 621-641

Ελληνόγλωσση

- Cassese, A, (2012) ‘ *Διεθνές Δίκαιο*’, Αθήνα: Gutenberg
- Κόλλιας, Χ., ‘ *Οικονομικά της Άμυνας*’, Υπό έκδοση
- Steans, J&Pettiford, L, (2010) “Εισαγωγή στη Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων”, Αθήνα: Τουρίκη

Εργασίες

- Χαλασοχώρης, Γ. (2007), *Το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και το αντίκτυπό του στον τουρισμό και τον οικονομικό τομέα, στις Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες*, Πτυχιακή Εργασία, ΤΕΙ Καβάλας

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισιού στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

Αθανασίου, Β. Β. (2010), *Οικονομία και Εξωγενείς Διαταρακτικοί Παράγοντες: Οι Επιδράσεις των τρομοκρατικών ενεργειών στις αγορές συναλλάγματος σε Ελλάδα και Μεγάλη Βρετανία*, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Μάνου, Ε. Ε. (2010), *Κεφαλαιαγορές και Εξωγενείς Διαταρακτικοί Παράγοντες: Οι Επιδράσεις των τρομοκρατικών ενεργειών σε Ελλάδα και Ηνωμένο Βασίλειο*, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Κωφού, Απ. Β. (2012), *Διάχυση Εξωγενών Διαταρακτικών Παραγόντων στην Οικονομία: Η μετάδοση συνεπειών των τρομοκρατικών χτυπημάτων στα χρηματιστήρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Κεφαλά, Ι. Σ. (2012), *Ασύμμετρες απειλές & Κρατικός Δανεισμός: Η Αγορά Κρατικών Ομολόγων*, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Αδαμάκης, Ι. Α. (2012), *Πολεμικές Συγκρούσεις και Κεφαλαιαγορά: Η Περίπτωση των Δύο Πολέμων στο Λίβανο και η Αντίδραση του Χρηματιστηρίου του Τελ Αβίβ*, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Χατζηλιάση, Μ. (2013), *Επιπτώσεις των Τρομοκρατικών Χτυπημάτων στην Πορεία των Χρηματιστηριακών Δεικτών*, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ ΓΡΑΦΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ (2016) *,ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ 2015*,

ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ ΓΡΑΦΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ (2017) *,ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΙΜΕΡΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ 2016*

Ιστοσελίδες

ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ,

<https://el.wikipedia.org/wiki/ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ> [Πρόσβαση 08/11/2017]

https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/topics_pdf/20160905_160905-mc-concept-ct.pdf (σελ 7)[Πρόσβαση 08/11/2017]

NATO's military concept for defence against terrorism

https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm?selectedLocale=en[Πρόσβαση 11/11/2017]

Τρομοκρατία

<http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/pagkosmia-zitimata/tromokratia.html>[Πρόσβαση 11/11/2017]

Ορίζοντας την τρομοκρατία

<https://powerpolitics.eu/ορίζοντας-την-τρομοκρατία/>[Πρόσβαση 12/11/2017]

ΙΡΛΑΝΔΙΚΟΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

https://el.wikipedia.org/wiki/Ιρλανδικός_Δημοκρατικός_Στρατός [Πρόσβαση 21/11/2017]

The Paris Attacks And The World Economy

<https://www.investopedia.com/articles/investing/111715/paris-attacks-and-world-economy.asp> [Πρόσβαση 07/01/2018]

Paris attacks: Assessing the economic impact

<http://www.bbc.com/news/business-34965000> [Πρόσβαση 07/01/2018]

The Paris Attacks And The Economic Impact Of Terrorism

<https://www.forbes.com/sites/laurielaird/2015/11/16/the-paris-attacks-and-the-economic-impact-of-terrorism/#292da6295560> [Πρόσβαση 07/01/2018]

These 5 Facts Explain the Dire Economic Costs of the Paris Attacks

<http://time.com/4120187/paris-attacks-economic-cost-terror/> [Πρόσβαση 07/01/2018]

Top 5 Ways Terrorism Impacts the Economy

<https://www.investopedia.com/articles/markets/080216/top-5-ways-terrorism-impacts-economy.asp> [Πρόσβαση 07/01/2018]

“Η αντίδραση της Χρηματιστηριακής Αγοράς του Παρισιού στις Τρομοκρατικές Επιθέσεις το Νοέμβριο του 2015”

<https://gr.investing.com/indices/us-30-historical-data> [Πρόσβαση 20/01/2018]

<https://gr.investing.com/indices/us-spx-500-historical-data> [Πρόσβαση 20/01/2018]

<https://gr.investing.com/indices/nasdaq-composite-historical-data> [Πρόσβαση

20/01/2018] <https://gr.investing.com/indices/france-40-historical-data> [Πρόσβαση

20/01/2018] <https://gr.investing.com/indices/uk-100-historical-data> [Πρόσβαση

20/01/2018] <https://gr.investing.com/indices/spain-35-historical-data> [Πρόσβαση

20/01/2018] <https://gr.investing.com/indices/ise-100-historical-data> [Πρόσβαση

20/01/2018] <https://www.marketwatch.com/> [Πρόσβαση 20/01/2018]